

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

OSMANLI KLASİK DÖNEM
VAKANÜVİSLERİNİN GÖZÜYLE FIKHİ
MESELELER

Yüksek Lisans Tezi

Leyla BİTMEZ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet GAYRETLİ

Erzincan/2022

TEZ BİLDİRİMİ

“Osmanlı Klasik Dönem Vakanüvislerinin Gözüyle Fıkhi Meseleler” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Leyla BİTMEZ

OSMANLI KLASİK DÖNEM VAKANÜVİSLERİNİN GÖZÜYLE FIKHİ

MESELELER

Leyla BİTMEZ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam

Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

ÖZET

Çalışmamız, Osmanlı klasik dönem fikhî meselelerini kendi zamanının tarihçilerinin gözüyle tespit etmek, bunların arka planını irdelemek ve İslam hukuku açısından tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Yaşadıkları dönemi yazılı olarak aktararak bilgi kaynaklığı yapan vakanüvisler, canlı şahit olmaları ve olayların topluma yansımalarını tespit etmeleri açısından büyük önem arz etmektedir. Bugünden geçmişe sağlıklı bir bakış açısı kazanabilmek ve önyargılardan kurtulabilmek açısından vakanüvislerin eserlerini ele almak bir zorunluluk haline gelmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde Osmanlı klasik dönemini farklı zaman dilimlerini sağlıklı olarak temsil edebilecek bir şekilde vakanüvislere ait eserlerden seçmeler yaptık. Sonrasında bu eserleri baştan sona taramak suretiyle İslam hukuku meselesi olabilecek tespitleri derledik. İkinci bölümde bu meseleler hakkında İslam hukuku uzmanlarının değerlendirmelerine ve şahsî kanaatlerimize yer verdik.

Çalışmamızın birinci bölümünde tarama modeli, ikinci bölümünde ise nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma ile vakanüvis kayıtları ve eserleri taranarak İslam hukukuna ait meselelerin tarihçilerin gözüyle nasıl görüldüğü ortaya konmuştur. Ayrıca bu çalışmada sadece tespitle yetinilmemiş, konunun uzmanları tarafından söz konusu dönemde ortaya çıkan meselelere ilişkin yapılan değerlendirmeler de ele alınmış ve döneme ait sağlıklı bir tablo ortaya çıkmasına gayret edilmiştir. Bu vesileyle söz konusu döneme ilişkin ortaya konan bazı hatalı ve eksik değerlendirmelerin tekrar gözden geçirilmesine imkân sağlanmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, şer'î hukuk, örfî hukuk, fıkıh.

SOME FIQH ISSUES IN THE EYES OF THE CHRONICLERS OF THE OTTOMAN CLASSICAL AGE

Leyla BİTMEZ

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences Department of
Basic Islamic Sciences Master Thesis, January 2022**

Thesis Advisor: Dr. Mehmet GAYRETLİ

ABSTRACT

This study has been prepared to determine fiqh issues of the Ottoman classical age through the eyes of chroniclers, to examine their background, and to determine them in terms of Islamic law. The chroniclers, who are sources of information by conveying their period in writing, are very important as they are witnesses and identify the reflections of the events on the society. It has become a necessity to deal with the works of chroniclers to gain an alternative viewpoint from the present to the past and to get rid of prejudices.

In the first part of the study, we made a selection from the works of the chroniclers in a way that could accurately represent the different periods of the Ottoman classical age. Afterwards, we compiled the findings that could be an issue of Islamic law by scanning these works from beginning to end.

In the first part of the study, the scanning model was used, and in the second part, the qualitative research method was used. This study, it is revealed how the issues of Islamic law appear from the eyes of historians by scanning the records and works of chroniclers. In addition, in this study, not only determinations were made, but also the evaluations made by the experts on the issues that emerged in the forenamed period were also discussed and an effort was made to reveal a realistic picture of the period. In this way, it has been possible to reconsider some of the erroneous and incomplete assessments made before regarding the period in question.

Key Words: Ottoman, Islamic law, customary law, fiqh.

ÖN SÖZ

Tez yazım sürecini başından itibaren takip eden, gerekli yerlerde düzeltme ve yönlendirmeler yapan, bilgi ve deneyimlerini benden esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ'ye, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan değerli aile dostumuz Rabia AKSU'ya, dualarıyla bana güç veren sevgili anneme, şuan hayatta olmasa da yaptığım her işte benimle gurur duyan canım babama, çalışmalarım sürecinde sabır ve anlayışlarıyla bana destek olan eşim, oğlum ve kızıma, son olarak da birçok konuda bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim, senelerin eskitemediği güzel dostluğuyla hayatıma renk katan kıymetli arkadaşım Hülya DOĞAN'a ve emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Leyla BİTMEZ

Erzincan 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	XXIII
GİRİŞ.....	1
1.Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	2
4. Benzer Çalışmalar	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
OSMANLI KLASİK DÖNEM VAKANÜVİSLERİNİN GÖZÜYLE FIKHÎ	
MESELELER.....	5
1. Ahmedî ve Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman.....	6
1.1 Ahmedî'nin Hayatı.....	6
1.2. Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman'da Yer Alan Fikhî	
Meseleler.....	7
1.2.1. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi	7
1.2.2. Pazar Bâcî.....	7
1.2.3. Kardeş Katli.....	7
1.2. 4. İçki Meclisleri.....	7
1.2.5. Kadıların Rüşvetle İş Yapmaları	7
2. Şükrullah ve Behcetü't-Tevârih	7

2.1. Şükrullah'ın Hayatı	7
2.2. Behcetü't-Tevârih'te Yer Alan Fıkhî Meseleler	8
2.2.1. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi	8
2.2.2. Altın Üsküf	8
2.2.3. Pazar Bâcı	8
2.2.4. İçki Meclisleri	8
3. Âşıkpaşaoğlu ve Âşıkpaşaoğlu Tarihi	9
3.1. Âşıkpaşaoğlu'nun Hayatı	9
3.2. Âşıkpaşaoğlu Tarihinde Yer Alan Fıkhî Meseleler	10
3.2.1. Pazar Bâcı	10
3.2.2. Sakal Kırma Âdeti	10
3.2.3. Devşirme Sistemi	10
3.2.4. Altın Üsküf	11
3.2.5. Eski Akça ile Alışverişin Yasaklanması	11
3.2.6. Kardeş Katli	11
3.2.7. Padişah Ölümünün Gizlenmesi	12
3.2.8. Mukataa	12
3.2.9. Azaplar	13
3.2.10. Sulhe Razı Olan Kralın Öldürülmesi	13
3.2.11. Ak Börk	14
3.2.12. Vakıfların Bozulması	14
4. Mehmet Neşrî ve Tarihi	15
4.1. Mehmet Neşrî'nin Hayatı	15
4.2. Neşrî Tarihi'nde Yer Alan Fıkhî Meseleler	15

4.2.1. Pazar Bâcı	15
4.2.2. Fethedilen Yerlerin Tımar Ehline Dağıtılması	16
4.2.3. Şehit Kabirlerinin Şifa İçin Ziyaretgâh Haline Getirilmesi ..	16
4.2. 4. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi	16
4.2. 5. Ak Börkün Ortaya Çıkışı	16
4.2. 6. Anadolu’da Yaya Yazılmaya Başlanması	17
4.2. 7. Sakal Kıрма Cezası	17
4.2. 8. Dervişlerin Kabirlerinin Yanına Tekke Yapılması.....	17
4.2. 9. Yeniçeri Ocağı’nın Kuruluşu	17
4.2. 10. Yıldırım Beyazıt Zamanında Düzenin Bozulması	18
4.2. 11. Ölümle Cezalandırılan Kişilerin Cesetlerinin Ağaca Asılması	18
4.2. 12. Kardeş Katli.....	18
4.2. 13. Âsilerin Cezalandırılması	18
4.2. 14. Eşkîyanın Cezalandırılması	18
4.2. 15. Padişah Naaşlarının Saklanması.....	19
4.2. 16. Mukataa	19
4.2. 17. Şehzade Beyazıt ve Şehzade Mustafa’nın Sünnet Düğünleri	19
4.2. 18. Azaplar	19
4.2. 19. Sulhe Razı Olan Kralın Öldürülmesi.....	20
5. Oruç Bey ve Tarihi	20
5.1. Oruç Bey’in Hayatı	20
5.2. Oruç Bey Tarihi’nde Yer Alan Fıkhî Meseleler	21
5.2. 1. Ak Börk	21

5.2. 2. Kardeş Katli.....	21
5.2. 3. Devşirme Sistemi.....	21
5. 2. 4. Altın Üsküf.....	21
5. 2. 5. İçki Meclisleri.....	22
5. 2. 6. Eski Akçayla Alışverişin Kaldırılması	22
5. 2. 7. Kardeş Katli.....	22
5. 2. 8. Padişah Ölümünün Gizlenmesi.....	22
6. Kemalpaşazâde ve Tevârih-i Âl-i Osman	23
6. 1. Kemalpaşazâde'nin Hayatı	23
6. 2. Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter'de Yer Alan Fıkhî Meseleler	24
6. 2. 1. Pazar Bâcı.....	24
6. 2. 2. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi	24
6. 2. 3. Tımar Sistemi ve Rüşvet	24
6. 2. 4. Ak Borkün Ortaya Çıkışı.....	24
6. 2. 5. Altın Üsküf.....	24
6. 2. 6. Türbe ve Ziyaretgâhlar	25
6. 3. Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter.....	25
6. 3. 1. Şehzade Düğünleri.....	25
6. 3. 2. Altın Üsküf.....	25
6. 4. Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter	25
6. 4. 1. Kardeş Katli.....	25
6. 4. 2. İçki Meclisleri.....	26
6. 5. Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter	26
6. 5. 1. Padişah Ölümünün Saklanması.....	26

6. 5. 2. Şehzadelerin Sünnet Düğünleri	26
6. 5. 3. Sulhe Razı Olan Kralın Ölümle Cezalandırılması.....	26
6. 6. Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter	27
6. 6. 1. Padişahların Ölümünün Saklanması	27
6. 6. 2. Haksız Yere Alınan Vergilerin Kaldırılması.....	27
6. 6. 3. Savaşta Kesilen Başların Bab-ı Hümayun'a Gönderilmesi27	
6. 6. 4. Şehzadelerin Sünnet Düğünleri	28
6. 6. 5. Hezimete Uğratılan Düşmanın Kesilen Başlarının Mızrak Uçlarına Takılması	28
6. 7. Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter	28
6. 7. 1. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi	28
7. Ramazanzâde Nişancı Mehmet Paşa ve Tarihi	28
7. 1. Ramazanzâde Nişancı Mehmet Paşa'nın Hayatı	28
7. 2. Nişancı Tarihi'nde Yer Alan Fikhî Meseleler	29
7. 2. 1. Anadolu'da Yaya ve Müsellem Yazılması.....	29
7. 2. 2. Ak Börk	29
7. 2. 3. Altın Üsküf.....	29
7. 2. 4. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi	30
7. 2. 5. Tekke ve Ziyaretgâh Yapılması.....	30
7. 2. 6. Devşirme Sistemi.....	30
7. 2. 7. Kardeş Katli.....	30
7. 2. 8. Rüşvet.....	30
7. 2. 9. Padişah Ölümünün Saklanması.....	30
7. 2. 10. İçkinin Yasaklanması	31

7. 2. 11. Kalenderîlerin Osmanlı Devleti'nden Sürülmesi	31
7. 2. 12. Şehirlerin Yakılıp Yıkılması.....	31
7. 2. 13. Kesilen Başların Divan-ı Hümayun'a Gönderilmesi.....	31
7. 2. 14. Evlat Katli.....	31
7. 2. 15. Camilerin Süslenmesi	32
8. Hoca Sadettin Efendi ve Tâcü't-Tevârih	32
8. 1. Hoca Sadettin Efendi'nin Hayatı	32
8. 2. Tâcü't-Tevârih'te Yer Alan Fikhî Meseleler	33
8. 2. 1. Şehit Mezarlarının Ziyaretgâh Olması	33
8. 2. 2. Tımar Sistemi	33
8. 2. 3. Düşmanların Kesilen Başlarının Mızrak Uçlarına Takılması	33
8. 2. 4. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi	33
8. 2. 5. Ak Börk	33
8. 2. 6. Altın Üsküf	34
8. 2. 7. Anadolu'da Yaya Yazılması ve Devşirme Sistemi	34
8. 2. 8. Devşirme Sistemi.....	35
8. 2. 9. Şehzadelerin Sünnet Düğünleri	35
8. 2. 10. Yıldırım Beyazıt'ın İçki Meclislerinde Bulunması	35
8. 2. 11. Yıldız Konumlarının Savaş Mağlubiyetleriyle İlişkilendirilmesi.....	36
8. 2. 12. Taht Kavgaları ve Kardeş Katli	36
8. 2. 13. Camilere Vakıfların Bağlanması	37
8. 2. 14. Kardeş Katli.....	37
8. 2. 15. Cami ve Mevlevihane Yapımı.....	37

8. 2. 16. Şehzadelerin Sünnet Düğünleri	37
8. 2. 17. Azaplar	38
8. 2. 18. Sulhe Razı Olan Kralın Öldürülmesi.....	38
8. 2. 19. Sadrazamın Art Niyetli Kişilerin Sözleri Sebebiyle Öldürülmesi	38
8. 2. 20. Padişah'ın Ölümü Üzerine Yas Kıyafetlerinin Giyilmesi	39
8. 2. 21. Elçinin Hapse Atılması.....	39
8. 2. 22. Kızılbaşların Cezalandırılması	39
8. 2. 23. Yıldız İlminin Savaşlarda Kullanılması	40
8. 2. 24. Kızılbaşların Elçisinin Hapse Atılması	40
8. 2. 25. Yavuz Sultan Selim Han'ın Şah İsmail'in Karısını Evlendirmesi.....	40
8. 2. 26. Yavuz Sultan Selim Han'ın Ülkede Fesada Sebebiyet Veren Devlet Büyüklerini Ölümle Cezalandırması.....	41
8. 2. 27. Molla ve Şeyhlerin Padişah Huzurunda Davranışları	41
9. Lütfi Paşa ve Tevarih-i Âl-i Osman	42
9. 1. Lütfi Paşa'nın Hayatı	42
9. 2. Tevârih-i Âl-i Osman'da Tartışmalı Fıkhî Meseleler	43
9. 2. 1. Ak Börk Meselesi	43
9. 2. 2. Anadolu'da Yaya Yazmanın Ortaya Çıkışı	43
9. 2. 3. Altın Üsküf Giyme Âdeti	44
9. 2. 4. Kardeş Katli Meselesi.....	44
9. 2. 5. İçki Meclisleri.....	44
9. 2. 6. Kadılık İçin Rüşvet Verilmesi	44
9. 2. 7. Şehzadelerin Sünnet Düğünleri	45

9. 2. 8. Ulak Zulmü.....	45
9. 2. 9. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi	45
10. İbrahim Peçevî ve Tarihi	46
10. 1. İbrahim Peçevî'nin Hayatı	46
10. 2. Peçevî Tarihi'nde Yer Alan Fıkhî Meseleler	47
10. 2. 1. Kırmızı Mücevvezenin Yapılması.....	47
10. 2. 2. Kızılbaşlarla Olan Münasebet	47
10. 2. 3. Rüşvet	48
10. 2. 4. Padişahların Gayrimüslim Hükümdarların Kızları ve Kardeşleriyle Evlenmeleri	48
10. 2. 5. Fethedilen Bölgelerde Yaşanılan Haksızlıklar	48
10. 2. 6. Rüşvet Karşılığı Tımar Verme	49
10. 2. 7. Düğünlerde Yapılan Masraflar	49
10. 2. 8. Kesik Başların Mızrak Uçlarına Takılması	49
10. 2. 9. Tımarların Haksız Yere Alınması ve Âsilerin Cezalandırılması	49
10. 2. 10. Hil'at Giydirme Âdeti.....	49
10. 2. 11. Şehzâdelerin Sünnet Düğünleri	49
10. 2. 12. Kalenin Yakılması	50
10. 2. 13. Kızılbaşlar.....	50
10. 2. 14. Sadrazam'ın Uykusunda Boğulması	50
10. 2. 15. Öldürülen Kâfirlerin Vücutlarından Parçaların Padişah'a Gönderilmesi	50
10. 2. 16. Şehzade Beyazıt'ın Sünnet Düğünü	50
10. 2. 17. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi	51

10. 2. 18. Teslim Olan Düşman Askerinin Kılıçtan Geçirilmesi...	51
10. 2. 19. Evlat Katli.....	51
10. 2. 20. Halep'te Haksız Uygulamalara Son Verilmesi.....	51
10. 2. 21. Kızılbaşların Kanlarının Dökülmesinin Helal Kabul Edilmesi.....	51
10. 2. 22. Savaşlarda Yerleşim Yerlerinin Harap Edilmesi.....	52
10. 2. 23. Sadrazamların Sorgusuz Öldürülmeleri	52
10. 2. 24. Kahvenin Ortaya Çıkışı	52
10. 2. 25. Tütün.....	53
10. 2. 26. Şehzadeler'in Savaşı'nda Devlet Adamlarının Rolü.....	53
10. 2. 27. Padişah'ın Ölümünün Gizlenmesi.....	54
10. 2. 28. Müslüman Askerlere İşkence Eden Düşman Askerlerine İşkence Yapılması	54
10. 2. 29. Yıldız Konumlarının Yeryüzündeki Bazı Felaketlerle İlişkilendirilmesi.....	54
10. 2. 30. Padişah Meclislerinde Maskaraların Gösteri Yapması..	54
10. 2. 31. Kardeş Katli.....	55
10. 2. 32. Sultan III. Murat Zamanında Devlet Görevlilerinde Azillerin Artması	55
10. 2. 33. Şehzade Mehmet'in Sünnet Düğünü	55
10. 2. 34. Ayarı Düşük Para Bastırılması	55
10. 2. 35. Haksız Muamelelerin Yaygınlaşması.....	56
10. 2. 36. Esir Düşen Beylerbeyinin Malına El Konulması	56
10. 2. 37. Suçsuz Kişilerin Sadrazamlarca Öldürülmesi	56
10. 2. 38. Aklî Dengesi Bozuk Şehzade'nin Padişah Olması.....	56

10. 2. 39. Sultan II. Osman'ın Suçsuz Yere Kardeşini Öldürtmesi	57
10. 2. 40. Aklî Dengesi Bozuk Olan Şehzade Mustafa'nın Tekrar Tahta Çıkarılması	57
10. 2. 41. Yapılan Akınlar Sırasında Şehrin Yağma Edilişi ve Meyve Ağaçlarının Kesilişi	57
10. 2. 42. Yıldızların Duruş Şekillerine Göre Gelecekte Haber Verme	57
10. 2. 43. Şeyh Rumî'nin Şehit Edilişi	58
11. Koçi Bey ve Risalesi	58
11. 1. Koçi Bey'in Hayatı	58
11. 2. Koçi Bey Risalesi'nde Yer Alan Fıkhî Meseleler.....	59
11. 2. 1. Zeamet ve Tımarın Bozulması	59
11. 2. 2. Yeniçeri ve Kapıkulu Askerlerine Yabancıların Karışması	59
11. 2. 3. Yeniçeri Taifesinin Bozulması	60
11. 2. 4. Şeriate Aykırı Temlik ve Vakıflar	61
11. 2. 5. Has ve Mukataaların İltizama Verilmesi	61
11. 2. 6. Sebepsiz Azil ve Tayinler.....	61
12. Mustafa Naîmâ ve Tarihi.....	62
12. 1. Mustafa Naîmâ'nın Hayatı.....	62
12. 2. Naîmâ Tarihi'nde Tartışmalı Fıkhî Meseleler	63
12. 2. 1. Başarısız Olan Komutanın Katledilmesi ve Malına El Konulması.....	63
12. 2. 2. Gayrimüslim Kıyafetlerinde Düzenlemeler	63

12. 2. 3. Seferler Sırasında Şehirlerin Yağmalanması ve Yakılması	63
12. 2. 4. Padişah'ın Ölümü Üzerine Siyah Sarık Takılması	64
12. 2. 5. Kardeş Katli	64
12. 2. 6. Yahudilere Kıyafet Zorunluluğu Getirilmesi	64
12. 2. 7. Azledilen Ferhat Paşa'nın Katledilmesine Hükmedilmesi	64
12. 2. 8. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi	64
12. 2. 9. Rüşvet	64
12. 2. 10. Rüşvetle İş Yapılması	65
12. 2. 11. Akçe'nin Değerinin Düşürülmesi	65
12. 2. 12. İçkinin Yasaklanması	65
12. 2. 13. El Öpme Âdeti	66
12. 2. 14. Şeyhülislam'ın Padişah'ın Emrine İtaat Etmeyen Sipahiler Hakkında Fetvası	66
12. 2. 15. Zındıklık Suçuyla Ölüm Czası	66
12. 2. 16. Evlat Katli	66
12. 2. 17. Yer Öpme Âdeti	66
12. 2. 18. Padişah'ın Ölüm Haberinden Sonra Devlet Büyüklerinin Siyah Sarık Takmaları	67
12. 2. 19. Derviş Paşa'nın Sadrazam Olduktan Sonra Yaptığı Haksız Muameleler	67
12. 2. 20. Etek Öpme Âdeti	67
12. 2. 21. Mezarların Üzerine Tekke İnşa Edilmesi	67
12. 2. 22. Aman Verilen Paşa'nın Hileyle Öldürülmesi	67

12. 2. 23. Kâbe-i Muazzama'nın Tamirinde Altın ve Gümüş Kullanılması	68
12. 2. 24. Sarayda Harcamalar.....	68
12. 2. 25. İçki Yasağı.....	68
12. 2. 26. İnsanların İşkence İle Öldürülmesi.....	68
12. 2. 27. Müneccimlerin Sözleriyle Hareket.....	68
12. 2. 28. Süslü Camiler	69
12. 2. 29. Aklî Noksanlıkları Bulunan Şehzade Mustafa'nın Tahta Oturması	69
12. 2. 30. Kardeş Katli.....	69
12. 2. 31. Yıldızların Bazı Konumlarının Uğursuzluğuna İnanılması	69
12. 2. 32. Askerlerin Hacca Gitmek İsteyen Padişah'a Engel Olmaları ve Bazı Paşaların Katli İçin Şeyhülislam'dan Fetva Almaları.....	70
12. 2. 33. Sultan Osman'ın Şehit Edilmesi.....	70
12. 2. 34. Vakıf Mallarının Devlet İçin Alınması.....	70
12. 2. 35. Devşirme Sistemi.....	70
12. 2. 36. Camide Günahsız Kişilerin Öldürülmesi.....	71
12. 2. 37. Azledilmiş Vezirin İşkence Yoluyla Mallarının Yerinin Öğrenilmesi ve El Konulması	71
12. 2. 38. Askere Ayarı Düşük Para Verilmesi	72
12. 2. 39. Hemedan Şehrinin Yakılıp Yıkılması	72
12. 2. 40. Kesilen Düşman Askerlerinin Başlarının Mızrak Uçlarına Takılması	72
12. 2. 41. Şehzadelerin Muvakkitleri.....	72

12. 2. 42. Yeniçeri Ayaklanması Sadrazam'ın Padişah'ın Gözü Önünde Şehit Edilmesi	72
12. 2. 43. Kahvehanelerin Kapatılması ve Tütünün Yasak Edilmesi	73
12. 2. 44. Şehzade Doğuşunun Kutlanması	74
12. 2. 45. Suçsuz Yere Kadının Öldürülmesi	74
12. 2. 46. İçkinin Yasaklanması	74
12. 2. 47. Şair Nef'i'nin Hicivleri Yüzünden Katledilmesi.....	74
12. 2. 48. Vezirin Padişah'ın Ayağını Öpüp Secde Vaziyetinde Durması	75
12. 2. 49. Elçinin Öldürülmesi.....	75
12. 2. 50. Tebriz Şehri'nin Yıkılması	75
12. 2. 51. Padişah ve Devlet Büyüklerinin İpekten Kıyafet Giyinmeleri.....	75
12. 2. 52. Şehzadelerin Katledilmesi	75
12. 2. 53. Şeyh Kadızade'nin Ölümü	76
12. 2. 54. Defterdarın Yaptığı Haksızlıklar	76
12. 2. 55. Padişahların İçki İçmesi	76
12. 2. 56. Yıldız İlmine Göre Padişah'ın Vefatı.....	76
12. 2. 57. Vefat Eden Sultan IV. Murat'ın Tasviri	77
12. 2. 58. Paranın Yenilenmesi.....	77
12. 2. 59. Silahtar Paşa'nın Katli.....	78
12. 2. 60. Bursa'da Yeni Kilise Yapılması	78
12. 2. 61. Cinci Hocanın Padişah'ın Yakını Olması.....	78

12. 2. 62. Vezir Kara Mustafa Paşa'nın Katledilmesinin Ay Tutulması İle İlişkilendirilmesi	79
12. 2. 63. Vezir Kara Mustafa Paşa'nın Adamlarından Olan Narhçı Hasan Efendi'nin Katlinden Sonra Malına El Konulması	79
12. 2. 64. Serdar Yusuf Paşa'nın Hanya Hisarı Fethi Sırasında Şehrin Yağmalanmasını Yasaklaması	79
12. 2. 65. Sadrazam'ın Padişah'ı Hediye ve Rüşvete Alıştırması ..	80
12. 2. 66. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi	80
12. 2. 67. Düğün Hazırlıkları Sırasında Halkın Evlerine Zarar Verilmesi	80
12. 2. 68. Memuriyetlerin Açık Arttırma ile Satılması.....	80
12. 2. 69. Hasekilerin Devlet İşlerine Karışmaları	80
12. 2. 70. Padişah'ın Evlenmesi	81
12. 2. 71. Hz. Peygamber'e Kötü Söz Söyleyen Zimmînin Cezalandırılması	81
12. 2. 72. Sarayların Süslenmesinde Aşırıya Kaçılması.....	81
12. 2. 73. Vezirin Öldürülmesi	81
12. 2. 74. Zelzelenin Padişahın Helak Olmasıyla İlişkilendirilmesi	82
12. 2. 75. Rüşvet.....	82
12. 2. 76. Padişah'ın Zorla Hediye Alması	82
12. 2. 77. Sultan İbrahim'in Tahttan İndirilmesinin Gökyüzü ve Tabiat Olayları İle İlişkilendirilmesi	82
12. 2. 78. Askerin İsyanı.....	83
12. 2. 79. Şehzade'nin Çocukluk Çağında Tahta Oturtulması	83
12. 2. 80. Ulak Zulmünün Yasaklanması	84

12. 2. 81. Sipahi Ayaklanması.....	84
12. 2. 82. Rüşvet Almanın Resmîleşmesi.....	85
12. 2. 83. Müneccimbaşı'nın Öldürülmesi	85
12. 2. 84. Kadızadeler	86
12. 2. 85. Tütün.....	87
12. 2. 86. Erzak Kesilmesi.....	88
12. 2. 87. Çarşı Esnafının Baş Kaldırması.....	88
12. 2. 88. Değirmenlerden Un Vergisi Alınması.....	88
12. 2. 89. Tarikat Şerhinin İptali.....	89
12. 2. 90. Zelzele ve Ay Tutulmasının İnsanların Günahlarıyla İlişkilendirilmesi.....	90
12. 2. 91. Hac Emirinin Padişah'ın Huzurunda Yer Öpmemesi ...	90
12. 2. 92. Bayram Eğlenceleri	90
12. 2. 93. Nevruz-u Sultanî.....	91
12. 2. 94. Çınar Vakası ve Şeyhülislam'ın Katledilmesi.....	91
12. 2. 95. Kadızadeler Vakası.....	92
12. 2. 96. Devlet Hazinesinin Gerekli Yerlere Sarf Edilmemesi...	93
12. 2. 97. Padişah'a Asi Olanların Öldürülmeleri	94
12. 2. 98. İsyancılardan Öldürülenlerin Başlarının Asa Üzerine Dikilmesi	95
12. 2. 99. İsyanın Bastırılmasından Sonra İstanbul'da Büyük Bir Zelzelenin Olması.....	95
12. 2. 100. Vezirin Öldürülmesinin Şeriata Aykırı Olduğunu Savunan Şeyhülislam'ın Görevden Azledilmesi	95
İKİNCİ BÖLÜM.....	96

**OSMANLI KLASİK DÖNEM VAKANÜVİSLERİNİN GÖZÜYLE FIKHÎ
MESELELERİN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 96**

1. Savaş Hukuku ile Alakalı Meseleler	96
1. 1. Kiliselerin Camilere Dönüştürülmesi	96
1.2. Anadolu’da Yaya Yazmanın Ortaya Çıkışı	99
1.3. Devşirme Sistemi	100
1.4. Savaşlar Esnasında Şehirlerin Yakılıp Yıkılması	103
1.5. Cesetlerin Teşhir Edilmesi	104
1.6. İşkence	104
1.7. Cesetlerin Parçalanması	105
1.8. Kalelerin Yakılması	105
1.9. Teslim Olan Düşman Askerinin Kılıçtan Geçirilmesi	106
1.10. Elçinin Hapse Atılması	106
1.11. Azaplar	107
1.12. Aman Verilen Kralın Öldürülmesi.....	108
1.13. Kesik Başların Yöneticiye Gönderilmesi.....	109
2. Ceza Hukuku ile Alakalı Meseleler.....	110
2. 1. Kardeş Katli Meselesi	110
2.2. Devlet Adamlarının Öldürülmesi.....	116
2.3. Müsadere.....	118
2.4. Sadrazam’a Kötü Söz Söyleyenlerin Cezalandırılması	119
2.5. Âsilerin Cezalandırılması.....	119
2.6. Eşkîyaların Cezalandırılmaları.....	122
2.7. Hz. Peygamber’e Kötü Söz Söyleyen Zimmînin Cezalandırılması	123

2.8. Padişahların İçki İçmesi.....	124
2.9. Sakal Kırma Cezası.....	125
2.10. İçki, Tütün ve Kahve Yasaklamaları	126
2.11. Kızılbaşlar	131
3. Yönetim Hukuku ile Alakalı Meseleler.....	133
3.1. Padişahların Tahttan İndirilmeleri ve Katledilmeleri	133
3.2. Aklî Dengesi Yerinde Olmayan Kişinin ve Çocuğun Padişah Olması	138
4. Malî Hukuk ile Alakalı Meseleler	139
4.1. Örfî Vergiler.....	139
4.2. Tımar Sistemi.....	143
4.3. Rüşvet	144
4.4. Eski Akçanın Kaldırılması ve Tağşiş Meselesi	149
5. Eşya Hukuku ile Alakalı Meseleler	152
5.1. Vakıflar	152
6. Helaller ve Haramlar	154
6.1. Ak Börk.....	154
6.2. Altın Üsküf.....	155
6.3. Padişah ve Devlet Büyüklerinin İpekten Kıyafet Giyinmeleri	156
6.4. Yahudilerin Kıyafetlerinde Düzenlemeler	157
6.5. Kâbe-i Muazzama'nın Tamirinde Altın ve Gümüş Kullanılması..	158
6.6. Saraylarda Altın ve Gümüş Kaplarda Yemek Yenmesi	158
6.7. Türbe ve Ziyaretgâhlar.....	159
6.8. Raks ve Devran	160

7. Saray Âdetleri.....	166
7.1. Hilat Verme Âdeti.....	166
7.2. Cûlus Bahşışleri	166
7.3. Yer Öpme Âdeti.....	167
7.4. Düğün Eğlenceleri ve Ziyafetler	168
7.5. Padişah Ölümünün Saklanması ve Padişah Ölümünün Ardından Yas Kıyafetlerinin Giyilmesi	170
7.6. Saray Müneccimleri	171
8. Aile Hukuku ile Alakalı Meseleler.....	174
8.1. Padişahların Gayrimüslim Kralların Yakınlarıyla Evlenmeleri.....	174
8.2. Padişahların Cariyeleri ile Evlenmeleri	175
SONUÇ	177
KAYNAKÇA	179

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselam.
b.	: Bin.
Bkz.	: Bakınız.
bs.	: Baskı.
c.	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
Doç.	: Doçent.
Dr.	: Doktor.
h.	: Hicrî.
Hz.	: Hazreti.
İLAM	: İlmi Araştırmalar Merkezi.
Öğr.	: Öğretim.
Prof.	: Profesör.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
s.a.v	: Sallâllahu Aleyhi Vesellem.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
t. y.	: Tarih yok.
y. y.	: Yer yok.

GİRİŞ

1. Araştırmanın konusu ve kapsamı

İslam hukuk tarihinin, fıkıh kitapları, şer’iyye sicilleri, fermanlar, kanunnameler gibi pek çok bilgi kaynağı vardır. Bunlardan biri de yaşadıkları dönemlere ait olayları yazılı olarak aktaran vakanüvislerdir. Genellikle yaşadıkları dönemin canlı şahidi konumundaki bu tarihçiler, olaylara dışarıdan bakar ve olayların topluma yansımalarını tespit ederler. Bu nedenle hem genel tarih çalışmalarında hem de alan çalışmalarında araştırmacıların başvuracağı en önemli kaynaklardan biridir.

Osmanlı Devleti, kurulduğu ilk günden itibaren İslam hukuk sistemini uygulamayı esas almış bir devlet olarak, ortaya koyduğu düzenleme ve uygulamalar ile İslam hukuk tarihi çalışmalarında konu olmaya devam etmektedir. Osmanlı hukukunu tam ve doğru anlamak ve günümüze yansımalarını sağlıklı bir şekilde görebilmek için vakanüvislerin eserlerini ele almak bilimsel bir zorunluluktur. Çünkü bugünden geçmişe dönük değerlendirmelerin bir kısmının önyargılı, eksik veya yanlış olmasında, vakanüvis boyutunun yeterince dikkate alınmamasının etkili olduğu söylenebilir. İslam hukukunda “sonradan ortaya çıkan ve dinin özüyle ve temel esaslarıyla uyuşmayan” anlamında kullanılan “bidat” kavramı, Osmanlı döneminin pek çok uygulamasından bahsederken sıkça kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekte İslami açıdan neyin bidat olduğu neyin olmadığı hususu biraz da sözünü ettiğimiz vakanüvis kayıtlarının değerlendirilmesi ile ortaya çıkacak ve günümüz açısından bazı sağlıklı sonuçların çıkarılması mümkün olabilecektir.

Biz bu çalışmamızın ilk bölümünde, Osmanlı klasik dönemini, farklı dönemlerini sağlıklı olarak temsil edebilecek bir şekilde vakanüvislere ait eserlerden seçmeler yaptık. Bu eserleri baştan sona kadar tarayarak İslam hukuku meselesi olarak nitelendirilebilecek olan tespitleri derledik. İkinci bölümde ise bu tespitlerle ilgili İslam hukuku uzmanlarının yaptığı tartışmaları ele aldık ve bu vesileyle ulaştığımız sonuçları ve kanaatlerimizi paylaştık.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı klasik dönem fıkhi meselelerini kendi zamanının tarihçilerinin gözüyle tespit etmek, bunların arka planını irdelemek ve İslam hukuku açısından değerlendirilmesini yapmaktır.

Vakanüvisler genellikle devlet ricalinin uygulamalarını takip ettikleri için, eserlerinde yer alan tespitler bir anlamda töre ve yasaların da aynası niteliğindedir. İslam hukuku tarihi açısından fıkıh kitaplarında veya diğer bilgi kaynaklarında göremeyeceğimiz çok önemli verileri bize sunmaları itibarıyla vakanüvisler mutlaka ele alınması ve değerlendirilmesi gereken bir kaynaktır. Diğer taraftan tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan ve bugün için eleştiri konusu olabilen bazı düzenleme ve uygulamaların arka planını vermesi açısından da vakanüvisler tarihsel olayları ve düzenlemeleri doğru anlama ve değerlendirme bakımından fevkalade önemlidir.

Bu çalışmayla, hukuk tarihi çalışmalarında pek dikkate alınmayan vakanüvis kayıtları ve eserleri taranmak suretiyle İslam hukukuna ait meselelerin tarihçilerin gözüyle nasıl görüldüğünü ortaya koyduk. Ayrıca bu çalışmada sadece tespitle yetinmeyip, konunun uzmanları tarafından söz konusu dönemde ortaya çıkan meselelere ilişkin yapılan değerlendirmeleri de ele aldık ve döneme ait sağlıklı bir tablonun ortaya çıkmasına gayret ettik. Bu vesileyle söz konusu döneme ilişkin ortaya konan bazı hatalı ve eksik değerlendirilmelerin tekrar gözden geçirilmesine imkân sağladığımızı düşünüyoruz.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Çalışmamızın birinci bölümünde klasik dönem Osmanlı vakanüvislerinin eserlerinden farklı dönemleri sağlıklı olarak temsil edebilecek bir şekilde seçmeler yaptık. Bu doğrultuda Osmanlı ilk tarih kaynakları arasında yer alan Ahmedî'nin "Dâstân ve Tevârih-i Âl-i Osman", Âşıkpaşaoğlu'nun "Âşıkpaşaoğlu Tarihi", Edirneli Oruç Bey'in "Oruç Beğ Tarihi", Şükrullah'ın "Behcetü't-Tevârih", Mehmet Neşrî'nin "Neşrî Tarihi" adlı eserlerine çalışmamızda yer verdik. Bu eserlerden başka; III. Mehmet ve III. Murat'a şehzadelikleri dönemlerinde hocalık yapmış olan Şeyhülislam Hoca Sadettin Efendi'nin "Tâcü't-Tevârih", "Müftî's-Sekaleyn" lakabıyla meşhur olan Şeyhülislam Kemalpaşazade'nin "Tevârih-i Âl-i Osman", bir dönem sadrazamlık

görevinde buluna Lütî Paşa'nın "Tevârih-i Âl-i Osman" adlı eserlerine yer verdik. Daha sonraki dönemleri temsilen Koçi Bey'in "Koçi Bey Risalesi", Nişancı Mehmet Paşa'nın "Nişancı Tarihi", İbrahim Peçevî'nin "Peçevî Tarihi" ve Mustafa Naîmâ'nın "Naimâ Tarihi"'ne başvurduk. Bu eserleri baştan sona taradık ve İslam hukukuyla alakalı konuları çalışmamıza aldık. Bu konular hakkında vakanüvislerin yorumlarını ve bakış açılarını da tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamızın ikinci kısmında ise elde ettiğimiz konuları bir sınıflandırmaya tabi tuttuk. Daha sonrasında bu konular hakkında İslam hukuku alanında uzman kişilerin görüşlerine yer verdik. Bu bağlamda Ahmet Akgündüz'ün "Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri" adlı eserinden çokça istifade ettik. İbn-i Âbidin'in "Reddû'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar" adlı eseri, Kadı Ebu Yusuf'un "Kitabü'l-Haraç" adlı eseri, Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî'nin "El-Mebsût" adlı eseri ve Vehbe Zuhaylî'nin "İslam Fıkhı Ansiklopedisi" de çokça başvurduğumuz kaynaklar arasında yer almıştır. Ayrıca, Kâtip Çelebi'nin "Mîzanü'l- Hakk Fi İhtiyari'l-Ahakk" adlı eseri, Mehmed Fuad Köprülü'nün "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri" de çokça istifade ettiğimiz kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu kaynakların dışında pek çok kitap, makale, tez ve ansiklopedi maddesinden istifade etmek suretiyle çalışmamızı oluşturduk.

4. Benzer Çalışmalar

Yaptığımız araştırmada bizim ele aldığımız şekilde konuyu ele alan bir çalışmaya rastlamadık. Ancak ele aldığımız konuların bir kısmını içeren çalışmaları şu şekilde tespit ettik: Mehmet Akman'ın "Osmanlı Hukukunda Kardeş Katli Meselesi" başlıklı doktora tezinde bizim ele aldığımız konulardan sadece bir tanesi yer almaktadır. Çalışma, Osmanlı tarihinde kardeş katli meselesini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Şeyhmus Balcı'nın "İslam Hukukunda Vakıf" adlı yüksek lisans çalışmasında vakıf konusu detaylı bir şekilde ele alınmış ve konu mezhepler arasında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Zeliha Kumbasar "Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri" başlıklı yüksek lisans tezinde muvakkitliğin ve muvakkithanelerin İslam tarihinde ortaya çıkması ve Osmanlı'dan önceki kurumsallaşma süreci

incelenmiştir. Bizim çalışmamızda ise muvakkitlerin günlerin uğurlu veya uğursuz sayılması hakkındaki görüşlerinin padişahlar tarafından itibara alınması değerlendirilmiştir. Ahmet Keven “Yavuz Sultan Selim Dönemi: Anadolu’da Kızılbaşlık ve Kızılbaşlar” başlıklı yüksek lisans tezinde Osmanlı- Safevî münasebetleri kapsamında Kızılbaş kimliğinin oluşması ve Osmanlı’nın Kızılbaşlara bakış açısı incelenmiştir. Bizim çalışmamızda ise Kızılbaşlar hakkında verilen fetvalar ve konunun İslam hukuku açısından değerlendirilmesine yer verilmiştir. Şafak Tunç “Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri” başlıklı yüksek lisans çalışmasında daha çok kahvehanelerin sosyal, psikolojik ve kültürel açıdan değerlendirilmesine yer verilmiştir. Bizim çalışmamızda ise kahvenin Osmanlı topraklarına girmesiyle birlikte konuya âlimlerin bakış açısı değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI KLASİK DÖNEM VAKANÜVİSLERİNİN GÖZÜYLE FIKHÎ MESELELER

Çalışmamızın bu bölümünde Osmanlı klasik dönemi vakanüvislerine ait eserlerden seçmeler yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda Osmanlı tarihinin ilk kaynağı olma özelliğinden dolayı Ahmedî'nin Dâstân ve Tevârih-i Âl-i Osman adlı eseri ilk sırada bulunmaktadır. Ahmedî eserini 1405 yılında telif etmiş ve Sultan I. Beyazıt'ın oğlu Emir Süleyman'a ithaf etmiştir. Yine Osmanlı'nın ilk dönemlerine kaynaklık eden ve Osmanlı'nın ilk tarih kaynakları arasında gösterilen Şükrullah'ın Behcetü't-Tevârih'i çalışmamızda yer almaktadır. Çalışmamızda yer alan diğer vakanüvisler şunlardır: Devlet ricaline yakınlığı ile bilinen Âşıkpaşaoğlu, eserini II. Beyazıt'a takdim etmiştir. Mehmet Neşrî, yazdığı eseriyle kendisinden sonra gelen tarihçilere kaynaklık etmiştir. Oruç Bey, II. Murat, Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazıt dönemlerine tanıklık etmiştir. El-muallimu'l evvel ve müftî's-sekaleyn unvanlarına layık görülen Kemalpaşazade Osmanlı'da şeyhülislamlık yapmış önemli bir şahsiyettir ve eseri Tevârih-i Âl-i Osman'ı II. Beyazıt'ın isteği üzerine kaleme almıştır. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın talebi üzerine eserini Mohaç Savaşı'nın meydana geldiği 1527 tarihine kadar getirmiş ve toplamda on padişaha ait on ciltlik bir eser meydana getirmiştir. Ancak eserlerinin hepsi günümüze ulaşmamıştır. Başarılarından dolayı "Nişancı" unvanını alan ve reisü'l-küttaplığa kadar yükselen Nişancı Mehmet Paşa eserinde kuruluşunda Kanuni Sultan Süleyman zamanına kadar olan olayları ele almaktadır. III. Murat ve III. Mehmet'in hocası olan ve "Hoca-i Cihân Sadeddin Efendi" unvanına layık görülen Hoca Sadeddin Efendi şeyhülislamlık makamına kadar yükselen önemli bir şahsiyettir. Eserini III. Murat'ın isteği üzerine kaleme almıştır ve yazdığı esere Tâcü't-Tevârih ismini vermiştir. Eseri kendisinden sonra gelen vakanüvislere kaynaklık etmiştir. Çalışmamızda yer alan bir başka vakanüvis, Kanuni Sultan Süleyman zamanında sadrazamlık yapmış olan Lütfi Paşa'dır. Ömrünün son zamanlarında çeşitli eserler yazan Lütfi Paşa'nın kaleme aldığı Tevârih-i Âl-i Osman adlı eseri en önemli eserleri arasında yer almaktadır. İbrahim Peçevî, defterdarlık ve beylerbeylik görevlerinde bulunmuştur. Kaleme aldığı Peçevî Tarihi'nde olayları

aktarıırken toplumsal sorunlara ahlaki çözümler bulmak amacıyla yaklaşımlarda bulunması kendisini çağdaşı olan tarihçilerden bir adım öne çıkarmıştır. Koçi Bey Sultan IV. Murat zamanında Padişah’a en yakın devlet adamlarından biri olmuştur. Sultan IV. Murat’ın ölümünden sonra görevini Sultan İbrahim zamanında da devam ettirmiştir. Sultan Murat ve Sultan İbrahim’e yol göstermek amacıyla risaleler yazmıştır. Bu risaleler birer nasihatname özelliği taşımaktadır. Çalışmamızda son olarak yer alan Mustafa Naima Efendi, eseri Naîmâ Tarihi’nde yaşanan olayları anlatırken altında yatan sebepleri ve olumsuzlukların giderilmesi için yapılması gerekenleri de zikretmiştir. Ayrıca Mustafa Naîmâ, ilk resmî Osmanlı vakanüvisi olarak bilinmektedir ve eseri, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa’nın emri üzerine basılan ilk Osmanlı tarihi olma özelliğine sahiptir.

1. Ahmedî ve Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman

1.1. Ahmedî’nin Hayatı

Ahmedî’nin, 735 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Asıl adı İbrahim’dir. Hayatı hakkında pek fazla malumat bulunmamaktadır. Sivaslı veya Germiyanlı olduğuna dair farklı rivayetler mevcuttur. Bir dönem Mısır’da Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî’nin öğrencisi olmuş ve Mısır’dan döndükten sonra Aydınogulları’na intisap etmiştir. Daha sonra Osmanogulları’na intisap etmiş ve Emir Süleyman ile olan bağlantısı hayatının sonuna kadar devam etmiştir. Emir Süleyman ile olan yakınlığından dolayı eserlerinin çoğunu ona ithaf etmiştir. 80 yaşlarında Amasya’da vefat ettiği tahmin edilmektedir. Ahmedî’nin büyük hacme sahip bir divanı bulunmaktadır. Diğer önemli bir eseri İskendernâme adlı eseridir. Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman İskendernâme’nin bölümlerinden biridir. Ahmedî 1405 yılında telif ettiği bildirilen eserini I. Beyazıt’ın oğlu Emir Süleyman’a ithafen yazmıştır.¹

¹ Günay Kut, “Ahmedî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1989, s. 165-167.

1.2. Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman'da Yer Alan Fikhî Meseleler²

1.2.1. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi

Osman Bey zamanında fethedilen topraklarda kiliseler camilere çevrilmiştir.(Atsız, 2013: 142)

1.2.2. Pazar Bâcî³

Orhan Gazi zamanında Pazar bâcî alınmaya başlanmıştır.(s. 144)

1.2.3. Kardeş Katli

Sultan I. Murat zamanında taht kavgaları sebebiyle kardeşler arasında düşmanlık ortaya çıkmış ve Sultan Murat kardeşlerini katlederek tahta geçmiştir. (s. 147)

1.2. 4. İçki Meclisleri

Yıldırım Beyazıt, bir zamanlar içki ve çalgı meclislerinde bulunmuş fakat daha sonra zühd sahibi bir sultan olmuştur. (s. 155)

1.2.5. Kadıların Rüşvetle İş Yapmaları

Yıldırım Beyazıt zamanında kadılarda rüşvetle iş yapmak yaygınlaşmıştır. (s. 156)

2. Şükrullah ve Behcetü't-Tevârîh

2.1. Şükrullah'ın Hayatı

Şükrullah'ın hayatı hakkında az bilgi bulunmaktadır. Babasının adı Şehâbeddin Ahmed'dir. 388 yılında doğmuştur. 1409 senesinde Osmanlılar'ın hizmetine girmiş ve Fetret Dönemi'ne şahit olmuştur. II. Murat zamanında Bursa kadılığı yapmış ve çeşitli Türk beylerine elçi olarak gönderilmiştir. Şehzade Mustafa ve Beyazıt'ın sünnet düğünlerine katılmıştır. Tarihî ve dinî konularda çeşitli eserleri bulunmaktadır. 1456

² Ahmedî, *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman, Üç Osmanlı Tarihi, (Hazırlayan Atsız)*, 2. bs., İstanbul 2013.

³ Bâc: Osmanlı kanunnamelerinde genel olarak vergi anlamında kullanılmıştır. Bkz: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1, İstanbul, 1993, s. 143.

yılında Behcetü't-Tevârih'i yazmaya başlamıştır. Şükrullah, Osmanlı tarihinin en eski kaynaklarından biri olan bu eserini, Sadrazam Mahmut Paşa'ya sunmuştur. Farsça olarak kaleme aldığı eser on beş bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk bölümünde kâinatın yaratılışını, on beşinci bölümde ise Osmanoğulları tarihini konu edinmiştir. Şükrullah'ın ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir.⁴

2.2. Behcetü't-Tevârih'te Yer Alan Fikhî Meseleler⁵

2.2.1. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi

Orhan Bey, Ulubat, Bursa ve İznik'i fethettikten sonra buralardaki kiliseleri camilere çevirmiştir. (s. 207)

2.2.2. Altın Üsküf⁶

Orhan Bey zamanında, şehzade Süleyman Şah'ın eliyle Malkara'nın fethedilmesinden sonra yüklü miktarda ganimet elde edilmiştir. Bu fetihden sonra asker kesiminde altın işlemeli üsküf giymek âdet olmuştur. (s. 210)

2.2.3. Pazar Bâcı

Orhan Bey zamanında fetihlerden sonra kâfirler Pazar bâcı vermeye başlamışlardır. (s. 210)

2.2.4. İçki Meclisleri

Yıldırım Beyazıt padişah olduktan bir süre sonra beylerin ve sultanların âdeti olan eğlence ve çalgı benzeri kötü işleri yapmayı bırakmıştır. (s. 216)

⁴ Sara Nur Yıldız, “Şükrullah”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 39, İstanbul 2010, s. 257-258.

⁵ Şükrullah, *Behcetü't-Tevârih, Üç Osmanlı Tarihi*, (Hazırlayan Atsız), 2. bs., İstanbul 2013.

⁶ Üsküf, boru şeklinde ve bir endazeden fazla uzunlukta olup başa giyilince yarısı arkaya sarkan Yeniçeri borkünün kenarının sırmalıdır. Bkz: Pakalın, c. 3, s. 560.

3. Âşıkpaşaoğlu ve Âşıkpaşaoğlu Tarihi

3.1. Âşıkpaşaoğlu'nun Hayatı

XV. yüzyıl tarihçilerinden olan Aşıkpaşaoğlu'nun asıl adı Ahmed'dir. Âlim bir zat olan dedesi Âşık Paşa'ya nispeten Âşıkpaşaoğlu olarak tanınmıştır. Hayatı hakkında çok fazla malumat bulunmamaktadır. 1400 yılında Amasaya'da doğduğu tahmin edilmektedir. 13 yaşında yakalandığı bir hastalıktan dolayı babası Orhan Gazi'nin imamı olan Yahşi Fakih'in evinde kalmış ve bu evde Yıldırım Beyazıt Han zamanına kadar olan Osmanlı tarihini yazan bir kitap eline geçmiştir. Yazdığı tarih kitabında Osmanlı tarihinin ilk dönemleri hakkında verdiği malumatlarda bu eserde bulunan bilgilerden istifade etmiştir. II. Murat'ın Düzmece Mustafa ile mücadelesini kazanmasında büyük payı olan Mihaloğlu ile bağlantısı bulunan Âşıkpaşaoğlu, 1436 senesinde hacca gitmiş, Mısır ve Mekke'de bazı âlimler ile görüşmüştür. Ümeradan İshak Bey ile birlikte seferlere katılmış, II. Murat zamanında Belgrad seferine iştirak etmiştir. Konya'da Şeyh Sadreddin Konevî zaviyesinde bulunmuş ve Şeyh Abdüllatif Makdisi'nin müridi olmuştur. Kosova Savaşı'na da iştirak etmiş bulunan Âşıkpaşaoğlu şehzade Mustafa ve Beyazıt'ın sünnet düğünlerine katılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'a yerleşmiş ve elde ettiği ganimetle evinin yanına bugün kendi adıyla anılan bir cami yaptırmıştır. Âşıkpaşazade'nin Rabia adında bir kızı olduğu bilinmekte ancak diğer çocukları hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Kızı Rabia Hatun'u müridi Seyyid Velayet ile evlendirmiştir. 1494 senesinde ikinci defa ifa ettiği hac ibadetinden döndükten sonra Sultan II. Beyazıt'a eserini takdim etmiştir. Âşıkpaşaoğlu'nun ölüm tarihi net olarak bilinmemekte ancak vefat ettiğinde yaklaşık yüz yaşında olduğu tahmin edilmektedir.⁷

⁷ Kemal Beydili, "Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Âşıkî'ya Dair Biyografik Katkılar", *Tarih Dergisi*, S. 71, 2020, s. 161-180.

3.2. Âşıkpaşaoğlu Tarihinde Yer Alan Fıkhî Meseleler⁸

3.2.1. Pazar Bâcı

Osman Gazi Karacahisar'ı fethettikten sonra bölgede kiliseleri mescide çevirmiştir. Pazarlar kurmuştur. Kadı tayin etmiş ve bölgede Cuma ve bayram namazları kılınmıştır. Daha sonra Germiyanogulları'ndan bir adam pazara gelenlerden vergi toplama işini satın almaya talip olmuştur. Osman Gazi'nin bu verginin kaynağının Tanrı buyruğu mu yoksa insanların icadı mı olduğunu sorması üzerine adam bunun eskiden kalma bir töre olduğunu söylemiştir. Başlangıçta Osman Gazi, böyle bir uygulamanın haksızlık olacağını düşünüp kabul etmemiştir. Fakat daha sonra aynı şekilde halkın da uygulamanın bir örf olduğunu söylemesinin üzerine Osman Gazi pazara bir yük getirip bir şey satabilenden iki akça vergi alınması, bir şey satamayandan ise herhangi bir şey talep edilmemesi yönünde kanun çıkarmıştır. (s. 24)

3.2.2. Sakal Kırma Âdeti

Osmanlı Devleti'nde padişahlar bazen bir kimseyi cezalandırmak istediklerinde o kişinin sakalını kesmiş ve eşeğe ters bindirmişlerdir. Bu âdet Osmanlı'ya Avrupa'dan geçmiştir.(s. 45)

3.2.3. Devşirme⁹ Sistemi

Karaman ilinin bilginlerinden olan Kara Rüstem, Kazasker olan Çandarlı Halil'in yanına gelerek savaşta esir edilenlerin beşte birinin hanlık malı olduğunu söylemiştir. Çandarlı Halil bu meseleyi Sultan Murat Han'a arz edince o da Tanrı buyruğu neyse yapılması konusunda emir buyurmuş ve bunun üzerine esirlerden yirmi beş akça almak âdet olmuştur. Esir alınanlar arasından seçilen bir kısım genç delikanlılar ise Türk ailelerin yanına yerleştirilerek Türkleştirilmiş, Müslüman

⁸ Âşıkpaşaoğlu, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, (çev. Nihal Atsız), İstanbul 1970.

⁹ Devşirme: Saray hizmetleri, bostancılık ve Yeniçeri Ocağı'nda hizmet ettirilmek üzere toplanan Hristiyan çocukları için kullanılan tabir.

olmaları sağlanmış ve devlet kapısına asker olarak yetiştirilmiştir. Daha sonra bu askerlere yeniçeri adı verilmiştir.(s. 59)

3.2.4. Altın Üsküf

Sultan Murat Han zamanında Pulunya kalesinin fethi üzerine altın ve gümüşten oluşan birçok ganimet elde edilmiştir. Kazanılan ganimetlerden altın ve gümüş tasları gaziler başlarına takmıştır. Üsküf takmak bu olaydan sonra âdet hâline gelmiştir. (s. 66)

3.2.5. Eski Akça¹⁰ ile Alışverişin Yasaklanması

Yıldırım Beyazıt zamanında vezirlik makamına Ali Paşa geldikten sonra hileli işler çoğalmıştır. Osmanlı hanedanında bozulmalar baş göstermiştir. İlk olarak Yıldırım Beyazıt Han zamanında vezir Ali Paşa'nın etkisiyle eski akçayla alışveriş yapmama ve başka memleketlere gitmeme başlamıştır. (s. 75)

3.2 6. Kardeş Katli

Sultan I. Mehmet vefat ettiğinde dört oğlu ve yedi kızı kalmıştır. Vefatının üzerine Sultan Murat, Bursa'da tahta oturmuştur. (s.102) Ancak Sultan Murat; tahta oturur oturmaz Sultan Beyazıt'ın oğlu olduğunu iddia eden sahte bir veliahtla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu karışıklıktan faydalanmak isteyenler de Sultanın küçük kardeşi Mustafa'yla birlikte tahtı ele geçirmek üzere yola çıkmıştır. Mustafa'nın Şaraptâr İlyas isminde lalası ise Sultan Murat tarafından teklif edilen Anadolu Beylerbeyi karşılığında Şehzade'yi Padişah'a teslim etmek üzere anlaşma yapmıştır. Lalanın şehzadeyi Sultan Murat'a teslim etmesi üzerine Şehzade'nin başı kesilmiş ve şer'î usule uygun olarak dualar eşliğinde babasının yanına gömülmüştür. (s. 108)

Şaraptâr İlyas'a yaptığıının sebebi sorulduğunda yaptığıının ihanet olmadığını aksine amacının devletin fesada uğramasına engel olmak olduğunu söylemiştir. (s. 109)

¹⁰ Akça: Vaktiyle geçerliği olan gümüş paraya verilen isim. Bkz: Pakalın, c. 1, s. 32.

3.2.7. Padişah Ölümünün Gizlenmesi

Sultan I. Mehmet'in vefatı üzerine naaşı, Şehzade Murat gelip tahta oturana kadar kırk gün saklanmıştır. (s. 101) Aynı şekilde Sultan II. Murat da vefat ettikten sonra naaşı şehzade II. Mehmet tahta oturuncaya dek ilaçlanarak muhafaza edilmiştir. (s. 153)

3.2.8. Mukataa¹¹

Sultan II. Mehmet Han İstanbul'u fethettikten sonra şehrin subaşılığı Süleyman Bey'e verilmiştir. Süleyman Bey de ülkeye haber salarak, İstanbul'da yer tutmak isteyenleri İstanbul'a çağırmıştır. Gelen herkese İstanbul'dan yerler verilmiştir. Ancak daha sonra bu işle devlet mamur olmayınca gelen halkın edindiği mülklere mukataa konulmuştur. Bu uygulama sayesinde şehir mamur olsa da yapılan uygulama halka ağır gelmiştir. Zira hem yurtlarından olmuşlar hem de yeni edindikleri mülklerinde kiracı olmuşlardır. Bu uygulama, birçoklarının bu yerleri bırakıp kaçmalarına sebep olmuştur. Bu gidişat üzerine zamanın veziri Kula Şahin Padişah'a yaptığı doğru olmadığını ve kendisinden önce atalarından hiçbirisinin mukataaya başvurup halkı zahmete sokmadığını hatırlatmıştır. Sultan II. Mehmet de uygulamadan vazgeçerek verilen yerleri yazılı belgeler eşliğinde halka mülk olarak vermiştir. Bu sayede İstanbul'a yerleşen Müslüman halk buralara mescitler ve zaviyeler yapmış, şehir yeniden canlanmıştır. (s. 157-158)

Fakat daha sonra babası eskiden İstanbul'da yaşayan gayrimüslimlerle eski dost olan Vezir Rum Mehmet Paşa, söz konusu gayrimüslimlere İstanbul'un tekrar kendilerine kalması ve eskisi gibi harap bir hâl alması için Padişah'ı mukataa konusunda ikna etmek üzere söz vermiştir. Bunun üzerine Padişah'a yakınlaşarak mukataa konusunda onu ikna etmeyi başarmış ve halk İstanbul'u imar etmeyi tekrar terk etmiştir. (s. 159)

¹¹ Mukataa: Devlete ait bir yerin bir bedel karşılığında kiralanması yani muvakkaten temlik. Bkz: Pakalın, c. 2, s. 576.

3.2.9. Azaplar¹²

Sultan II. Mehmet, Uzun Hasan'ın Koyulhisar'ı hileyle alması üzerine hiddetlenip hisarın tekrar fethedilmesi için Rumeli beylerbeyi Hamza Bey'i görevlendirmiştir. Beraberinde de azapları sürmüş, ya hisarı fethetmesini ya da köyleri yakıp yıkmasını emretmiştir. Emri alan Hamza Bey emri altındaki askerlerle beraber Koyulhisar'a gitmiş ve günler süren çatışmalar neticesinde Hisar fethedilemeyince askerlere köyleri talan ettirmiştir. Hatta bir kısım Azaplar, Ermeni köylerini basarak erkek ve kadınlara türlü işkenceler etmişlerdir. Bu işkenceler sonrası halk Uzun Hasan'a gelip kendilerini koruyamamasından dolayı feryatlarda bulunmuştur. (s. 178)

Âşıkpaşaoğlu, Osmanlı'ya mensup bu askerlerin böyle kabahatler işlemesini, Osmanlı'da on iki sınıf asker bulunduğu ve bu on iki kısımdan biri olan Azaplar'ın padişahın emriyle padişaha itaatsizlik ve hainlik eden halka karşı her türlü kötülükte bulunmalarının serbest olduğu şeklinde açıklamıştır. (s. 179)

3.2.10. Sulhe Razi Olan Kralın Öldürülmesi

Sultan II. Mehmet, Semendire'nin fethinden sonra Bosna Kralı'na elçi göndermiş ve Bosna Kralı'nın haraç vermek suretiyle Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesini istemiştir. Kral bunu kabul etmeyip elçiyi öldürmek isteyince Kral'ın vezirlerinden biri böyle bir işin sonucunun çok kötü olacağı konusunda Kral'ı uyarmış ve Kral da elçiyi geri göndermiştir. Elçi Padişah'ın yanına geldiğinde olanları anlatmış, bunun üzerine Padişah Bosna üzerine sefere çıkmıştır. Haberi alan Kral kaçmıştır. Şehri kuşatan Padişah Kral'ın saklanmakta olduğu yeri öğrenince Mahmut Paşa'yı Kral'ı yakalamak üzere göndermiştir. Mahmut Paşa Kral'ı; Padişah'a itaat etmek, haraç vermeyi kabul etmek ve hisarları savaş etmeksizin teslim etmek karşılığında canlarından emin olmak yönünde ikna etmiştir. Kral, Mahmut Paşa'nın verdiği söze güvenerek Paşa ile birlikte Padişah'ın yanına gelmiştir. Fakat bu durum Padişah'ı hiç de memnun etmemiştir. Çünkü Padişah'ın niyetinde artık memleketi

¹² Azap: Çeşitli işlerde görevlendirilen askerler hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz: Pakalın, c. 1, s. 128.

savaş yoluyla almak hâsıl olmuştur. Padişah Mahmut Paşa'ya öfkelenmiş ve yanında bulunan ulemadan Kral'ın ve yanındaki adamların katledilmesi hakkında fetva istemiştir. Ulemanın içinde Musannifek lakaplı, Bâyezid-i Bistâmi'nin neslinden olduğunu söyleyen Mevlâna Şeyh Ali Bistâmî, bu gibi kâfirleri öldürmenin gazada öldürmek gibi olduğu yönünde fetva vermiştir. Kral ve adamları oracıkta katledilmişlerdir. (s. 187-188)

3.2.11. Ak Börk¹³

Orhan Gazi padişah olduktan sonra kardeşi Alaaddin Paşa, Orhan Gazi'ye çoğalmakta olan askerleri için bir alâmet bulmasının iyi olacağını söylemiştir. Bunun için etraftaki beylerin börklerinin kızıl olmasına karşılık kendi askerlerinin börklerinin beyaz olmasının güzel olacağı yönünde tavsiyede bulunmuştur. Orhan Gazi bu tavsiyeyi olumlu karşılamış ve bu olaydan sonra Osmanlı askerleri ak börk takmışlardır. (s. 43) “Ak börk giyme” hakkında başka bir iddia daha vardır. Bu da bu âdetin Hacı Bektaş-ı Veli ve müritleri vasıtasıyla yeniçerilere geçtiği iddiasıdır. Âşıkpaşaoğlu bu iddiayı kabul etmemektedir. Bektaşîlerin Osmanlı askerleri gibi ak börk giymelerinin sebebini ise Abdal Musa'nın vaktiyle Orhan Gazi zamanında gazalara katılması, bu esnada yeniçerilerden ak börk istemesi, kendisine eski bir ak börk verilmesi ve Abdal Musa'nın da bu ak börkle yeniçerilere yoldaşlık etmesiyle açıklamaktadır. Gazadan döndükten sonra memleketine vardığında halkın onu ak börkle görmesi üzerine Bektaşîlerin arasında “ak börk giyme” âdetinin yayıldığını söylemektedir. Âşıkpaşaoğlu Hacı Bektaş'ın Osmanlı hanedanıyla hiçbir diyalogunun olmadığını vurgulamaktadır. (s. 223-224)

3.2.12. Vakıfların Bozulması

Âşıkpaşaoğlu'na göre vezir Nişancı Mustafa; vezirliği zamanında, vaktiyle vakfedilmiş yerlerin, şer'î şartlara sahip olduğu hâlde ‘hükümsüzdür’ diyerek vakfiyetinin bozulmasına sebep olmuş ve bu yerleri devlet hazinesine katmıştır. Bu

¹³ Börk: Yeniçerilerin kullandığı başlığa verilen isim. Bkz: Pakalın, c. 1, s. 243.

şekilde tebaanın elindeki, baba ve dedelerinden kalma, yıllardır emek verdikleri mülklerini ellerinden almış ve daha çok para verenlere satmıştır. (s. 229-230)

4. Mehmet Neşrî ve Tarihi

4.1. Mehmet Neşrî'nin Hayatı

Neşrî mahlasına sahip bu zatın asıl ismi tam olarak bilinmemektedir. Mehmet Neşrî olarak anılmasının sebebi Kâtip Çelebi'nin eserlerinde isminin bu şekilde geçmesinden dolayıdır. II. Murat, Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim dönemlerine tanıklık etmiştir. Vefatının Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta geçmesinden kısa bir süre sonra vuku bulduğu tahmin edilmektedir. Müderrislik yaptığına dair eserlerinde bilgi bulunmakla birlikte devlet işlerinde de görev yapmış olduğu düşünülmektedir. En önemli eseri Kitâb-ı Cihannümâ'dır. Neşrî bu kitabında yaratılıştan kendi zamanına kadar geçen zaman dilimini konu edinmektedir. Kitabında her ne kadar Yavuz Sultan Selim'in dönemine ait bölümler bulunmakta olsa da Neşrî'nin bu kısımları kitabına daha sonra ilave ettiği düşünülmektedir. Zira Neşrî'nin kitabını Sultan II. Beyazıt'a sunmuş olduğu bilinmektedir. Neşrî'nin kitabı altı bölümden oluşmakta ve ilk beş bölüm Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önceki tarihi konu edinmektedir. Günümüze ulaşan kısım ise Osmanlı Devleti'nin tarihini konu alan bölümden ibarettir. Neşrî kendinden önceki Osmanlı tarihine ait bilgilerde önceden yazılmış olan kaynaklardan istifade ettiği gibi Neşrî'nin eserinden de kendisinden sonraki tarihçiler istifade etmiştir.¹⁴

4.2. Neşrî Tarihi'nde Yer Alan Fıkhî Meseleler¹⁵

4.2.1. Pazar Bâcı

Karacahisar'ın fethinden sonra Germiyanogulları'ndan bir kişi Osman Bey'e gelerek yörede, pazarda satılan ürünler karşılığında pazar bâcı adında vergi alınma âdeti olduğunu belirttikten sonra fetihten sonra padişah için bu verginin toplanma işine

¹⁴ Abdülkadir Özcan, “Neşrî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul 2007, s. 20-22.

¹⁵ Mehmet Neşrî, *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi*, (sadeleştiren Necdet Öztürk), 1. bs., Eylül 2011.

talip olduğunu söylemiştir. Osman Bey bu teklife ilk etapta pazarda satılan ürünlerde bir hakkı olmadığı gerekçesiyle sıcak bakmamıştır. Ancak bu verginin eskiden kalma bir âdet olduğu ve pazarı bekleyenlerin emeklerine karşılık bir ücret verilmesinin de uygun olacağı yönünde sözler karşısında verginin alınmasına razı olup satılan her yüke karşılık iki akça alınmasını buyurmuştur. (s. 61)

4.2.2. Fethedilen Yerlerin Tımar¹⁶ Ehline Dağıtılması

Osman Bey zamanında İznik’e yapılan akınlar sonrasında kaleler fethedilmiş ve fetihten sonra hâkimiyet altına alınan şehirler tımar erlerine dağıtılmıştır. (s. 62)

4.2.3. Şehit Kabirlerinin Şifa İçin Ziyaretgâh Haline Getirilmesi

Osman Bey zamanında Koyulhisar adlı yerde kâfirlerle çetin bir savaş olmuş ve savaşta Osman Bey’in kardeşi Gündüz’ün oğlu Aydoğdu şehit olmuştur. Şehit olduğu mevkide gömülen şehidin mezarı taşlarla çevrilmiştir. Daha sonra halk arasında ağrı çeken atların bu mezarın etrafında üç kez dolaştırılmak suretiyle şifa bulduğuna dair bir inanç yerleşmiştir. (s. 62)

4.2. 4. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi

Orhan Bey zamanında İzmit’in fethinden sonra şehirdeki kiliseler mescitlere, büyük kilise ise medreseye çevrilmiştir. (s.75)

4.2. 5. Ak Börkün Ortaya Çıkışı

Ali Paşa kardeşi Orhan Bey’e etraftaki beylerin börklerinin kızıl olmasına karşılık Orhan Bey’in askerlerinin börklerinin ak olmasını tavsiye etmiştir. Orhan Bey de bu teklifi kabul etmiştir. (s. 76)

¹⁶ Tımar: Fetih sonrasında sipahilere kılıç hakkı olarak verilen devlet hazinesi hissesi yerinde hakkında bir tabirdir. Bkz: Pakalın, c. 3, s. 497.

4.2. 6. Anadolu’da Yaya¹⁷ Yazılmaya Başlanması

Orhan Gazi’nin asker sayısını arttırma isteği üzerine kardeşi Ali Paşa’nın tavsiyesiyle durum, zamanın vezir ve beylerbeyi ve Şeyh Edebalı’nın akrabası olan Hayreddin Paşa’ya iletilmiş, Hayreddin Paşa da ülkede yaya yazılmasını tavsiye etmiştir. Orhan Bey’in teklifi kabul etmesiyle Anadolu’da yaya yazılmaya başlanmıştır. Padişah’ın has kulu olup ak börk giyme ayrıcalığına sahip olmak için memlekette o kadar çok talep olmuştur ki birçok kişi yaya yazılabilmek için kadıya rüşvet verir hâle gelmiştir. (s. 75)

4.2. 7. Sakal Kırma Cezası

Orhan Bey zamanında padişahın öfkesine maruz kalan kişinin tahkir maksadıyla sakalının kesilmesi ceza yöntemlerinden biri olmuştur. (s. 77)

4.2. 8. Dervişlerin Kabirlerinin Yanına Tekke Yapılması

Orhan Bey’in iltifatına mazhar olmuş Geyikli Baba adında bir dervişin vefatı üzerine padişahın emri ile kabri üzerine türbe, yanına da tekke ve cami yapılmıştır. (s. 82)

4.2. 9. Yeniçeri Ocağı’nın Kuruluşu

Murat Gazi zamanında Kara Rüstem adında âlim bir kişi Kazasker Hayreddin Paşa’ya gelerek gazalardan elde edilen esirlerin beşte birinin hanlık malı olduğunu eğer esir sayısı beşe ulaşmazsa da her esirden yirmi beş akça alınması gerektiğini belirtmiştir. Hayrettin Paşa konuyu Murat Gazi’ye ilettikten sonra Murat Gazi, bu meselenin Allah buyruğu olma durumunda bu payın alınmasını emir buyurmuştur. Sonrasında gazalar neticesinde esirler arasından seçilen birçok oğlan Hayreddin Paşa’nın fikriyle Türk ailelerinin yanına yerleştirilmiş, Türkleşmeleri ve Müslümanlaşmaları sağlanmıştır. Daha sonra bu oğlanlar devlet kapısına getirilerek ak börk giyip yeniçeri olmuştur. (s. 92)

¹⁷ Yaya: Osmanlı’da Türklerden oluşan bir sınıf ücretli asker. Bkz: Pakalın, c. 3, s. 608.

4.2. 10. Yıldırım Beyazıt Zamanında Düzenin Bozulması

Neşrî, Osman ve Orhan Beyler zamanlarında padişahların âlimlerin sözlerinden ayrılmadığını fakat Yıldırım Beyazıt zamanında Vezir Kara Rüstem sebebiyle birçok kötü işlerin ortaya çıktığını ve kadıların ilimleriyle meşgul olmayıp rüşvet almaya başladıklarını söylemektedir. (s. 141)

4.2. 11. Ölümle Cezalandırılan Kişilerin Cesetlerinin Ağaca Asılması

Sultan I. Mehmet ile kardeşi İsa Bey arasında geçen Ulubat savaşının sonunda Sultan Mehmet'i yenemeyeceğini anlayan İsa Bey kaçmış, yandaşı Timurtaş Bey ise yakalanmış ve Padişah'ın emri üzerine boynu vurularak gövdesi ağaca asılmıştır. Sultan Mehmet diğer kardeşi Emir Süleyman'a gözdağı vermek maksadıyla, İsa Bey'i yendiğine dair bir alamet olarak Timurtaş'ın kesik başını göndermiştir. (s. 175)

4.2. 12. Kardeş Katli

Yıldırım Beyazıt'ın ölmesi üzerine oğulları arasında taht kavgaları çıkmıştır. Sultan Mehmet bu kavgalardan galip çıkmış ve kardeşleri Musa Bey ve Emir Süleyman'ı öldürtmüştür. (s. 205)

4.2. 13. Âsilerin Cezalandırılması

Sultan I. Mehmet zamanında Şeyh Bedreddin adında bir zat padişahlık iddiasında bulunmuş ve etrafına bir kısım insanları toplamak suretiyle sultana karşı âsi olmuştur. Padişah, kısa sürede tutuklanan Şeyh Bedreddin'e ne yapılması gerektiğini âlim bir zat olan Mevlana Haydar'a sormuş, Mevlana Haydar da Şeyh Bedreddin'in öldürülmesinin helal, malının ise haram olduğu yönünde fetva vermiştir. (s. 218)

4.2. 14. Eşkıyanın Cezalandırılması

Amasya ve Tokat yörelerinde Kızıl Koca oğlanları denilen bir kısım Türkmen, halka rahatsızlık vermeleri, halkın kalabalık bir grup olmadan yolculuk edememeleri gibi sebeplerden dolayı Sultan II. Murat'ın askerleri tarafından yakalanmış ve canlı canlı bir zindana kapatılmak suretiyle ölüme terk edilmiştir. Yedi gün sonra bir kadının terzi olan oğlunun yanlışlıkla alıkonulup zindana atıldığının ortaya çıkması üzerine

zindan açılmış ve kadının oğlu yedi gün sonra zindandan sağ olarak çıkarılmıştır. Böylece haksız yere bir masumun hayatına zarar verilmemiştir. (s. 236)

4.2. 15. Padişah Naaşlarının Saklanması

Sultan II. Murat vefat ettikten sonra naaşı, Sultan II. Mehmet taht şehrine gelinceye kadar on üç gün boyunca saklanarak ülke içinde bir kargaşa ortamının oluşması önlenmiştir. (s. 269)

4.2. 16. Mukataa

İstanbul'un fethinden sonra bir kısım halkın Anadolu'dan İstanbul'a yerleştirilmeleri sağlanmıştır. Kendi rızaları dışında memleketlerinden ayrılmak durumunda kalan halktan mukataa adı altında vergilerin istenmesinin üzerine vatanlarından ayrılıp geldikleri yerde kiracı durumuna düşen halk İstanbul'u terk etmiştir. Kula Şahin adında padişah katında itibar sahibi bir kişinin, uygulamanın yanlışlığını ve daha önce Padişah'ın atalarından böyle bir uygulamanın vaki olmadığını anlatması üzerine Padişah uygulamadan vazgeçmiştir. Mukataanın kaldırılması sayesinde İstanbul yeniden gelişmeye başlamıştır. Fakat daha sonra Vezir Rum Mehmet Paşa'nın etkisiyle mukataa vergisi tekrar yürürlüğe girmiştir. Bir İstanbullu olan Rum Mehmet Paşa, Müslümanların şehirde bedava oturmalarını istememesinden dolayı bu olaya sebep olmuştur. (s. 281)

4.2. 17. Şehzade Beyazıt ve Şehzade Mustafa'nın Sünnet Düğünleri

Sultan Mehmet, Şehzade Beyazıt ve Şehzade Mustafa'nın sünnet düğünlerine birçok kişiyi davet etmiştir. Düğünde Kur'an okunmuş, âlimler okunan ayetleri tefsir etmiş, sohbetler edilmiş, gazeller okunmuştur. Ayrıca halkı eğlendirmek maksadıyla cambazlar, maymuncular ve çeşitli şenlikçiler de düğünde yerlerini almışlardır. (s. 286)

4.2. 18. Azaplar

Sultan Mehmet, Uzun Hasan'ın Koyulhisar'ı aldığını işitmesi üzerine Rumeli Beylerbeyi Hamza Bey'e, gidip hisarı fethetmesini, fethedemezse de köyü yakıp yıkmasını buyurmuştur. Hamza Bey, beraberinde bulunan askerler ve azaplarla yola

koyulmuştur. Hisar alınamayıp halk teslim olmayınca azaplar Ermeni köyünü talan etmiş, yakıp yıkmış, köyde yaşayan kadın ve erkeklere zulümlerde bulunmuştur. (s. 296)

4.2. 19. Sulhe Razi Olan Kralın Öldürülmesi

Sultan II. Mehmet, Bosna kralına ya haraç vermeye razı olmasını ya da savaşa hazır olmasını söylemiş, Kral ise haraç vermemekle birlikte fesat çıkarmaya devam etmiştir. Durumdan rahatsız olan Padişah savaş hazırlıklarına girişmiş öncü olarak da Mahmut Paşa'yı görevlendirmiştir. Kral'ın yanına varan Mahmut Paşa, Kral'ı haraç vermeye razı olma karşılığında teslim olmaya ikna etmiştir. Ahit karşılığında teslim olan Kral'la birlikte Padişah'ın yanına gelince Padişah durumdan bir hayli rahatsız olmuştur. Zira artık sulh yapmaktan ziyade hisarın tamamen fethedilmesini kararlaştırmıştır. Haraç verme karşılığında canının bağışlanması konusunda Mahmut Paşa'dan söz alan Kral'ın katlinin cevazı konusunda yanında bulunan âlimlere danışan Padişah, Beyazıt Bistami'nin soyundan gelen Musannifek lakaplı Ali Bistami'nin böyle bir durumda Kral'ın katlinin gazada katlinden farksız olduğu yönünde fetva vermesi üzerine kral katledilmiştir. (s. 302)

5. Oruç Bey ve Tarihi

5.1. Oruç Bey'in Hayatı

Oruç Bey'in hayatı hakkında çok az malumat bulunmaktadır. Edirne'de doğmuştur. Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazıt zamanlarında yaşamıştır. Edirne'de divan kâtipliği yaptığı ve 1503 tarihinden sonra vefat ettiği tahmin edilmektedir. II. Beyazıt döneminde yazdığı ve Padişah'a ithaf ettiği Tevarih-i Âl-i Osman adlı eserin telif tarihi net olarak bilinmemektedir. Eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla başlamakta ve 1503 tarihinde son bulmaktadır. II. Murat döneminin bir kısmı ile Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazıt dönemlerine şahitlik eden Oruç Bey, eserini Türkçe olarak kaleme almıştır.¹⁸

¹⁸ Abdülkadir Özcan, "Oruç b. Âdil", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul 2007, s. 425-426.

5.2. Oruç Bey Tarihi'nde Yer Alan Fıkḥ Meseleler¹⁹

5.2. 1. Ak Börk

Ak börk, Ali Paşa'nın tavsiyesi üzerine Orhan Gazi tarafından, Hacı Bektaş'tan izin alınıp Amasya'dan getirtilmiştir. Öncelikle Orhan Gazi ak börkü giymiş daha sonra da askerlerine giydirmiştir. (s. 34)

5.2. 2. Kardeş Katli

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde kardeşler birbirlerine danışarak iş yapmış, ilk kardeş katli ise Yıldırım Beyazıt zamanında ortaya çıkmıştır. (s. 34)

5.2. 3. Devşirme Sistemi

I. Murat zamanında Kara Rüstem adında bir adam zamanın kazaskeri olan Çandarlı Kara Halil'in yanına gelerek, savaşta kazanılan esirlerden ganimet malı olarak alınmasının şer'î bir uygulama olduğunu söylemiştir. Kazasker Çandarlı Halil durumu Padişah'a arz etmiş, o da şeriata uygun olduğu takdirde esirlerden ganimet malı alınmasını buyurmuştur. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nde savaşta elde edilen esirlerden beşte birinin ganimet malı olarak alınma âdeti ortaya çıkmıştır. Beşte bir oranında alınan esirler, Türk ailelerin yanına yerleştirilmiş ve birkaç yıl boyunca hem yanına yerleştirildikleri ailelerin hizmetlerini yapmışlar hem de Türkleştirilip Müslümanlaştırılmışlardır. Daha sonra da devlet kapısında asker olmaları sağlanmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu bu şekilde olmuştur. (s. 42)

5. 2. 4. Altın Üsküf

Sultan I. Murat zamanında Poline Kalesi'nin fethedilmesi üzerine birçok ganimet elde edilmiştir. Ganimetler içinde altın tasların bulunması üzerine askerler bu altın tasları başlarına takmışlardır. Askerlerin başlarına altın üsküf giymeleri o zamandan kalmıştır. (s. 45)

¹⁹ Edirneli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, (çev. Nihal Atsız), İstanbul 1972.

5. 2. 5. İçki Meclisleri

Yıldırım Beyazıt Sırp kralının kardeşiyle evlendikten sonra ilk defa Osmanlı hanedanından bir padişah içki meclislerinde bulunmaya başlamıştır. Oruç Bey; Sultan Beyazıt'tan önce padişah olan Osman Gazi, Orhan Gazi ve Murat Han'ın asla içki içmediklerini ve âlimlerin sözlerinden çıkmadıklarını belirtmektedir. (s. 48)

5. 2. 6. Eski Akçayla Alışverişin Kaldırılması

Sultan Murat zamanında vezirlik yapan Çandarlı Halil ve kendisini âlim bir zat olarak tanıtan Kara Rüstem zamanında Osmanlı Devleti'nde fesat yayılmıştır. Özellikle de Yıldırım Beyazıt zamanında, Çandarlı Halil'in vefatından sonra vezirlik makamına oturan Ali Paşa ve Kara Rüstem yüzünden birçok fitne baş göstermiştir. Oruç Bey, eski akça ile alışverişin kaldırılmasına ve eski akçayla başka memleketlere gidilmesinin yasaklanmasına bu kişilerin sebep olduğunu belirtmektedir. (s. 53)

5. 2. 7. Kardeş Katli

Yıldırım Beyazıt'ın Ankara Savaşı'nda yenilip Timur'un eline esir düşmesinden sonra Osmanlı Devleti'nde taht bir süre boş kalmış ve Yıldırım Beyazıt'ın oğulları arasında taht kavgaları baş göstermiştir. Yıldırım Beyazıt'ın oğullarından Musa Çelebi; İsa Çelebi ve Emir Süleyman'ı tahta oturabilmek için öldürmüş ve padişahlık iddiasında bulunmuştur. Musa Çelebi'nin tahta oturduğunu öğrenen Mehmet Çelebi de saltanat kavgalarına dâhil olmuş ve Musa Çelebi'yi ortadan kaldırdıktan sonra tahta oturmuştur. (s. 65-67)

5. 2. 8. Padişah Ölümünün Gizlenmesi

Sultan Mehmet vefat etmeden önce kendisinden sonra Şehzade Murat'ın padişah olmasını vasiyet etmiştir. Sultan Mehmet'in Edirne'de vefat etmesinin üzerine Amasya'da bulunan Şehzade Murat taht şehri Bursa'ya gelip tahta oturana kadar, Sultan Mehmet'in cenazesi kırk gün kadar muhafaza edilmiştir. (s. 78)

6. Kemalpaşazâde ve Tevârih-i Âl-i Osman

6. 1. Kemalpaşazâde'nin Hayatı

Asıl adı Şemseddin Ahmed olup dedesinin II. Beyazıt'a lala olması sebebiyle Kemal Paşaoğlu, Kemal Paşazade ve İbn Kemal unvanlarıyla tanınmıştır. 1469 senesinde doğduğu belirtilmektedir. Doğum yeri net olarak bilinmemekte ihtimaller arasında Tokat, Edirne ve Amasya bulunmaktadır. Bir dönem asker olarak görev yapmış, daha sonra ilmiye sınıfına dâhil olmuştur. Molla Lütî, Kestelî Muslihuddin Mustafa, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi gibi âlimlerden ders almıştır. Çeşitli medreselerde görev yapmıştır. Yavuz Sultan Selim zamanında yazdığı risalesinde Şîîlerle yapılan savaşın cihat sayılacağı yönünde verdiği fetvalardan sonra ünü artmış ve 1515'te Edirne kadılığına, 1516'da ise Anadolu kazaskerliğine atanmıştır. 1526 tarihinde Zenbilli Ali Efendi yerine şeyhülislam olmuş, 1534 senesinde şeyhülislamlık görevini sürdürmekte iken vefat etmiştir. Kemalpaşazade birçok alanda eserler vermiştir. Celâlzâde Sâlih Çelebi ve Ebussuud Efendi gibi birçok âlim yetiştirmiştir. Kemalpaşazade'nin kendisinden önce gelen âlimleri unutturacak kadar ilmî kudrete sahip olduğu, bu yüzden "el-muallimü'l-evvel" unvanına, talebesi Ebussuud Efendi'nin ise "el-muallimü's-sani" unvanına layık görüldüğü belirtilmektedir. Ayrıca kendisine ilmî konularda maharetinden dolayı "müftî's-sekaleyn" (insanların ve cinlerin müftüsü) lakabı da verilmiştir. Kemalpaşazâde Şîî olan Safevî Devleti'ne karşı mücadelede padişahları teşvik etmiştir. Tasavvufa karşı olmamakla birlikte raks ve devranı haram kabul etmek suretiyle ehli tasavvufun şeriatın dışına çıkan uygulamalarıyla mücadele etmiştir. Kemalpaşazâde, eseri Tevârih-i Âl-i Osman'ı II. Beyazıt'ın isteği üzerine kaleme almıştır. Her padişah için bir defter oluşturmuş ve eserini 1510 yılı ile sonlandırmıştır. Böylece toplam sekiz kitaptan oluşan eserini II. Beyazıt'a takdim etmiştir. Daha sonra Kanunî Sultan Süleyman'ın talebi üzerine eserini Mohaç Savaşı'nın meydana geldiği 1527 tarihine kadar getirmiş ve toplamda on padişaha ait on ciltlik bir eser meydana getirmiştir. Ancak eserlerin hepsi zamanımıza ulaşmamıştır.²⁰

²⁰ Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara 2002, s. 238-240.

6. 2. Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter’de Yer Alan Fıkhî Meseleler²¹

6. 2. 1. Pazar Bâcı

Osman Bey zamanında Karacahisar’ın fethedilmesinden sonra Germiyanogulları’ndan bir kişinin teşvik etmesiyle pazarlarda bâc adı altında vergiler alınmaya başlanmıştır. Kemalpaşazâde Osman Bey’in memleketin gelişmesi açısından faydalı olacağı için bu verginin alınmasına karar verdiğini ve Padişah’ın böyle bir verginin varlığından daha önce haberdar olmadığını belirtmektedir. (s. 109)

6. 2. 2. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi

Osman Bey zamanında Karacahisar’ın fethedilmesinden sonra hisar içindeki kilise camiye çevrilmiştir. (s. 111)

6. 2. 3. Tımar Sistemi ve Rüşvet

Çoğalan seferlere asker sağlamak maksadıyla Anadolu’da yaya yazmak için eminler tayin edilmiş, bu kişiler seferlerde yarar sağlayabilecek kişilerin isimlerini defterlere kaydetmeye başlamışlardır. Seçilen kişilere sefer dışında çiftlikler verilmiş ve vergilerden muaf tutulmuştur. Verilen ayrıcalıkların cazip olması sebebiyle defterlere isim yazdırmaya çok fazla rağbet olmuş, kudreti olan bazı kişiler yazıcılara rüşvet vermek yoluyla isimlerini defterlere yazdırma yoluna gitmiştir. (s. 50)

6. 2. 4. Ak Börkün Ortaya Çıkışı

Orhan Bey zamanında fetihlerle toprakların genişlemesi ve askerlerin günden güne artması üzerine Ali Paşa’nın tavsiyesi üzerine Orhan Bey’in askerleri ak börk giyerek kızıl börk giyen diğer beylerin askerlerinden ayrılmıştır. (s. 51-54)

6. 2. 5. Altın Üsküf

Orhan Bey zamanında askerler ak börk giymeye başlamış, devlet büyükleri ise başlarına altın üsküf takmışlardır. Padişah da altın üsküf üstüne sarık sarınmak suretiyle halkın karşısına çıkmayı âdet edinmiştir. (s. 55)

²¹ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, I. Defter*, (Yayına Hazırlayan Şerafettin Turan), Ankara 1991.

6. 2. 6. Türbe ve Ziyaretgâhlar

Orhan Bey'in iltifatına mazhar olan Geyikli Baba'nın vefatı üzerine mezarı üzerine türbe yapılmış ve bu türbe ziyaretgâh olmuştur. Ayrıca mezar civarına bir cami ve han yapılmıştır. Zamanla burası "Geyikli Baba Zaviyesi" adıyla meşhur olmuştur. (s. 95)

6. 3. Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter²²

6. 3. 1. Şehzade Düğünleri

Sultan Murat zamanında Şehzade Beyazıt ve Şehzade Yakup Çelebi'nin sünnet düğünlerinde memleketin ileri gelenleri ve devlet büyüklerinden oluşan büyük bir cemiyet düğüne davet edilmiştir. Düğünde fakirler de dâhil olmak üzere büyük bir kalabalığa yemekler verilmiş, büyük ihsanlar ve hediyeler dağıtılmıştır. (s. 24)

6. 3. 2. Altın Üsküf

İbn Kemal, altın üsküf giyme âdetinin, Sultan I. Murat zamanında, sarp bir yerde olduğu için fethedilmesinde çok zorluk yaşanan bu yüzden de "Tanrı Yıkıdığı" ismiyle şöhret bulan kalenin fethinden sonra elde edilen fazlaca ganimetler içinde bulunan altın tasları askerlerin başlarına geçirmelerinden sonra ortaya çıktığını belirtmektedir. (s. 33-34)

6. 4. Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter²³

6. 4. 1. Kardeş Katli

Sultan Murat'ın Kosova Savaşı sırasında bir Sırp tarafından şehit edilmesinden sonra tahta Yıldırım Beyazıt Han geçmiştir. Şehzade Yakup Çelebi ise bir mekânda iki aslanın barınamayacağı ilkesi gereğince devlet içinde fitne çıkmasına engel olmak için öldürülmüştür. (s. 7)

²² Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman, III. Defter*, (Hazırlayan Abdullah Satun), 1. bs., İstanbul 2014.

²³ İbn-i Kemal (Kemalpaşazade), *Tevârih-i Âl-i Osman, IV. Defter*, (Hazırlayan Koji İmazawa), Ankara 2000.

6. 4. 2. İçki Meclisleri

Yıldırım Beyazıt Han, Laz memleketinin fethinden sonra kralın kız kardeşiyle evlenmiştir. Bu evlilikten sonra padişah içki içmeye başlamıştır. Kemalpaşazâde, Yıldırım Beyazıt'tan önce Âl-i Osman'dan hiçbir padişahın içki içmediğini belirtmektedir. Padişah'ın bir süre içki meclislerine devam ettiğini ve devlet işlerini aksattığını fakat daha sonra Hacı Bayram Veli'nin halifelerinden Şeyh Hamid'in tesiriyle tasavvuf yoluna girdiğini, içki içmeyi bırakıp hatalarını düzeltme yoluna gittiğini aktarmaktadır. (s. 317-321)

6. 5. Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter²⁴

6. 5. 1. Padişah Ölümünün Saklanması

Sultan II. Murat'ın vefatı üzerine naaşı, Sultan II. Mehmet tahta oturuncaya dek on beş gün boyunca saklanmıştır. (s. 2)

6. 5. 2. Şehzadelerin Sünnet Düşünleri

Fatih Sultan Mehmet Han zamanında Şehzade Beyazıt ve Şehzade Mustafa'nın sünnet düşünlerine davet için ülkenin çeşitli bölgelerine okuyucular gönderilmiş, düşün için büyük otaklar kurulmuş ve bu otaklar kıymetli sergilerle ve süslemelerle süslenmiştir. Memleketin büyüklerinin katıldığı düğünde çok çeşitli yemekler ve şerbetler ikram edilmiş, fakirler doyurulmuştur. Ayrıca düğünde hüner sahipleri hünerlerini sergilemiş, âlimler sohbet etmiş ve dualar edilmiştir. (s. 140-142)

6. 5. 3. Sulhe Razi Olan Kralın Ölümle Cezalandırılması

Bosna kralının Osmanlı Devleti'ne ödemesi gereken cizyeyi ödemek istememesi ve kendisine gönderilen elçiyi alıkoymak suretiyle kötü muamelede bulunması sebebiyle Fatih Sultan Mehmet Han Kral'ın cezalandırılması için Mahmut Paşa'yı görevlendirilmiştir. Mahmut Paşa uzun uğraşlardan sonra Kral'ı ve adamlarını köşeye sıkıştırmış, kaçacak yeri olmayan kral da Mahmut Paşa'nın canının bağışlanması karşılığında teslim olma teklifini kabul etmiştir. Ancak Fatih Sultan Mehmet Han

²⁴ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, (Hazırlayan Şerafettin Turan), 2. bs., Ankara 1991.

başlangıçta isyan bayrağını çekerek üzerine sefer düzenlenmesine sebep olan Kral'ın Mahmut Paşa'nın tedbiri neticesinde teslim olmasından hoşlanmamış, sefer düzenlenen toprakların tamamen ele geçirilmesini istemiştir. Bu yüzden de Kral'ın öldürülmesi için yanında bulunan Beyazıt-ı Bistâmî'nin soyundan olan Musannifek lakaplı âlimden fetva istemiştir. Âlim gereken fetvayı vermiş, hatta Kral'ı kendisi kılıcıyla öldürmüştür. (s. 223-233)

6. 6. Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter²⁵

6. 6. 1. Padişahların Ölümünün Saklanması

Fatih Sultan Mehmet Han vefat ettiği zaman şehzade Beyazıt taht şehrine ulaşınca kadar on yedi gün boyunca padişahın naaşı saklanmıştır. (s. 2) Sultan II. Beyazıt Han'ın tahta oturmasından sonra Fatih Sultan Mehmet Han, cenaze namazı kılınarak defnedilmiştir. (s. 6)

6. 6. 2. Haksız Yere Alınan Vergilerin Kaldırılması

Sultan II. Beyazıt, tahta geçtikten sonra, Fatih Sultan Mehmet Han zamanında mal tahsil etmek amacıyla vezirlerin haksız muameleleri neticesinde alınmaya başlanan vergileri kaldırmak ve vakıfları vakıf şartlarına uygun olarak mülk sahiplerine vermek suretiyle adaletle iş yapmaya ahdetmiştir. (s. 33)

6. 6. 3. Savaşta Kesilen Başların Bab-ı Hümayun'a²⁶ Gönderilmesi

Sultan II. Beyazıt zamanında Mısır sultanıyla yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda Mısır sultanının yanında yer alan bazı Türkmen beyleri ölümle cezalandırılmış ve kesilen başları Bab-ı Hümayun'a gönderilmiştir. (s. 81-83)

²⁵ İbni Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, (Hazırlayan Prof. Dr. Ahmet Uğur), Ankara 1997.

²⁶ Bab-ı Hümayun: Topkapı Sarayı'nın Ayasofya Camii'ne bakan birinci kapısı. Bkz: Pakalın, c. 1, s. 142.

6. 6. 4. Şehzadelerin Sünnet Düğünleri

Sultan II. Beyazıt zamanında şehzadelerin sünnet düğünlerinde büyük davetler tertip edilmiş, çok çeşitli yemekler ikram edilmiş, hüner sahipleri acayip hünerlerini sergilemiş ve at yarışları düzenlenmiştir. (s. 118-119)

6. 6. 5. Hezimete Uğratılan Düşmanın Kesilen Başlarının Mızrak Uçlarına Takılması

Sultan II. Beyazıt zamanında Yakup Paşa önderliğinde yenilgiye uğratılan düşman askerlerinin kesilen başları mızrak uçlarına takılmış, kesilen burunları ise iplere dizilerek padişaha arz olunmuştur. (s. 139)

6. 7. Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter²⁷

6. 7. 1. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi

Kanunî Sultan Süleyman zamanında Rodos Kalesi'nin fethedilmesinden sonra kale içindeki kilise camiye çevrilmiştir. (s. 184)

7. Ramazanzâde Nişancı Mehmet Paşa ve Tarihi

7. 1. Ramazanzâde Nişancı Mehmet Paşa'nın Hayatı

Nişancı Mehmet Paşa'nın doğum tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. XVI. Yüzyılda yaşamıştır. Merzifonludur. Lâkabı Yeşilce'dir. Genç yaşta intisap etmiş olduğu Divan-ı Hümayun kaleminde göstermiş olduğu başarılarından dolayı divan kâtipliğine atanmıştır. Zamanla Reisü'l Küttaplığa kadar yükselen Nişancı Paşa'ya başarılarından dolayı "Nişancı" unvanı verilmiştir. 1557 senesinde kendisini çekemeyenler tarafından üstlenmiş olduğu Nişancılık görevinden başka görevlere getirtilmiştir. Kendisinden sonra nişancılık makamı boş kalmış ve ilim adamlarına kıymet veren Kanunî Sultan Süleyman'ın emri üzerine Mısır'dan gelerek görevine dönmesi sağlanmıştır. Nişancı Mehmet Paşa 1571 senesinde vefat etmiştir. Nişancı Mehmet Paşa eserini eski Anadolu Türkçesiyle yazmakla birlikte Arapça ve Farsça

²⁷ Kemal Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman, X. Defter*, (Hazırlayan Doç. Dr. Şerafettin Severcan), Ankara 1996.

kelimelere de fazlaca yer vermiştir. Eser üç bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde peygamber ve evlialardan bahsetmektedir. İkinci bölümde dört halife dönemi ile çeşitli İslam Devletleri'nden bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde ise kuruluşundan Kanunî Sultan Süleyman dönemine kadar Osmanlı padişahlarından bahsedilmektedir. Kanunî Sultan Süleyman dönemi ise süslü bir dille yer yer manzum olarak ele alınmıştır.²⁸

7. 2. Nişancı Tarihi'nde Yer Alan Fıkhî Meseleler²⁹

7. 2. 1. Anadolu'da Yaya ve Müsellem³⁰ Yazılması

Orhan Gazi zamanında Çandarlı Kara Mustafa Paşa'nın teşvikiyle Anadolu'da yaya ve müsellem yazma işi başlamıştır. (s. 106)

7. 2. 2. Ak Börk

Orhan Gazi, civar beylerin askerlerinin kızıl börk giymesi sebebiyle askerlerine ak börk giymeyi emretmiştir. (s. 106)

7. 2. 3. Altın Üsküf

Orhan Bey zamanında fetihlerde elde edilen ganimetlerin çokluğundan dolayı askerler altınları börklerini doldurarak bölüşmüşler, sonrasında börklerini altınla süslemeye başlamışlardır. Böylece altın süslemeli üsküf giymek âdet haline gelmiştir. (s. 108)

Nişancı Tarihi'nin başka bir bölümünde ise altın üsküf giymenin, İskete ve Marula Kaleleri'nin fethedilmesinden sonra elde edilen ganimetler arasında bulunan altın tasları askerlerin başlarına geçirmelerinden sonra âdet olduğu yer almaktadır. (s. 114)

²⁸ Mehmet Yastı, "Nişancı Mehmet Paşa'nın "Tevârih-i Âl-i Osman" Adlı Eserini Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde Bulunan Nüshası Üzerine", *Türkiyat Araştırma Dergisi*, s. 137-148.

²⁹ Nişancı Mehmet Paşa, *Nişancı Mehmet Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli, Hadisât*, (sadeleştiren Enver Yaşarbaş), İstanbul 1983.

³⁰ Müsellem: Askerlik hizmeti karşılığında vergilerden muaf tutulan kişiler için kullanılan tabir. Bkz: Pakalın, c. 2, s. 627.

7. 2. 4. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi

Orhan Bey'in İznik'i fethetmesi üzerine burada bulunan bir kilise camiye çevrilmiştir. (s. 110)

7. 2. 5. Tekke ve Ziyaretgâh Yapılması

Orhan Bey zamanında padişahın iltifatına mazhar olan Geyikli Baba adında bir dervişin vefat etmesi üzerine kabri yakınlarında bir tekke ve cami yaptırılmıştır. (s. 110)

7. 2. 6. Devşirme Sistemi

Murat Gazi zamanında Kara Rüstem adında âlim bir kişi, Çandarlı Halil Paşa'ya ganimetlerin beşte birinin hazine adına alınmasının şer'an uygun olduğunu söylemiş, Çandarlı Kara Halil Paşa da durumu padişaha arz etmiştir. Konunun Padişah tarafından da kabul görmesi üzerine savaşta elde edilen esirlerden beşte bir oranında alınmaya başlanmıştır. Esirler arasından toplanan oğlanlar Türk ailelerin yanına yerleştirilerek Türkleştirilmiş ve Müslüman olmaları sağlanmıştır. Bu gençler daha sonra ak börk giydirilerek yeniçeri adı altında devlet kapısında asker olmuştur. (s. 114)

7. 2. 7. Kardeş Katli

Sultan Murat'ın savaş meydanında şehit edilmesi üzerine Yıldırım Beyazıt Han tahta geçmiş ve kardeşi Şehzade Yakup'u öldürtmüştür. (s. 116)

7. 2. 8. Rüşvet

Yıldırım Beyazıt Han zamanında Erzincan'ın fethinden sonra halk, kadıların rüşvet aldıklarını ileri sürmüştür. Bunun üzerine toplanan vergilerin kadılara teslim edilmemesi emredilmiştir. (s. 119)

7. 2. 9. Padişah Ölümünün Saklanması

Sultan I. Mehmet'in vefat etmesi üzerine Şehzade Murat'ın gelip tahta oturmasına kadar kırk bir gün boyunca Padişah'ın ölümü kimseye duyurulmamıştır. (s. 127)

7. 2. 10. İçkinin Yasaklanması

Kanunî Sultan Süleyman zamanında içki içilmesi ve satılması yasaklanmıştır. Nişancı, Padişah'ın içki yasağı karşısında halkın bu yasağa uyduğunu ve içki içmeyi bıraktığını ifade etmektedir. (s. 186-187)

7. 2. 11. Kalenderîlerin³¹ Osmanlı Devleti'nden Sürülmesi

Kanunî Sultan Süleyman zamanında, âlimlerin kâfir olduklarına hükmettiği, afyon ve şarap bağımlısı, namaz ve oruç ibadetlerinden kaçınan, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e düşmanlık besleyen, itikatları bozuk hilekâr Rafizî Kalender tayfasının Osmanlı Devleti'nde oturmamaları hakkında emir çıkarılmış, zaviye ve hanlarda bulunan Kalenderîler Osmanlı Devleti topraklarından sürülmüştür. Daha sonra bu tayfanın sayıları gittikçe azalmıştır. (s. 189-191)

7. 2. 12. Şehirlerin Yakılıp Yıkılması

Kanunî Sultan Süleyman zamanında fetihler sırasında Nemçe ve Hırvafta gibi şehirler askerler tarafından yakılıp yıkılarak tahrip edilmiştir. (s. 201)

7. 2. 13. Kesilen Başların Divan-ı Hümayun'a Gönderilmesi

Kanunî Sultan Süleyman zamanında Kızılbaşlara sığınmış bulunan Şeref Paşa ve adamları yakalanmış ve kılıçtan geçirilmiştir. Şeref Paşa'nın kesilen başı Divan-ı Hümayun'a gönderilmiştir. (s. 201-202)

7. 2. 14. Evlat Katli

Kanunî Sultan Süleyman Han, sefer için Tebriz'e gitmek üzere iken Ereğli'de konakladığı sırada kendisini askerleri ile birlikte karşılamaya gelen Şehzade Mustafa'yı saltanatı ele geçirme niyetinde olduğu zannı üzerine öldürtmüştür. Şehzade daha sonra Bursa'ya götürülerek defnedilmiştir. (s. 211)

³¹ Bkz: Nihat Azamat, "Kalenderiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, c. 24, s. 253-256.

Şehzade Beyazıt da kardeşi Şehzade Selim ile aralarında geçen cenkten sonra Kızılbaşlara sığınmıştır. Daha sonra yakalanan Şehzade beş evladıyla birlikte öldürülmüştür. (s. 213)

7. 2. 15. Camilerin Süslenmesi

Nişancı, Kanunî Sultan Süleyman'ın yaptırdığı hayratlar arasında kapı ve duvarları nakışlarla süslenmiş, kubbeleri altın ve gümüşle işlenmiş, içi ve dışı süslü altın direklerle bezenmiş Süleymaniye Camisi'nden bahsetmektedir. (s. 212-217)

8. Hoca Sadettin Efendi ve Tâcü't-Tevârih

8. 1. Hoca Sadettin Efendi'nin Hayatı

Hoca Sadettin Efendi 1536 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Babasının adı Hasan Can olup aslen İsfahanlı bir Türk aileye mensuptur. Hoca Sadettin Efendi Osmanlı tarihine ait bilgileri ilk olarak babasından dinlemiştir. Eserini III. Murat'ın isteği üzerine kaleme almıştır. Ebussuud Efendi'nin öğrencisi olmuş, ilmî şahsiyeti sayesinde padişahların dikkatini çekmiş ve çeşitli medreselerde hocalık yapmıştır. Sahn müderrisliğine kadar terfi ettikten sonra burada gösterdiği başarısından dolayı II. Selim'in takdirini kazanmış ve Şehzade Murat'ın hocası olmuştur. III. Murat'ın tahta çıkmasıyla birlikte padişah hocası olarak "Hoca-i Cihân Sadeddin Efendi" unvanlarını kazanmıştır. III. Murat'ın vefatından sonra yerine geçen III. Mehmet'in tahta oturmadan önce hocasının vefatı üzerine III. Mehmet zamanında da padişah hocalığına devam etmiştir. Muhalifleri sebebiyle bir müddet bu görevinden azledilmiş olsa da bir süre sonra görevine iade edilmiştir. Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi'nin vefat etmesi üzerine şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. 1599 senesinde 63 yaşlarında iken Ayasofya Camii'nde Sultan III. Murat'ın ruhu için tertip edilen Mevlid-i şerif merasiminde dua etmek maksadıyla bulunduğu sırada rahatsızlanarak vefat etmiştir.³² Hoca Sadettin Efendi eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVI. Yüzyılın sonuna kadar olan Osmanlı tarihini konu edinmiştir. Eseri beş ciltten oluşmaktadır. Beşinci cilt bibliyografya niteliğindedir ve Osmanlı Devleti'nin ümera, ulema ve

³² Abdurrahman Daş, "Hoca Saadeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 14, Aralık 2003, s. 166-171.

meşayihinin hayatlarını konu edinmiştir. Eseri kendisinden sonra gelen tarihçilere kaynak olmuştur.³³

8. 2. Tâcü't-Tevârih'te Yer Alan Fikhî Meseleler³⁴

8. 2. 1. Şehit Mezarlarının Ziyaretgâh Olması

Osman Gazi zamanında Kite Kalesi'nin fethi sırasında Aydoğdu Bey şehit düşmüş, Koyulhisar taraflarında defnedilmiş ve mezarı ziyaretgâh olmuştur. Daha sonra sıtma hastalığına yakalanan kişiler için mezar toprağından suya koyularak içilmesinin şifa olduğu, sancısı olan atların da mezar etrafında üç kez dolaştırılmasının atları iyileştirdiği inancı halk arasında yayılmıştır. (c. 1, s. 40)

8. 2. 2. Tımar Sistemi

Osman Gazi, Bursa Kalesi'ni fethettikten sonra bu kaleye bağlı köyleri tımar sahiplerine dağıtmıştır. (c. 1, s. 41)

8. 2. 3. Düşmanların Kesilen Başlarının Mızrak Uçlarına Takılması

Orhan Gazi zamanında İzmit Kalesi'nin fethinden sonra kale komutanının kesik başı bir mızrak ucuna takılmış ve İzmit önlerine dikilmiştir. (c. 1, s. 61)

8. 2. 4. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi

İzmit Kalesi'nin fethedilmesinden sonra kaledeki kilise ve manastırlar cami ve medreselere çevrilmiştir. Medreselerde görev yapanların ücretlerini karşılamak için bazı köyler vakıf olarak ayrılmıştır. (c. 1, s. 61-62)

8. 2. 5. Ak Börk

Orhan Bey zamanında kıyafette beyaz rengin seçilmesinin faziletli olmasına binaen sipahilerin ak börk takmasına karar verilmiştir. Yıldırım Beyazıt zamanına kadar uygulama bu şekilde devam etmiş, Yıldırım Beyazıt zamanında askerlerin

³³ Daş, s. 195-197.

³⁴ Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, 2. bs., Ankara 1979.

çoğalmasi sebebiyle askerler sınıf sınıf ayrılarak her sınıf için farklı bir renk takılması uygun görülmüştür. Devlet büyüklerinin ise kıvıl bürk giymesi kararlaştırılmıştır. Fatih Sultan Mehmet Han da sünnet olduğu için beyaz bürk giymeyi tercih etmiştir. Daha sonra gerek ak bürk gerekse kıvıl bürk çeşitli şekillerde süslenmeye başlanmıştır. (c. 1, s. 67)

8. 2. 6. Altın Üsküf

Hoca Sadettin Efendi, üsküf giyme âdetini, Bolayır fâtihi Süleyman Paşa'nın başlattığını ileri sürmektedir. Süleyman Paşa'nın Mevlâna Celâleddin-i Rumî'ye olan muhabbetleri sebebiyle bu başlığı giydiğini, Sultan Murat zamanında da yaygınlaşarak altın sırmalarla süslenmek suretiyle devlet büyükleri tarafından kullanılan bir başlık haline geldiğini söylemektedir. (c. 1, s. 68)

Ayrıca Hoca Sadettin Efendi, Şehzade Süleyman'ın Rumeli'ye geçmeyi planladığı sırada Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin halifelerinden bir aziz ile görüştüğünü, azizin bu görüşmede kendisine Mevlevî külâhı hediye ettiğini, Şehzade'nin bu başlığı altınla süsleyerek padişah tacı haline getirdiğini ve bir benzerini yaptırarak yüksek mevkili sipahilere de giydirdiğini aktarmaktadır. (c. 1, s. 92-93)

Sadettin Efendi başka tarihçilerin, üsküflerin altın tellerle süslenmesinin, bir sipahinin Bolonya Kalesi'nin fethedilmesinden sonra elde edilmiş olan fazlaca ganimetlerden bir altın tası kafasına geçirmesinden sonra âdet haline geldiğini iddia ettiklerini söylemektedir. Hoca, bu âdetin bu olaydan sonra yaygınlaşmaya başlamış olmakla birlikte altın süslemeli üsküf meselesinin Gazi Süleyman Paşa'nın bir icadı olduğunu iddia etmektedir. (c. 1, s. 142-143)

8. 2. 7. Anadolu'da Yaya Yazılması ve Devşirme Sistemi

Orhan Bey zamanında savaşlarda kullanılmak üzere Türk çocuklarından çevik olanlar seçilerek orduya katılmış, savaş zamanlarında bu askerlere maaş bağlanmış, savaş olmadığı zamanlarda ise kendilerine toprak verilerek çiftçilikle uğraşmaları sağlanarak her türlü vergilerden muaf tutulmuşlardır.

Ancak yaya askerlerinde savaş ve barış günlerinde görülen bir takım olumsuz davranışlar üzerine gayrimüslim çocuklarından savaşmaya yatkın olanların seçilip Müslüman olmaları sağlandıktan sonra asker olarak yetiştirilmelerine karar verilmiştir. Bu karar üzerine birkaç yılda bir görevlendirilen kişilerin elleriyle gayrimüslim çocuklar toplanarak devlet hizmetinde olanların yanlarına yerleştirilmek suretiyle Müslüman olmaları sağlanmış ve ileride devlet hizmetlerinde görev yapmak üzere yetiştirilmişlerdir. Görevleri karşılığında da ücretlendirilmelerine karar verilmiştir. Bu şekilde yetiştirilen askerlere yeniçeri adı verilmiştir. (c. 2, s. 69)

Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasından sonra, yayalara toprak verilmiş, savaştan döndükten sonra toprak işleriyle uğraşmaları sağlanmış ve vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bazı Türk gençlerine ise atlı olarak sefere katılma imkânı tanınarak toprak verilmiştir. Bu çeşit askerlere de müselleme adı verilmiştir. (c. 2, s.70)

8. 2. 8. Devşirme Sistemi

Hoca Sadettin Efendi, Karaman ülkesinden gelen Mevlâna Kara Rüstem'in Padişah'a savaşta alınan ganimetin beşte birinin devlet malı olduğunu ve bu hükmün Kitap ve sünnette yer aldığını belirtmesi üzerine ganimetlerin beşte biri devlet adına alınmaya başlanmış bu iş için Kara Rüstem görevlendirilmiştir. Daha sonra ganimetler arasında bulunan her tutsak için belli bir ücret kararlaştırılarak devlet hazinesine alınmıştır. Hoca Sadettin Efendi, başka tarih kitaplarında yazıldığının tersine Kara Rüstem'in yaptığı işlerin doğru olduğunu ve onun kötü bir bidat çıkarmadığını belirtmektedir. (c. 2, s. 119-120)

8. 2. 9. Şehzadelerin Sünnet Düğünleri

Sultan Murat Gazi zamanında şehzadelerin sünnet düğünlerinde şeyh ve bilginlere çeşitli hediyeler takdim edilmiş, fakirler kurulan sofralarda doyurulmuş, şehzadeler için çeşitli hediyeler Padişah'a sunulmuştur. (c. 2, s. 131)

8. 2. 10. Yıldırım Beyazıt'ın İçki Meclislerinde Bulunması

Yıldırım Beyazıt Han zamanında Laz ülkesinin çoğu fethedilmiş ve Kral haraç ödemeyi kabul ederek Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır. Padişah'a kız kardeşini hediye

etmiş, Yıldırım Beyazıt Han ile kralın kız kardeşinin evliliğinden sonra Padişah içki meclislerinde bulunmaya başlamıştır. (c. 2, s. 209-210)

Padişah, Vezir Ali Paşa'nın da etkisiyle devlet işlerini aksatarak kendisini içki meclislerine kaptırmış, bu sebepten devlet işlerinde bozulmalar meydana gelmiş ve kadılar rüşvetle iş yapmaya başlamışlardır. Askerin Padişah'a durumu şikâyet etmeleri üzerine Padişah kadıları cezalandırmak için bir evde toplayıp yakmayı düşünmüştür. Ancak Ali Paşa'nın devreye girmesi üzerine bu işten vaz geçmiş ve kadıların bir daha rüşvete yönelmemeleri adına onlara maaş bağlatmıştır. (c. 2, s. 212-214)

Padişah bir süre sonra içki içmeyi bırakmış, birçok fetihlerde bulunmuş ve kendisini camiler, mescitler ve hayır kurumları yaptırmaya adanmıştır. (c. 2, s. 222)

8. 2. 11. Yıldız Konumlarının Savaş Mağlubiyetleriyle İlişkilendirilmesi

Hoca Sadettin Efendi, Yıldırım Beyazıt'ın Timur'la olan savaşı öncesinde bir kuyruklu yıldızın konumunun uğursuzluğa dair kuşku uyandırdığından bahsetmektedir. (c. 2, s. 256)

8. 2. 12. Taht Kavgaları ve Kardeş Katli

Yıldırım Beyazıt Han'ın ölümünden sonra tahtın boş kalması üzerine şehzadeler arasında taht kavgaları baş göstermiştir. Emir Süleyman, Mehmet Çelebi, İsa Çelebi ve Musa Çelebi ayrı ayrı yerlerde saltanatlarını ilan etmişlerdir. (c. 3, s. 3) Mehmet Çelebi, İsa Çelebi'ye kardeşkanı dökülmemesi adına devleti paylaşmayı teklif etmiş ancak İsa Çelebi büyük olmasından dolayı saltanatın kendi hakkı olduğu düşüncesiyle teklifi reddetmiştir. (c.3, s. 10)

Kardeşler arasında süren taht kavgaları çatışmalara dönüşmüştür. Musa Çelebi ile Emir Süleyman arasında çıkan savaşta Emir Süleyman Musa Çelebi'nin emriyle öldürülmüştür. (c. 3, s. 52)

Senelerce süren taht kavgalarının sonunda Mehmet Çelebi, son olarak Musa Çelebi'nin de öldürülmesinden sonra tahtın sahibi olmuştur. (c. 3, s. 76)

8. 2. 13. Camilere Vakıfların Bağlanması

Hoca Sadettin Efendi, Osmanlı padişahlarının fethettikleri topraklarda cami ve medrese inşa etme işine önem verdiklerini ve kurulan cami ve medreseleri vakıflarla destekleyerek Osmanlı Devleti'nin âlimler için cazip bir yer haline gelmesini sağlayarak Osmanlı topraklarında ilimin gelişmesine katkıda bulunduklarını ifade etmektedir. (c. 3, s. 99-100)

Gebze'nin fethedilmesinden sonra Darıca Kalesi'nin ele geçirilmesiyle bu kale ve başka fethedilen kaleler Padişah'ın emriyle hayır kurumlarının vakıfları haline getirilmiştir. (c. 3, s. 108-109)

8. 2. 14. Kardeş Katli

Sultan Mehmet Han'ın saltanatları sırasında babası Yıldırım Beyazıt Han'ın ölümü zamanında henüz küçük yaşta olan Şehzade Mustafa, Karamanoğullarının desteğiyle Padişah'a başkaldırmıştır. O sırada Şehzade'nin lalasası olan Şaraptâr İlyas ise yüksek bir görev elde etmek düşüncesiyle Şehzade'yi Padişah'a teslim etmiş, Padişah da fitne ateşinin söndürülmesi için Şehzade'yi öldürtmüştür. (c. 3, s. 138)

8. 2. 15. Cami ve Mevlevihane Yapımı

Sultan Murat Han, saltanatları sırasında yaptırdığı camide fakirler için oturacak yerler, misafirhaneler yolcular için de konaklar yaptırmıştır. Cami inşaatında ihtiyaç sahipleri için sofralar kurdurmuş, medrese ve dervişler için Mevlevîhane inşa ettirmiştir. İnşa ettirilen tekkede dervişler sema yapmışlar ve her Cuma "Mesnevi Okumaları" yapılmıştır. (c. 3, s. 249-250)

8. 2. 16. Şehzadelerin Sünnet Düğünleri

Fatih Sultan Mehmet Han'ın oğulları Şehzade Beyazıt ve Şehzade Mustafa'nın sünnet düğünlerinde hüner sahipleri ve oyuncular yer almış, zengin sofralar kurulmuş, zamanın bilginleri ve âlimleri düğünde hazır bulunarak Kur'an-ı Kerim'den ayetler okunmuş, okunan ayetlerin tefsirleri yapılmıştır. Bir ay süren sünnet düğününde silahşorlar yeteneklerini sergilemiş, at yetiştiricileri de yarışlar düzenlemişlerdir. (c. 4, s. 23-26)

8. 2. 17. Azaplar

Uzun Hasan'la kurduğu yakınlıktan güç alan Trabzon tekfurunun, Müslümanlara zarar vermesi dolayısıyla Fatih Sultan Mehmet zamanında Şarabtâr Hamza Bey'e bir ferman gönderilerek Koyulhisar'ı kuşatması buyurulmuştur. Hamza Bey de topladığı sipahiler ve azaplarla yola çıkarak kaleyi kuşatmıştır. Kalenin ele geçirilemeyeceğini anlayan Hamza Bey, Uzun Hasan'a karşı askerlere yöredeki köy ve kasabaları talan etmek üzere izin vermiştir. Özellikle azap askerleri tarlaları harap etmiş, bazı Ermeni köylerinde halka eziyetlerde bulunmuşlardır. Zulme uğrayan halk ise Uzun Hasan'a gidip olan bitenden şikâyetçi olmuştur. (c. 4, s. 47)

8. 2. 18. Sulhe Razi Olan Kralın Öldürülmesi

Bosna Kralı'nın, haraç ödemesini almak üzere gönderilen elçiye kötü davranması ve elçiyi ölümle tehdit etmesi üzerine Fatih Sultan Mehmet Han Bosna üzerine yürümeyi kararlaştırmıştır. Öncü olarak Mahmut Paşa görevlendirilmiş ve Mahmut Paşa önüne çıkan engelleri aşarak Kral'ı köşeye sıkıştırmayı başarmıştır. Kral'ın yapılacak bir şey kalmadığını anlayıp Paşa'ya yalvarması sonucunda Mahmut Paşa Padişah tarafından da affedileceğini düşünerek Kral'ı Padişah'ın huzuruna çıkarmıştır. Hoca Sadettin Efendi, Molla Neşri'den rivayetle padişahın Mahmut Paşa'nın Kral'ın affedilmesi yönünde aracılığından rahatsız olduğunu belirtmektedir. Zira Padişah'ın, bunca gayretler sonunda alınan kaleler ve elde edilen zaferler neticesinde Kralı affetmenin ve kaleyi ona teslim edip sadece haraç almakla yetinmenin doğru bir davranış olmayacağını düşündüğünü ve Mahmut Paşa'nın bu teklifinden dolayı Mahmut Paşa'yı azarladığını ileri sürmektedir. Padişah, Paşa'dan aldığı aman ile karşısında duran kralın öldürülmesinin şeriat nazarında caiz olup olmadığını yanında bulunan Musannifek lâkaplı Şeyh Ali-yi Bistami'ye sormuş, o da Kral'ın öldürülmesinin savaşta öldürülmesinden farksız olduğu yönünde fetva vermiştir. Hatta Padişah'tan aldığı izinle kralı kendisi öldürmüştür. (s.73-74)

8. 2. 19. Sadrazamın Art Niyetli Kişilerin Sözleri Sebebiyle Öldürülmesi

Sadrazam Mahmut Paşa'nın Fatih Sultan Mehmet Han zamanında gösterdiği başarılarla rağmen Bosna Kralı'nı affetmesi gibi bir takım isabetsiz tutumları ve

Şehzade Mustafa ile aralarında bulunan anlaşmazlıklar üzerine bir takım kötü niyetli kişilerin bu olayları kullanarak Padişah'a Paşa'yı kötülerini üzerine Padişah'ın gözünden düşmüş ve görevden azledilerek köşesine çekilmiştir. Ancak Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine baş sağlığı dilemek için Paşa'nın, Padişah'ın huzuruna çıkması, kötü niyetli kişilerin Paşa'nın tekrar Padişah'ın gözüne girmesi korkusu yüzünden fitne alevini ateşlemelerine sebep olmuştur. Bu kişiler, Paşa'nın ölen Şehzade ile aralarında geçen mevzuları Padişah'a hatırlatmış ve Paşa'nın bu olaydan üzüntü duymak yerine sevindiğini ima etmişlerdir. Bu sözlerin doğru olup olmadığını anlamak üzere Padişah Paşa'nın hanesine casuslar göndermiş, gönderilen casuslar Padişah'a, Paşa'yı hanesinde Padişah'tan önce yas kıyafetlerini çıkarmış ve beyaz kıyafetler giymiş bir hâlde satranç oynarken bulduklarını anlatmışlardır. Bunun üzerine Padişah, Paşa'yı kötülerinin sözlerinde haklı olduklarını düşünerek Paşa'yı önce Yedi Kule zindanında hapsedirmiş, sonra da öldürtmüştür. (c. 4, s. 147-148)

8. 2. 20. Padişah'ın Ölümü Üzerine Yas Kıyafetlerinin Giyilmesi

Fatih Sultan Mehmet Han'ın vefat etmesi üzerine Sultan Beyazıt Han başına kara bir şemle³⁵ sarmıştır. Devlet büyükleri de şemle sarınarak yas tutmuşlardır. (c. 4, s. 189)

8. 2. 21. Elçinin Hapse Atılması

Yavuz Sultan Selim Han'ın tahta çıkışını tebrik etmek maksadıyla birçok ülkeden elçiler çeşitli hediyelerle Padişah'ın huzuruna çıkmışlardır. Ancak Yavuz Sultan Selim Han, Üngürüs kralının eski barış antlaşmasını yenilemek üzere yıllık haraç ve çok kıymetli hediyelerle gönderdiği itibar sahibi elçisini, küfürde ısrarcı olan kralın kalbine korku vermek adına hapse attırmıştır. (c. 4, s. 167)

8. 2. 22. Kızılbaşların³⁶ Cezalandırılması

Yavuz Sultan Selim Han zamanında âlimler; işleri sapkınlık, dinsizlik, zındıklık olan ve büyük sahabeleri kâfirlikle itham eden, Müslümanların kanlarını dökmeyi

³⁵ Şemle: Sarık. Bkz: Pakalın, c. 2, s. 334.

³⁶ Kızılbaş: Rafizî, mecaz yolla dinsiz yerine kullanılan bir tabir. Bkz: Pakalın, c. 2, s. 277.

helal kabul eden, mescit, türbe ve kabirleri yıkan, değerli sahabe ve torunlarına kötü sözler söyleyen Kızılbaşlar'ın kanlarının dökülmesinin helal, köle ve cariyelerinin alınmasının da mubah olduğu yönünde fetva vermişlerdir. (c. 4, s. 169)

8. 2. 23. Yıldız İlminin Savaşlarda Kullanılması

Yavuz Sultan Selim Han'ın Şah İsmail ile Çaldıran Ovası'nda yapacağı savaş sırasında yıldız biliminde usta olanların ve takvim düzenleyicilerin tahminleri, Rum Sultanı'nın yani Yavuz Sultan Selim'in galip çıkacağı yönünde olmuştur. (c. 4, s. 197)

8. 2. 24. Kızılbaşların Elçisinin Hapse Atılması

Sultan Süleyman ve Sadrazam İbrahim Paşa'nın; Yavuz Sultan Selim Han'ın Kızılbaşların elçilerini hapse attırmasının sebebini sormaları üzerine Padişah'ın değer verdiği bir şahsiyet olan Hasan Can; Padişah'ın amacının elçileri hapse attırmak suretiyle üzme ve sinirlendirmek yoluyla şahı helak etmek ve anlaşmazlıklar çıkarmaya sebep olmak olduğunu söylemiştir. Nitekim Hasan Can, Şah'ın düşünmemek için sürekli içki içtiğini ve bu suretle helak olduğunu söylemiştir. (c. 4, s. 213-214)

8. 2. 25. Yavuz Sultan Selim Han'ın Şah İsmail'in Karısını Evlendirmesi

Sultan Süleyman'ın ve Sadrazam İbrahim Paşa'nın, Yavuz Sultan Selim Han'ın, Şah İsmail'i mağlup ettikten sonra karısını başkasıyla evlendirmesi meselesini sorması üzerine, Hasan Can, Kızılbaşların nikâhlarının mut'a nikâhı olduğu için geçersiz olduğunu ve Şah İsmail'in karısını diğer eşlerinde olduğu gibi başkasının karısı olduğu halde aldığını belirtmiştir. Ayrıca Padişah'ın Şah'ın eşini evlendirdiği kişinin âlim bir kişi olduğunu ve bu kararında âlimlere danıştığını söylemiştir. Hasan Can, Padişah'ın bu şekilde davranmasının arkasında ise Şah'ı helak etme niyeti olduğunu söylemiştir. (c. 4, s. 214)

Ayrıca Yavuz Sultan Selim Han, Kızılbaşlara maddi destek sağlamaları sebebiyle tüccarın mallarını toplatmıştır. (c. 4, s. 214-215)

8. 2. 26. Yavuz Sultan Selim Han'ın Ülkede Fesada Sebebiyet Veren Devlet Büyüklerini Ölümle Cezalandırması

Yavuz Sultan Selim Han, Acem seferi dönüşünde yeniçerilerin Amasya'daki Pîrî Paşa ile Harimî Çelebi'nin evlerini basması olayının sorumluları kabul edilen İskender Paşa, Kazasker Tâcizâde Cafer Çelebi ve Sekbanbaşı'nı, ülkede fesada sebebiyet verenlerin cezalarının ölüm olduğu yönünde kazaskerden fetva aldıktan sonra ölümle cezalandırmıştır. (c. 4, s. 243-244)

8. 2. 27. Molla ve Şeyhlerin Padişah Huzurunda Davranışları

Fatih Sultan Mehmet Han'a şehzadelîği sıralarında hocalık yapmış olan Molla Gürani ile Fatih Sultan Mehmet Han arasındaki bağ padişahlığı sıralarında devam etmiştir. Molla Gürani Padişah'ın vezirlik teklifini kabul etmemiş fakat kazaskerlik teklifini kabul etmiştir. Ancak molların kendi başına aldığı kararlar Padişah'ın canını sıkmıştır. Molla, Kazaskerlik görevinden başka Bursa ilinde vakıflarda meydana gelen aksaklıkların düzeltilmesi işine de talip olmuştur. Ancak bu görevi sırasında kendisine ulaşan bir fermanı şeriata uygun olmadığı gerekçesiyle yırtıp atması görevden alınmasına sebep olmuştur. Bu olay üzerine Mısır'a gitmiş fakat daha sonra Padişah'ın pişmanlığını dile getirmesi neticesinde Molla ile Padişah arasında olan baba oğul misali bağdan ötürü padişah otağına geri dönmüş ve tekrar kazaskerlik görevine getirilmiştir. (c. 5, s. 73-74)

Molla Gürani Padişah'ın huzuruna girdiğinde her zaman yüksek sesle selam almış, hiçbir zaman eğilir vaziyette bulunmamış ve el sıkışmaktan başka bir saygı gösterisinde bulunmamıştır. Padişah'a olan nasihatlerinde de sert bir üslup kullanarak uyarılarda bulunmuştur. (c. 5, s. 75)

Zamanının büyük âlimi Zenbilli Ali Efendi, Yavuz Sultan Selim Han'ın hazinede görevli yüz elli kişinin öldürülmesi hakkında emir çıkarmasının üzerine müftülük görevi icabı Padişah'ın huzuruna çıkarak verilen ölüm hükmünün şer'an caiz olmadığını söylemiştir. Padişah'ın hiddetini bastırmayı başaran müftü daha sonra yüz elli kişinin işsiz kalmalarının da doğru olmayacağını Padişah'a anlatıp bu kişilerin hem öldürülmelerine mani olmuş hem de görevlerinde kalmalarını sağlamıştır. (c. 5, s. 219-220)

Keramet sahibi Seyyid İbrahim Acemî ise Sultan Beyazıt Han'ın Amasya sancağını yönettiği bir zamanda ziyaretine gelip duasını istemesi üzerine sultanın aşırı düşkün olduğu av eğlencesini yasaklamış ve halkın işleriyle meşgul olması gerektiğini söylemiştir. (c. 5, s. 231-232)

Şeyh Seyyid Aliyy-i Mağribî, ömründe kendisine teklif edilen görevleri ve Padişah ile beylerden gelen hediyeleri kabul etmemiştir. Ayrıca huzurunda ayağa kalkmak olmadığı gibi kendisi de kimse için ayağa kalmamıştır. (c. 5, s. 263)

9. Lütfi Paşa ve Tevarih-i Âl-i Osman

9. 1. Lütfi Paşa'nın Hayatı

Kanunî Sultan Süleyman zamanında sadrazamlık görevinde bulunmuş olan Lütfi Paşa'nın doğum tarihi net olarak bilinmemektedir. Arnavut asıllı bir devşirme olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Sultan II. Beyazıt zamanından devşirme olarak saraya alınmış, sarayda kazandığı bilgi ve tecrübelerle bir takım görevlerde bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim Han zamanında çeşitli memuriyetlerde bulunmuş, Kastamonu Sancağı, Karaman ve Anadolu Beylerbeyliği görevlerinde yer almıştır. Daha sonra Kanunî Sultan Süleyman zamanında vezirlik ve sadrazamlık görevlerinde bulunmuştur. Dürüst ve çalışkan bir devlet adamı olan Lütfi Paşa, birçok sefere iştirak etmiştir. Yavuz Sultan Selim Han'ın kızı, Kanunî Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Şah Sultan ile evlenmiştir. Disiplinli, çalışkan bir kişiliğe sahip olan Lütfi Paşa, Osmanlı-Venedik barış antlaşmasında gösterdiği diplomatik başarı ile Kanunî zamanında bütçedeki açıkları kapatmak adına 40 gün süren düğünleri 15 güne indirerek tasarruf yoluna gitmek ve ulak zulmünü engellemek gibi ıslahatlarla büyük hizmetlere imza atmıştır. Bunlardan başka yetim mallarına el konulmasını engellemek, devlet hazinesine giren malların ancak yedi senenin sonunda hazineye aktarılmasını kararlaştırmak ve Mimar Sinan'ı hassa mimarı olarak göreve almak gibi faydalı kararların alınmasında etken olmuştur. Ancak dürüst kişiliği ile devlet idaresindeki bozulmaları düzeltme çabasında olan Lütfi Paşa'nın icraatları bazı kişileri rahatsız etmiş ve bu kişiler Padişah'ı Paşa aleyhinde düşünmeye sevk etmişlerdir. Sonunda bir kadına uyguladığı ceza akabinde Paşa'nın Padişah'ın kız kardeşi olan eşinin olaya

karşı çıkması sonucunda Paşa eşinden boşanmak zorunda kalmış, daha sonra da sadrazamlık görevinden azledilmiştir. Sadrazamlıktan azledildikten sonra Edirne'deki çiftliğinde sürgün hayatı yaşayan Lütî Paşa, bir süre sonra izin alarak hacca gitmiş, hac görevini ifa ettikten sonra kalan ömrünü geniş bilgi birikimiyle eserler yazmaya adanmıştır. Ömrünün son yirmi yılını ilme adayan Lütî Paşa, bazısı Türkçe bazısı da Arapça olmak üzere pek çok eser yazmıştır. En meşhur eserleri ise Âsafnâme ve Tevârih-i Âl-i Osman'dır.³⁷

Tevârih-i Âl-i Osman adlı eserinde, bir devlet adamı olarak Lütî Paşa, kendi döneminin tarihçiliğini yapma furçasına katılmıştır. Eserini yazarken 1508 tarihinden önce kendisinden önce yazılan eserlerden faydalanmış, bu tarihten sonra 1553 tarihine kadar, yani Sultan II. Beyazıt ve özellikle de Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanlarında bizzat kendi yaşadığı olayları kaleme almıştır. Saray içinde yüksek mevkilerde görev yapmış olduğu ve birçok olayın bizzat içinde bulunduğu hesaba katıldığında eserin geçmişe ışık tutan birinci el bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır.³⁸

9. 2. Tevârih-i Âl-i Osman'da Tartışmalı Fıkî Meseleler³⁹

9. 2. 1. Ak Börk Meselesi

Ali Paşa, kardeşi Orhan Bey'e kendisinden önce yapılmayan bir işi yapmak üzere askerlerinin bir kısmına kırmızı bir kısmına da ak börk giydirmesini tavsiye etmiş, Orhan Bey'de bu tavsiyeye uyarak askerlerine ak börk giydirmiştir. (s. 158-159)

9. 2. 2. Anadolu'da Yaya Yazmanın Ortaya Çıkışı

Lütî Paşa, Anadolu'da yaya yazma âdetinin Orhan Bey zamanından kaldığını söylemektedir. (s. 158)

³⁷ Ömer Döşemetaş, "Sadrazam Lütî Paşa'nın Hayatı ve İlmî Kişiliği", *Anasay Dergisi*, S. 5, 2018, s. 34-42.

³⁸ Döşemetaş, s. 42- 44.

³⁹ Lütî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (çev. Kayhan Atik), 1. bs., Ankara 2001.

9. 2. 3. Altın Üsküf Giyme Âdeti

Sultan I. Murat zamanında Tanrı Yıkdığı denilen hisarın fethi sonrasında askerler ganimetlerin içinde bulunan üsküfleri başlarına takmışlardır. Askerlerin üsküf giyme âdeti bu olaydan sonra meydana gelmiştir. (s. 161)

9. 2. 4. Kardeş Katli Meselesi

Sultan I. Murat'ın Kosova Savaşı sonrası savaş meydanında gezerken yaralıları içindeki bir Sırp askeri tarafından şehit edilmesi üzerine Osmanlı beyleri Yıldırım Beyazıt'ın beyliğini kabul etmişler ve kardeşi Yakup Bey'i ortadan kaldırmışlardır. Lütü Paşa, Osmanlı Devleti'nde ilk kardeş katlinin bu olay olduğunu belirtmektedir. (s. 161-162)

9. 2. 5. İçki Meclisleri

Lütü Paşa, Osman Gazi ve Orhan Bey'in içki içmediklerini ve âlimlerin sözlerine riayet ettiklerini belirtmektedir. Yıldırım Beyazıt'ın Vlakoğlu'nun kızıyla evlenmesi üzerine içki meclislerinde bulunmaya başladığını sonrasında birçok kötülüğün de yaygınlaştığını söylemektedir. Ayrıca Lütü Paşa, Osman Gazi ve Orhan Bey zamanında âlimlerin beylere sözlerini geçirdiklerini, sözlerinin dinlenmemesi durumunda onlardan uzaklaştıklarını, Yıldırım Beyazıt zamanında ise âlimlerin mevkilerinden olmak korkusuyla vazifelerini hakkıyla yerine getirmediklerini ve bunun kötülüklerin yaygınlaşmasında etken olduğunu zikretmektedir. (s. 162-163)

9. 2. 6. Kadılık İçin Rüşvet Verilmesi

Lütü Paşa, önceleri kadılığın ağır sorumluluğundan ve hakkıyla ifa edilmediği zaman ikabından dolayı kimsenin kadı olmak istemediğini ancak Yıldırım Beyazıt zamandan sonra kadı olmak için insanların rüşvet vermeye başladıklarını söylemektedir. Yıldırım Beyazıt zamanından sonra Acem ve Karamanîlerin musahip olmasıyla kötülüğün yaygınlaştığını, Kara Halil oğlu Ali Paşa'nın vezirliğinden sonra ise türlü günahların yaygınlaştığını belirtmektedir. (s. 164)

9. 2. 7. Şehzadelerin Sünnet Düğünleri

Kanunî Sultan Süleyman, oğulları Şehzade Mustafa, Şehzade Mehmet ve Şehzade Selim'in sünnet düğünleri için At Meydanı'nda bir köşk yaptırmış ve düğün boyunca çok çeşitli yemekler yapılmış ve çeşitli oyunlar oynanmıştır. Ayrıca düğünde birçok hokkabaz, cambaz ve çanakbaz insanları eğlendirmiştir.(s. 268-270)

9. 2. 8. Ulak⁴⁰ Zulmü

Hız. Ömer zamanında ülke topraklarının genişlemesi üzerine halife ulaklar vasıtasıyla ülkenin çeşitli yerlerine haberler göndermeye başlamış, ulaklar da beytülmalden kendilerine verilen binekler vasıtasıyla yolculuk etmişlerdir. Ulakların binekleri vardıkları yerlerde devletin bir hizmeti olarak idare memurları tarafından değiştirilmiştir. Bu amaçla ulakların durak yerlerinde binekler beslenmiş ve bunun için de beytülmalden bir ödenek ayrılmıştır. Daha sonraları Abbasîler zamanında da uygulama bu şekilde devam etmiştir. Ancak daha sonra Cengizliler yolculuk esnasında “ulak” adı altında önlerine gelen bineğe el koyup birçok köylüye zulmetmiş, Osmanlılar da bu konuda Cengizliler'i taklit etmiştir. Lütfi Paşa sadrazam olduktan sonra giderek artan ulak zulmünün ortadan kaldırılması gerektiğini zamanın Padişah'ı Kanunî Sultan Süleyman'a arz etmiştir. İbrahim Paşa'nın Edirne civarında ulaklar ile binekleri zorla ellerinden alınmak istenen sipahiler arasında yaşanan kavgadan sonra sipahilerin ölümle cezalandırılmasını ve kendisinin Konya vilayetinde beylerbeyi iken Mısır'daki bazı mukataacıların ve mübaşirlerin İstanbul yolculukları esnasında ulak ile yürüyüp yolculuk boyu büyük sayıda bineğe el koymalarını yapılan zulme örnek olarak zikretmiştir. (s. 283-289)

9. 2. 9. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi

Sultan Süleyman, Budin seferinden zaferle çıktıktan sonra Budin ve civarına birçok askerini yerleştirmiş, paşalarından bazısını buralara bey olarak atamış, kiliseleri mescitlere çevirmiş ve çanlarını da minarelere dönüştürmüştür. (s. 293)

⁴⁰ Ulak: Devlete ait belgeleri bir yerden başka bir yere götüren memura verilen isim. Bkz: Pakalın, c. 3, s. 542.

10. İbrahim Peçevî ve Tarihi

10. 1. İbrahim Peçevî'nin Hayatı

Peçevî, 1574 senesinde Macaristan'ın Peçuy şehrinde doğmuştur. Hayatı hakkında malumatlar kendi eserinden elde edilmiştir. Babası hakkında eserlerinde bilgi bulunmamakta, büyük dedesinin Kara Davud, dedesinin ise Cafer Bey olduğu yazmaktadır. Dedeleri alay beyliği yaptığı için Alaybeyoğulları lakabı ile tanındıklarını söylemektedir. Annesi Sokullu ailesine mensuptur. Peçevî on dört yaşında babasını kaybetmiş ve sonrasında Budin Beylerbeyi olan dayısı Ferhad Paşa'nın yanına gitmiştir. Dayısının asi yeniçeriler tarafından öldürülmesinden sonra orduya katılmış ve uzun savaşlar boyunca Macaristan'da kâtip olarak çalışmıştır. Kâtip olarak başka savaşlara da katılmıştır. Devlet hizmetinde uzun yıllar çalıştıktan sonra Peçuy'daki evinin yanması üzerine Kuyucu Murad Paşa'nın tezkirecilik görevini kabul etmemiş ve memleketine dönerek çiftliğinde yaşamıştır. 1618 tarihinden sonra Diyarbakır defterdarlığını yapmış sonrasında Rakka'da görevi sırasında beylerbeyi olmuştur. 1625 senesinde Tokat defterdarlığını yaptıktan sonra İstanbul'a gitmiş ve Anadolu defterdarı olmuştur. 1632 senesinde Peçuy arpalığı kendisine verilmiş ve paşa unvanı kazanmıştır. Çeşitli yerlerde sancak beyi ve defterdar olarak görev yaptıktan sonra son olarak Tımışvar defterdarı olmuştur. 1641'de mâzul olduktan sonra geri kalan ömrünü Budin ve Peçuy'da geçirerek eserini yazmıştır. Peçevî'nin 1649 senesinden önce vefat ettiği tahmin edilmektedir. Peçevî eserini 1640 senesinde yazmaya başlamıştır. Eserinde Kanunî Sultan Süleyman zamanından kendi zamanına kadar olan olayları konu edinmiştir. Eserinde sade bir üslup kullanmış ve olayları aktarırken toplumsal sorunlara ahlâkî çözümler bulmak amacıyla yaklaşımlarda bulunmuştur. Eserin bu özellikleri müellifi, çağdaşı olan tarihçilerden bir adım öne çıkarmıştır.⁴¹

⁴¹ Erika Hancz, "Peçuylu İbrâhim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul 2007, s. 216-218.

10. 2. Peçevî Tarihi'nde Yer Alan Fikhî Meseleler⁴²

10. 2. 1. Kırmızı Mücevvezenin⁴³ Yapılması

İbrahim Peçevî eserinde Kanunî Sultan Süleyman Han zamanından önce herkesin kendi mücevvesesini istediği gibi sardığını ancak Kanunî Sultan Süleyman Han zamanından sonra kırmızı mücevveze giyilmesinin kararlaştırıldığını belirtmektedir. Ayrıca Peçevî, Osmanlı Devleti'nde önceden yeniçeri ve sipahilerin giydikleri külâh ve taç konusunda “Tâcü't-tevarih” eserinin sahibi Hoca Sadettin'den bazı bilgiler nakletmektedir. Bu bilgilere göre; Yıldırım Beyazıt zamanına kadar asker ak börk giymiş, Yıldırım Beyazıt zamanında ise askerin kalabalıklaşmasından dolayı ak börk, padişah askerlerine ve yakınlarına tahsis edilmiş, devlet büyükleri ise kırmızı börk giymeye başlamış, Fatih Sultan Mehmet zamanında Peygamberin sünnetine uymak maksadıyla ak börk giymeye başlanmış ve bu ak börk altın işlemelerle süslenmek suretiyle yeniçerilere has kılınmıştır. Ayrıca, devlet büyüklerinin giymekte oldukları kırmızı börkün, makam ve mevkiye uygun olarak süslendiğini belirtmektedir. Bolayır fatihi Gazi Süleyman Paşa'nın, üsküf, Celâleddin-i Rumî'ye olan sevgisinden giymeye başladığını, Sultan Murat zamanında üsküfün altınla süslenmek suretiyle devlet büyükleri tarafından kullanılmaya devam ettiğini, hatta bazı seferlerde padişahların bu üsküfleri Taç Sultanî adı altında kullandıklarını aktarmaktadır. (c. 1, s. 8-9)

10. 2. 2. Kızılbaşlarla Olan Münasebet

Yavuz Sultan Selim Han Kızılbaşlığın ortadan kaldırılması amacıyla tüccarın İran'a gidiş gelişlerini yasaklamış, gidenlerin mallarına el koydurmuştur. Kanunî Sultan Süleyman Han ise padişah olduktan sonra bu gibi malları sahiplerine geri verdirmiştir. (c. 1, s. 9)

⁴² İbrahim Peçevî, *Peçevî Tarihi*, (çev. Murat Uraz), c. 1, İstanbul 1968.

⁴³ Mücevveze: Eskiden kullanılan bir tür başlık. Bkz: Pakalın, c. 2, s. 593.

10. 2. 3. Rüşvet

Peçevî, ümeranın sancaklarına karşılık rüşvet verme durumunda kalmaları ve azledilen beylerin arpalıklarının ellerinden alınması sebebiyle mağduriyet yaşadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca, Sultan Süleyman zamanında rüşvetin henüz yaygınlaşmamış olduğunu belirtmektedir. Rüstem Paşa'nın sadrazam iken aldığı şeyleri ihsan adı altında aldığını hatta Erzurum beylerbeyinden gelen hediyelerin bir kısmını geri gönderdiğini ifade etmektedir. Peçevî, o zamanlar Sofu Sina Paşa'dan başkasının tımar ve zeametler sebebiyle rüşvet almadığını, Sofu Sinan Paşa'nın ise önceleri aşikâr olarak akçe almaya başladığını belirtmekte daha sonra ise rüşvet işinin hayli vahim bir hâl aldığını dile getirmektedir. (c. 1, s. 11-13)

10. 2. 4. Padişahların Gayrimüslim Hükümdarların Kızları ve Kardeşleriyle Evlenmeleri

Peçevî, Kanuni Sultan Süleyman'ın fethedilen yerlerdeki kâfirlere iyi muamelede bulunmasının sebebini diğer fetihlerde kâfirlerin yardımlarından faydalanmak şeklinde açıklamaktadır. Aynı şekilde Yıldırım Beyazıt'ın ve Sultan II. Murat'ın gayrimüslim hükümdarların yakınları olan kızlarla evlenmelerinin sebebini de diğer düşmanlara karşı zafer kazanmak arzusu olduğunu ifade etmektedir. (c. 1, s. 15)

10. 2. 5. Fethedilen Bölgelerde Yaşanılan Haksızlıklar

Emektar bir savaşçı olan Malkoç Bey, defterdar Emekçizade'ye Rumeli'ndeki zahire ve yiyecek miktarı hakkında sorduğu sorudan aldığı cevapta defterdarın zikrettiği rakamları gayet az bulmuştur. Onca emek karşılığında alınan topraklarda malların yağma edilmesi, kadın ve çocukların esir edilmesi gibi haksız muameleler neticesinde fethedilen toprakların harap bir hâl aldığını söylemiş ve bu uygulamalar sebebiyle fetihlerden elde edilen menfaatlerin beklenenden çok aşağıda kaldığını söylemiştir. Uygulamalar neticesinde fakir duruma düşen halk ise Kanunî Sultan Süleyman'a hâllerini arz edip feryat etmişlerdir. (c. 1, s. 16-17)

10. 2. 6. Rüşvet Karşılığı Tımar Verme

Peçevî, rüşvet karşılığında tımar verme işini ilk ortaya çıkaran kişinin İskender Paşa olduğunu dile getirmektedir. (c. 1, s. 27)

10. 2. 7. Düğünlerde Yapılan Masraflar

İbrahim Paşa ile Kanunî Sultan Süleyman'ın kızının düğününde At Meydanı kıymetli eşyalar ile süslenmiş, Padişah için bir taht yapılmış, sofralar çok çeşitli yemeklerle donatılmış, Padişah'ın geçeceği yerler ve sokaklar kıymetli kumaş ve kadifelerle döşenmiştir. Düğüne katılan ulemanın her birine de birer tepsi dolusu çeşitli yemekler hediye edilmiştir. (c. 1, s. 50)

10. 2. 8. Kesik Başların Mızrak Uçlarına Takılması

Mohaç Savaşı sonrasında askerler kâfir komutanlarından Tomru Bal denilen kişinin kesik başını mızrağa geçirerek Padişah'a getirmişlerdir. (c. 1, s. 56)

10. 2. 9. Tımarların Haksız Yere Alınması ve Âsilerin Cezalandırılması

Türkmen vilayetlerinde önceden verilmiş bulunan tımarların Padişah tarafından geri alınması sebebiyle halk Kalender isyanına katılmıştır. İsyan bastırıldıktan sonra âsilerin kesik başları atlarının arkasına asılmıştır. (c. 1, s. 70)

10. 2. 10. Hil'at⁴⁴ Giydirme Âdeti

Budin'in ikinci defa savaşa fethedilmesi üzerine savaşta bulunan vezirlere, emirlere ve ağalara hilatler giydirilmiştir. (c. 1, s. 76)

10. 2. 11. Şehzâdelerin Sünnet Düğünleri

Peçevî; Şehzade Mustafa, Şehzade Mehmet ve Şehzade Selim'in sünnet düğünlerinin yirmi gün boyunca sürdüğünü ve bu süreçte Padişah için çok güzel bir köşk hazırlandığını, süslü çardaklar kurulduğunu, ziyafetler verildiğini, ilmî sohbetler yapıldığını, maskaralar, cambazlar, at binicileri ve hayalbazlar tarafından çeşitli hüneler sergilendiğini söylemektedir. (c. 1, s. 86)

⁴⁴ Hil'at: Kaftan. Bkz: Pakalın, c. 1, s. 833.

10. 2. 12. Kalenin Yakılması

Kanunî Sultan Süleyman zamanında Almanya üzerine seferler düzenlenmiştir. Kard Kondaz'a gelindiğinde halk teslim olmayıp kale duvarlarıyla çevrilmiş bulunan kiliselere sığınmıştır. Halkın kiliseden askerlerin üzerine top ateşi açmaları üzerine asker kale kapılarını ateşe vermiş ve içeride bulunanlar aileleri ile birlikte yanarak can vermiştir. (c. 1, s. 91)

10. 2. 13. Kızılbaşlar

1533 senesinde Kürdistan emirlerinden Bitlis hâkimi Şeref Bey'in Kızılbaşlara katılması üzerine Bitlis hükümeti Olama Paşa'ya verilmiş ve Şeref Bey'in üzerine gönderilmiştir. Bunun üzerine Şeref Bey'le yapılan savaş sonucunda Şeref Bey öldürülmüş, kesik başı da Sadrazam İbrahim Paşa'ya getirilmiştir. (c. 1, s. 95)

10. 2. 14. Sadrazam'ın Uykusunda Boğulması

Sadrazam İbrahim Paşa; sefer uzatmak, kış soğuklarında askeri barındıramamak, suçsuz yere bir defterdarı astırmak ve Olama Paşa gibi bazı kötü niyetli kimselerin teşvikiyle Padişah'tan sultan unvanını kullanma izni istemek gibi sebeplerle Padişah'ın içten içe öfkesini çekmiştir. Padişah başlangıçta İbrahim Paşa'ya karşı öfkesini belli etmemiştir. Ancak Paşa'nın Bağdat fethinden sonra kötü ahlaklı kişilerle arkadaşlık yapması, hâl ve hareketlerinde bir takım kötü hâllerin vuku bulmaya başlaması sebebiyle bir gece odasında uyurken Padişah'ın emriyle boğularak öldürülmüştür. (c. 1, s.104-105)

10. 2. 15. Öldürülen Kâfirlerin Vücutlarından Parçaların Padişah'a Gönderilmesi

Hüsrev Bey ve askerleri Bosna ilindeki Zadra Kalesi'nin fethi sırasında düşman komutanlarını esir almışlar daha sonra da öldürerek kulak ve burunlarını kesip ipe dizerek Padişah'a göndermişlerdir. (c. 1, s. 118)

10. 2. 16. Şehzade Beyazıt'ın Sünnet Düşünü

Şehzade Beyazıt'ın sünnet düşününde pek çok ziyafetler verilmiş ve birçok sanatkârların hünerleri seyredilmiştir. Ancak normalde günler süren düşünlerin aksine

bu sünnet düğünündeki eğlenceler Lütü Paşa'nın etkisiyle on üç gün sürmüştür. (c. 1, s. 119)

10. 2. 17. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi

Budin'in fethinden sonra kalede bulunan büyük kilise resim ve nakışlardan temizlenmiş, yerlerine kürsü, mihrap ve minber yapılarak mescit olarak ibadete açılmıştır. (c. 1, s. 124)

10. 2. 18. Teslim Olan Düşman Askerinin Kılıçtan Geçirilmesi

Vişegrad Kalesi'nin fethi sırasında kuşatılan kalenin on gün boyunca kapıları dövülmüş sonunda kalenin içinde bulunan kâfirler teslim olma yolunu seçmişlerdir. Buna rağmen Yeniçeriler iki yüz kadar kâfiri kılıçtan geçirmiştir. (c. 1, s. 143)

10. 2. 19. Evlat Katli

Kanunî Sultan Süleyman, hasekisi Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa'nın Şehzade Mustafa hakkında İran şahıyla anlaştığı ve Yeniçerilerle birleşerek Padişah hayatta iken tahtı ele geçirme planları yaptığı konularında iftiralarına aldanmış ve Şehzade'yi Nahcivan seferi dönüşünde Aköyük denilen mevkide elini öpmek maksadıyla padişah çadırından içeri girer girmez öldürtmüştür. (c. 1, s. 162)

10. 2. 20. Halep'te Haksız Uygulamalara Son Verilmesi

Halep'te nüfuz sahibi bazı insanların vakıflara haksız yere el uzatması, devlet arsası üzerinde bina edilmiş olduğu iddia edilerek bazı binalardan vergi alınması gibi şeriata muhalif bazı uygulamalar halkın şikâyeti üzerine 1553 senesinde Padişah tarafından görevlendirilen Abdurrahman Efendi tarafından kaldırılmıştır. (c. 1, s. 164)

10. 2. 21. Kızılbaşların Kanlarının Dökülmesinin Helal Kabul Edilmesi

Kanunî Sultan Süleyman, Şah Tahmasb'a gönderdiği mektupta şahın ve ona tabi olanların, din kaidelerini değiştirmeye çalışmaları, Hazreti Ebubekir ile Hazreti Ömer'e kötü sözler sarf etmeleri gibi sebeplerden küfür ehli olduklarını ve İslam âlimleri tarafından kanlarının helal sayıldığını yazdırmıştır. Kendileri ile mücadelede

önce yaptıkları yanlışlardan dönmeleri teklifinde bulunmuş aksi halde kendilerine savaş açacaklarını belirtmiştir. (c. 1, s. 166)

Başka bir mektupta Padişah, şahın ve ona tabi olanların İslamiyet'ten uzak olmalarının sebeplerini, seyyitlik dava etmekle beraber Hazreti Ali'nin soyuna ihanet etmeleri, Hazreti Peygamber'in ashabına ve ulemaya dil uzatmaları, camilerde cemaatle beş vakit namaz ile Cuma namazı gibi namazları eda etmemeleri gibi sebeplere bağlamıştır. Ayrıca uydurdukları mezhebin ortaya çıkışının elli yıl öncesi gibi yakın bir tarih olması hasebiyle din namına dinde yeri olmayan şeyler ortaya çıkardıklarını söylemiştir. (c. 1, s.171)

10. 2. 22. Savaşlarda Yerleşim Yerlerinin Harap Edilmesi

1553 senesinde Revan, Karabağ ve Nahcivan'a düzenlenen seferler sırasında doğal güzelliklere sahip yerleşim yerleri harap edilmiş, güzel saraylar, hanlar, bağ ve bahçeler yakılıp yıkılmıştır. (c. 1, s. 167)

10. 2. 23. Sadrazamların Sorgusuz Öldürülmeleri

Devlet namına faydalı işler yerine getirdiği, adaletli ve dürüst bir devlet adamı olduğu halde bazı fetihlerde kusuru olması sebebiyle Sadrazam Ahmet Paşa, Padişah'ın öfkesini celp etmiştir. Bu sebeple bir divandan sonra kimsenin iç yüzünün bilmediği bir şekilde arz odasında başı kesilmek suretiyle öldürülmüştür. (c. 1, s. 175)

10. 2. 24. Kahvenin Ortaya Çıkışı

İstanbul ve Rum diyarı kahveyle ilk olarak kahvenin 1554 tarihinde Halep ve Şam'dan getirilmesi ve Tahtakale'de kahve dükkânlarının açılmasıyla tanışmıştır. İlk zamanlar keyfine düşkün insanlar ile okuryazar kesimden kimseler kahvehanelerin müdavimi olup buraları kahve içmenin yanında edebî sohbetler yapılan, şiirler okunan, satranç ve tavla oynanan yerler haline getirmişlerdir. Daha sonraları ise halka daha da genişlemiş ve bu halkaya kadılar, müderrisler, işsiz insanlar hatta imam ve müezzinler de katılmıştır. Halkın rağbetinin kahvehanelere yönelmesi sonucunda mescitlere rağbet azalmış bu sebepten de kahvehanelerde vakit geçirmenin caiz olmadığı hatta meyhanelerin bile kahvehaneler kadar tehlikeli olmadığı yönünde fetvalar verilmiştir.

Kahve içmenin de caiz olmadığı yönünde içtihatlar yapılmıştır. Ulemanın verdikleri fetvalar ve alınan sert tedbirler halkın, kahve ve kahvehanelere rağbetinde bir değişiklik meydana getirmemiş hatta ulema ve vezirlerden bile kahve içmeyen kimse kalmamıştır. Bunun üzerine kahve hakkında verilen fetvalarda yumuşatma yoluna gidilmiştir. (c. 1, s. 196)

10. 2. 25. Tütün

Tütün ilk olarak 1600 yılı başlarında İngilizler vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne getirtilmiştir. Başlangıçta tedavi maksadıyla kullanılmaya başlanmış ancak daha sonra keyif verici maddeler kategorisine dâhil olmuş ve kullanımı ilim ve devlet adamları da dâhil olmak üzere geniş bir alanda yayılma göstermiştir. Tütün kullanımı, bireysel zararlarına ilave olarak açık ve kapalı alanlarda hava kirliliğine ve birçok yerde yangınların çıkmasına sebep olmuştur. Bu sebepten Kanunî Sultan Süleyman, kahvehanelerin kapatılması gibi tütün kullanımını da yasaklama yoluna gitmiştir. (c. 1, s. 196-197)

10. 2. 26. Şehzadeler'in Savaşı'nda Devlet Adamlarının Rolü

Şehzade Selim'in hizmetinde bulunan Lala Mustafa Paşa, aynı zamanda Şehzade Beyazıt ile yakın bir bağ kurmuştur. Lala Mustafa Paşa, Şehzade Selim'den padişah olduktan sonra sadrazamlık sözünü aldıktan sonra Şehzade Beyazıt ile olan bağını kötü bir şekilde kullanmak suretiyle iki şehzadenin arasının açılmasına sebep olmuştur. Neticede iki şehzade 1558 yılında Konya'da karşı karşıya gelmiştir. Şehzade Beyazıt'ın mağlubiyeti ile sonuçlanan savaş sonrasında Şehzade Beyazıt İran Şahı'na sığınmak zorunda kalmıştır. İran Şah'ı bir müddet Şehzade'yi koruma altına almış olsa da sonrasında Padişah'ın Şehzade'yi teslim etmesi isteği üzerine Şehzade Beyazıt'ı Şehzade Selim'e teslim etmek suretiyle Şehzade ile birlikte çocukları ve askerlerinin de ölümüne sebep olmuştur. (c. 1, s. 206-210)

Lala Mustafa Paşa'nın sadrazam olmak uğruna çıkarmış olduğu fesat Şehzade'yle birlikte pek çok masum kişinin ölmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Mustafa Paşa'nın bu planı işe yaramamış, Şehzade Selim padişah olduktan sonra Lala

Mustafa Paşa'ya beklediği ilgiyi göstermemiş ve sadaret makamını da kendisine vermemiştir. (c. 1, s. 211)

10. 2. 27. Padişah'ın Ölümünün Gizlenmesi

Kanunî Sultan Süleyman Zigetvar Kalesi'nin fethinden sonra kalede bir müddet kalmış ve burada vefat etmiştir. Padişah'ın cesedi geçici süreliğine obasında gömüldükten sonra çıkarılmış ve taht-ı revana konularak yola çıkılmıştır. Yolculuk esnasında Padişah'ın öldüğünün anlaşılmaması için veziri azam tarafından tahta yaklaşıp bir şeyler konuşuluyor gibi yapılmış, yazısı Padişah'ın yazısına benzeyen Cafer Ağa da taht-ı revan içinde yazılı emirler yazmıştır. Böylelikle Şehzade Selim gelip tahta oturana kadar Padişah'ın ölümü herkesten saklanmıştır. (c. 1, s. 224)

10. 2. 28. Müslüman Askerlere İşkence Eden Düşman Askerlerine İşkence Yapılması

Magosa Kalesi pek çok uğraş sonunda barış yoluyla fethedilmiştir. Ancak daha sonra kâfirlerin barış akabinde Müslüman askerlerinin kanlarını dökmeleri üzerine düşman komutanlarının başları kesilmiş ve kâfir askerlerine Müslüman askerlere yapılanın işkencenin aynısı yapılmıştır. Daha sonra da derileri yüzülerek saman doldurulup direğe asılmıştır. (c. 1, s. 257)

10. 2. 29. Yıldız Konumlarının Yeryüzündeki Bazı Felaketlerle İlişkilendirilmesi

1572 senesinde kuzey tarafında parlak ve büyük bir yıldızın görünmesinin ardından yıldız ilmiyle uğraşanlar o sene çok yerlerde sel felaketlerinin olacağını söylemişlerdir. Peçevî, o sene Anadolu ve Rumeli'de seller neticesinde çok evlerin yıkıldığını hatta hacıların Kâbe'yi sular içinde tavaf ettiklerini belirtmektedir. (c. 1, s. 261)

10. 2. 30. Padişah Meclislerinde Maskaraların Gösteri Yapması

Peçevî, Sultan III. Murat'ın tasavvuf, şiir ve musikiye meraklı bir padişah olduğunu, insanları eğlendiren ve güldüren hüner sahiplerine değer verip meclisinde

bulundurduğunu ve bu kişilere yaptıkları gösteriler karşısında çok fazla ihsanlarda bulunduğunu söylemektedir. (c. 1, s. 275)

10. 2. 31. Kardeş Katli

Sultan III. Murat'ın ölümünden sonra on dokuz evladı tahta oturan Padişah tarafından öldürülmüştür. (c. 1, s. 276)

10. 2. 32. Sultan III. Murat Zamanında Devlet Görevlilerinde Azillerin Artması

Sultan III. Murat zamanında devlet görevlileri bazı sebepler ileri sürülerek görevlerinden azledilmiş bazen de aradan uzun bir zaman geçmeden aynı kişiye başka bir görev verilmiştir. Bazı devlet görevlileri ise bazı bahaneler ileri sürülerek astırılmıştır. Bazı paşaların da zeamet ve tımarları ellerinden haksız yere alınmak suretiyle Padişah'ın gelirleri arasına katılmış, kendilerine ise geliri olmayan yerlerden zeamet ve tımar verilmiştir. (c. 1, s. 278)

10. 2. 33. Şehzade Mehmet'in Sünnet Düğünü

Peçevî, Şehzade Mehmet'in sünnet düğününde pek çok sanat sahibinin gösterilerinin yer aldığını, düğünün kırk gün sürerek her gün ayrı bir gösteriye yer verildiğini belirtmektedir. Peçevî, Sultan Süleyman zamanında da yapılan düğünlerde israf boyutunda harcamaların yapıldığını ancak Sadrazam Lütfü Paşa'nın müdahalesiyle zamandan kısılmak suretiyle düğünlerin on beş gün sürdüğünü ifade etmektedir. (c. 1, s. 311-312)

10. 2. 34. Ayarı Düşük Para Bastırılması

Kanunî Sultan Süleyman zamanında Van Kalesi'nde harcanmak üzere bir miktar para hazineye konulmuş ancak Sultan III. Murat zamanında bu paranın yarısının harcanıp yetmemesi üzerine Cafer Paşa tarafından ayarı yarıya düşürülmüş para kestirilmiştir. Fakat birçok kişi paranın ayarının düşürülmesine razı olmamış ve bu uygulama asker kesiminde itirazlara sebebiyet vermiştir. (c. 1, s. 335)

10. 2. 35. Haksız Muamelelerin Yaygınlaşması

Peçevî, Sinan Paşa'nın sadrazamlığında suçsuz insanların öldürülmesi ve dirliklerinin kesilmesi, mallarına ve erzaklarına el konulması, asker kaçaklarının öldürülüp mal ve mülklerine el konulması gibi birçok haksızlığa sebep olunduğunu belirtmektedir. Peçevî bu gibi haksız uygulamaların halkı Celâlilik⁴⁵ yoluna sevk ettiğini de belirtmektedir. (c. 1, s.381)

10. 2. 36. Esir Düşen Beylerbeyinin Malına El Konulması

Tebriz Beylerbeyi olan Ali Paşa, Tebriz'i Kızılbaşların muhasara ettiği sırada esir düşmüş ve esarete iken ölmüştür. Kalan malı İstanbul'da bulunan varislerine gönderilmiş, ancak baş defterdar Baki Paşa, gönderilen mala devlet malı olarak el konulmasını şer'î olarak uygun görmüştür. (c. 1, s. 407)

10. 2. 37. Suçsuz Kişilerin Sadrazamlarca Öldürülmesi

Derviş Paşa sadrazamlığı sırasında beylerbeyliğinden azledilmiş bir ihtiyar, mirliva olan oğlu hakkında şikâyetler olduğu gerekçesiyle şer'î şerif tatbik etmeden öldürmüş ve malına el koydurmuştur. Derviş Paşa, haksız uygulamaları sonucunda Padişah'ın öfkesini çekmiş ve Şeyhülislam'ın da görüşü alınarak bir gün Padişah'ın huzurunda iple boğularak öldürülmüştür. (c. 1, s. 434-435)

10. 2. 38. Aklî Dengesi Bozuk Şehzade'nin Padişah Olması

Sultan I. Ahmet'in vefatından sonra yerine geçen Şehzade Mustafa; atına binip başını alıp gitmesi, cebindeki altınları denizdeki kuşlara, balıklara, yollarda kendisini alkışlayanlara atması, huzuruna gelen vezirlerin sarıklarını çekip başlarını açması gibi akla uymayan davranışları sonucunda üç ay yedi gün kadar tahtta kaldıktan sonra tahttan indirilmiştir.(c. 1, s. 452)

⁴⁵ Bkz: Mücteba İlgürel, "Celâlî İsyanları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1993, s. 252-257.

10. 2. 39. Sultan II. Osman'ın Suçsuz Yere Kardeşini Öldürtmesi

Sultan II. Osman, kardeşi Şehzade Mehmet'i hiçbir suçu olmadığı ve Şeyhülislam Esat Efendi'nin fetva vermediği halde Taşköprülüzâde Kemal Efendi'nin fetvasıyla öldürtmüştür. (c. 1, s. 459)

10. 2. 40. Aklî Dengesi Bozuk Olan Şehzade Mustafa'nın Tekrar Tahta Çıkarılması

Sultan II. Osman'ın Yedikule'de öldürtülmesinin üzerine Şehzade Mustafa, Şeyhülislam Esat Efendi'nin aklî dengesi yerinde olmayan bir kişiye biat etmenin caiz olmadığı yönünde fikir beyan etmesine rağmen tahta çıkarılmış ve Şeyhülislam Padişah'a biat etmeye zorlanmıştır. (c. 1, s. 463)

10. 2. 41. Yapılan Akınlar Sırasında Şehrin Yağma Edilişi ve Meyve Ağaçlarının Kesilişi

Eşsiz güzelliklere sahip Hemedan'a yapılan akınlar sırasında İran'ın eşsiz mimarisi ile yapılmış bulunan saraylar ve köşkler yıkılmış, fidanlıklar, gül bahçeleri ve meyve ağaçları kesilerek şehirde büyük tahribatlara yol açılmıştır. (c. 1, s. 482)

10. 2. 42. Yıldızların Duruş Şekillerine Göre Gelecekte Haber Verme

Peçevî, bazı âlimlerin yıldızların dünya işlerine tesiri olduğuna inanmanın haram olduğu kanaatinde olduklarını ancak İmam Şafî gibi bazı âlimlerin ise, Allah'ın müessir olduğu itikadında olarak yıldızların hareketlerine göre dünya işleri hakkında hüküm çıkarmanın caiz olduğu yönünde fetvalarının bulunduğunu belirtmektedir. Peçevî, ikindi namazından üç saat sonra güneş batması ile yıldızların bazı hareketleri ve birbirlerine yaklaşmaları neticesinde dünya üzerinde bazı olayların vuku bulmasının birbirine benzer şeyler olduğunu, ilk örnekte itikadî olarak bir sakınca olmadığı gibi ikinci örnekte de bir sakınca olmadığını ileri sürmektedir. Yıldızların hareketlerinde olduğu gibi ayın da bazı hareketlerinin uğursuzluk sayıldığını ileri sürmekte; yıldızların ve ayın uğursuzluk sayılan günlerinde vezaret makamına oturan Hafız Paşa, Recep Paşa ve şeyhülislamlık makamına oturan Hüseyin Efendi gibi kişilerin bu uğursuzluk neticesinde öldürüldüklerini ifade etmektedir. (c. 1, s. 487)

10. 2. 43. Şeyh Rumî'nin Şehit Edilişi

II. Osman'ın katledilmesi, akıl hastası olan Sultan Mustafa'nın saltanatı gibi olumsuz olaylardan sonra IV. Murat'ın saltanatında haksızlıkların bir miktar önüne geçilebilmiştir. Bununla birlikte IV. Murat'ın saltanatında, insanların ilgisi ve hatununun Padişah'ın hasekisine olan yanlış bir hareketi sebebiyle Şeyh Rumî gibi bir mazlunun öldürülmesi gibi üzücü olaylar da yaşanmıştır. (c. 1, s. 504)

11. Koçi Bey ve Risalesi

11. 1. Koçi Bey'in Hayatı

Koçi Bey'in hayatı hakkında pek fazla malumat bulunmamaktadır. Arnavut asıllı bir devşirme olduğu düşünülmektedir. Sarayda bir takım görevlerde bulunduktan sonra Sultan IV. Murat zamanında padişahın en yakınındaki devlet adamlarından biri olmuştur. Sultan Murat'ın itimadını kazanıp padişahlığı sırasında yerine getirdiği hizmetlerini ifa etmeye sultan vefat ettikten sonra yerine geçen kardeşi Sultan İbrahim zamanında da devam etmiştir. Saray hayatını çok iyi bilmesi ve devlet yönetimindeki bilgi birikimiyle Sultan Murat ve Sultan İbrahim'e yazdığı risalelerle yol göstermeye çalışmıştır. Koçi Bey çocuk yaşta tahta oturmak durumunda kalmış olan Sultan Murat'a yazdığı risalede devlet idaresinde baş göstermiş bulunan haksızlıklara değinmiş ve bu haksızlıkları düzeltmede izlemesi gereken yolu anlatmaya çalışmıştır. Sultan İbrahim, taht kavgaları sebebiyle katledilmek korkuları altında saray hayatından uzak bir hayat sürmesi ve dolayısıyla devlet idaresi ve saray yaşantısı konularında tecrübesizlikleri sebebiyle Koçi Bey'den kardeşi Sultan Murat'a yazdığı risale gibi bir risale kendisi için de yazmasını istemiştir. Koçi Bey'in Sultan Murat ve Sultan İbrahim'e yazdığı risalelere bakıldığında iki sultanın anlayışına ve kültür seviyelerine göre farklı risaleler yazdığı göze çarpmaktadır. Sonuç olarak Koçi Bey'in sultanlara kendi istekleri karşısında yazdığı bu risaleler gerek Sultan Murat gerek Sultan İbrahim için birer nasihatname özelliği taşımaktadır.⁴⁶

⁴⁶ Ömer Faruk Akün, "Koçi Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 26, 2002 Ankara, s. 143-148.

11. 2. Koçi Bey Risalesi'nde Yer Alan Fıkhî Meseleler⁴⁷

11. 2. 1. Zeamet⁴⁸ ve Tımarın bozulması

Osmanlı Devleti'nde fitne ve fesadın yayılmasının en önemli nedenlerinden biri zeamet ve tımar sisteminde yaşanan haksızlar olmuştur. 1584 yılına kadar köy ve tarlalar hak sahiplerinin yani kılıç ehlinin elinde olmuş ancak bu tarihten sonra bu yerler yabancı ve kötü kişilerin ellerine geçmiştir. Bu haksızlığa vaktiyle Acem memleketlerine serdar olarak görevlendirilen Özdemiş oğlu Osman Paşa'nın bir kısım yabancılara gösterdikleri cesaretlerinden dolayı üçer bin akçe başlangıç vermesi sebep olmuştur. Osman Paşa bu hakkı iyi niyetli insanlara vermiş olsa da daha sonraları kötü niyetli insanlar bir günde yüz bin akçe tımara sahip olma hakkına ulaşmıştır. Haksız kazanç sağlamalar bu kadarla da kalmayıp tımar ve zeametler eski uygulamalara aykırı olarak İstanbul tarafından verilmeye başlanmış ve ileri gelenler boşalan yerlere kendi akrabalarını koymak suretiyle kanuna aykırı işlerin yayılmasına sebep olmuştur. Mülk, vakıf, emeklilik gibi çeşitli isimler altında tımar ve zeametler ileri gelenlerin mülkiyetine geçirilmiştir. Bu olaylar askerlik sisteminin bozulmasına ve devletin bekasının tehlike altına girmesine sebep olmuştur. Yapılan haksızlıklar ileri gelenlerin elleriyle olduğu için halk kesimi haklarını arayacak yetkilileri karşılarında bulamamıştır. (s. 57-61)

11. 2. 2. Yeniçeri ve Kapıkulu Askerlerine Yabancıların Karışması

Koçi Bey, 1584 tarihinden sonra kapıkulu askerlerinde bozulmaların yaşanmaya başladığını bunun sebebinin de Özdemişoğlu Osman Paşa'nın yararlarını gördüğü bir kısım insanlara para karşılığı bölük vermesi olduğunu öne sürmüştür. Bu olaydan sonra yabancıların para karşılığında bölük sahibi olmalarının yolunu açılmıştır. 1594 yılında ise Koca Sinan Paşa'nın üç yıl Yanık Kalesi muhafızlığı yapmak şartıyla bölüğe alınma şartı koşması üzerine yabancıların içeri girmesi için bir başka kapı daha

⁴⁷ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, (sadeleştiren Zuhuri Danışman), I. bs., Ankara 1985.

⁴⁸ Zeamet: Fetih sırasında savaşan askerler ve bir kısım memurlara kılıç hakkı olarak verilen devlet hazinesi hissesi yerinde kullanılan bir tabir. Bkz: Pakalın, c. 3, s. 649.

açılmıştır. Bir başka yol ise ölen kimselerin yerlerine veledes⁴⁹ diye adlandırılan kimselerin geçmesi olmuştur. Bu yolla pek çok kimse ulufesini yabancılara satıp bu kimseleri oğulları diye tanıtmak suretiyle bölüklere sokmuşlardır. Ölen kimselerin paylarının devlet hazinesine kalması gerekirken bu gibi yollarla hem devlet hazinesi zayıflatılmış hem de asker kesiminin içine yabancıların sokulmasıyla askerî düzenin bozulmasına sebep olunmuştur. (s. 62-63)

11. 2. 3. Yeniçeri Taifesinin Bozulması

Yeniçeri taifesinde ilk bozulma 1503 tarihinde Fatih Sultan Mehmet Han zamanında yaşanmıştır. Sultan Mehmet'in düğünleri sırasında halkı eğlendiren kişilerin karşılık olarak para yerine yeniçeri olmak istemeleri üzerine Padişah tarafından Yeniçeri Ağası Ferhat Paşa'ya bu kişilerin yeniçeriliğe alınması yönünde emir çıkmıştır. Ferhat Paşa bu konuyu ocak ağaları ile görüşmüş, hepsi de böyle bir işin Yeniçeri taifesinde bozulmalara sebep olacağına hemfikir olmuştur. Padişah ise bu konuda ikinci bir emir vermiş fakat Ferhat Paşa azledilmek pahasına emri yerine getirmemiştir. Ferhat Paşa'nın yerine geçen Yusuf Ağa ise bu kişileri ocağa sokarak Yeniçeri Ocağı'nda bozulmalara sebep olacak bir kapı açılmasına sebep olmuştur. Bundan başka Yeniçeri kâtibi Aksaraylı Mehmet Efendi zamanında Sipahioğlu adı altında, 1620 tarihinde de Yeniçeri Ağası Mustafa Paşa zamanında becayış adı altında yabancılar yeniçeri ocağına sokularak ocakta düzensizliklere ve bozulmalara yol açılmıştır. Dahası para karşılığında liyakatsiz kimselere yeniçerilik verilip, emektar kimselerin sebepsiz azilleri sebebiyle birçok karışıklıklar vuku bulmuştur. Ayrıca Koçi Bey, geçmişte eski padişahların bu gibi işlere asla başvurmadıklarını belirtmektedir. Örnek olarak Sultan Selim zamanında fetihler sebebiyle nakit para sıkıntısı yaşandığında bir defterdardan borç para alınması ve buna karşılık defterdarın borç olarak verdiği yüksek meblağ karşısında oğluna yeniçerilik talep etmesi üzerine Sultan Selim'in askerlerinin arasına yabancıları asla sokmayacağını defterdara sert bir şekilde ilettiğini anlatmaktadır. Koçi Bey asker taifesinin az ve öz olması gerektiğini, bu şekilde hem itaatin hem de düzenin daha iyi olacağını söylemektedir. Aksi takdirde

⁴⁹ Veledes: Yeniçeri Ocağı'nın ileri gelenlerinin oğullarını veya akrabalarını ocağa yazdırmaları ile alakalı bir tabir. Bkz: Pakalın, c. 3, s. 588.

hem düzenin bozulacağını, hem asker taifesi içinde tembelliklerin artacağını hem de hazineye lüzumsuz yük yükleneceğini belirtmektedir. (s. 64-67)

11. 2. 4. Şeriate Aykırı Temlik ve Vakıflar

İslam Devletleri'nde fethedilen köy ve tarlalar tımar ve zeamet usulüne göre gazi ve mücahitlerin hakkıdır. Bu yerlerin usule aykırı olarak vakfedilmesi yanlış neticeler vermektedir. Makbul olan vakıflar padişahların fethedilen memleketlerde halkın yararına olarak yaptırdıkları yararlı işler olmaktadır. Gazalarda savaşılan gazi ve beylere de hizmetleri karşılığında padişahlar tarafından köy ve kasabalar verilmiştir. Onlar da verilen yerlerde umurun faydasına cami ve imarethaneler yaptırmışlardır. Fakat daha sonraları hiçbir gazaya katılmadığı ve devlete hizmet etmediği halde sadece padişah yakını olduğu için bazı kimseler hazine hakkı olan yerleri temlik edinmişler ve vakıf adı altında bu malları evlatlarına bırakmışlardır. Koçi Bey Risalesi'nde Padişah'a bu yerlerin devletin ve kılıç sahiplerinin hakkı olduğunu ve bu yerlerin gerçek hak sahiplerine verilmek suretiyle gaza ve savaşlar yoluyla devletin kalkındırılmasının daha doğru bir davranış olduğunu söylemektedir. (s. 78-80)

11. 2. 5. Has⁵⁰ ve Mukataaların İltizama Verilmesi

Koçi Bey, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Osmanlı Devleti'nin en parlak zamanlarını yaşadığını bununla birlikte bir kısım kötü işlerin de o zaman itibariyle yapılmaya başlandığını ileri sürmektedir. Örnek olarak has ve mukataaların Vezir-i Azam Rüstem Paşa zamanında şeriate aykırı olarak iltizama verildiğini, şeriate aykırı olarak işlenen bu fiilleri işinde dürüst eminlerin yapmaktan kaçındıklarını ve Yahudilerin bu işe yöneldiklerini belirtmektedir. Böylece devlet hazinesi olan bu yerlerin mahvolduklarını söylemektedir. (s. 89-90)

11. 2. 6. Sebepsiz Azil ve Tayinler

Koçi bey IV. Murat'a yazdığı risalesinde, Osmanlı Devleti'nde devletin ilk zamanlarında sebepsiz yere azil ve tayinlerin yaşanmadığını, bu gibi yanlış uygulamaların sonradan meydana geldiğini ve bu sebepten de Osmanlı Devleti'nin

⁵⁰ Has: Yüz bin akçeden fazla gelir getiren tımarlara verilen isim. Bkz: Pakalın, c. 1, s. 750.

yönetiminde ciddi bozulmaların meydana geldiğini söylemektedir. Ayrıca mansıp ve dirliklerin hak sahiplerinin elinden haksız yere alınıp keyfi bir şekilde başkalarına verilmesinin de son zamanlarda vuku bulmaya başladığını söylemektedir. Bu şekilde uygulamaların hem şeriata uygun olmadığını hem de babadan dededen kalma mansıp ve dirlikleri haksız yere ellerinden alınan insanların çok büyük sıkıntılara düştüğünü söylemektedir. Bu şekilde uygulamaların rüşvet yolunu daha da açtığını, gerek haksız yere bir mansıp veya dirliğe konmak isteyenleri, gerekse hakları olan yerleri tekrar elde etmek amacıyla haksızlıkla yerleri ellerinden alınanları rüşvet vermeye sevk ettiğini belirtmektedir. Bu şekilde eski yerine rüşvet vererek tekrar sahip olan kişilerin yaşadıkları sıkıntıları telafi etmek amacıyla kendilerinin de haksızlıklara başvurduklarını ve devlete düşman olduklarını söylemektedir. Koçi Bey, böyle yanlışlıkların yaşanmaması amacıyla haksız yere kimsenin elinden yerinin alınmaması gerektiğini ve haksızlık yapan kişilerin devlet eliyle cezalandırılması ve bu işlerin ciddi bir şekilde takip edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca rüşvet ile kadılık makamına oturulması ve batıl iltizam ile naip olunması gibi haksız uygulamaların devletin nizamına büyük zararlar verdiğini söylemektedir. (s. 101-106)

12. Mustafa Naîmâ ve Tarihi

12. 1. Mustafa Naîmâ'nın Hayatı

Naîmâ'nın asıl adı Mustafa'dır. 1655 tarihinde Halep'te doğmuştur. Naîmâ mahlası divan kâtipliğine başladıktan sonra kendisine verilmiştir. Mustafa Naîmâ Efendi'nin babası ve dedesi yeniçeri serdarlığı yapmıştır. Naîmâ, 1680 senesinde İstanbul'a gitmiş 1686 senesinde divan kâtibi olmuştur. 1699 senesinde Amcazade Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığı sırasında vakanüvis olarak görevlendirilmiştir. Daha sonraları Hâcegân rütbesiyle Anadolu muhasebeciliğine getirilmiştir. 1705 senesinin son aylarında yıldız ilmine merakı yüzünden sadrazam Çorlulu Ali Paşa tarafından görevden alınmış ve Kalebend olarak Hanya'ya sürgün edilmiş ve bir sene İstanbul'a dönememiştir. Daha sonra Damad Ali Paşa'ya olan yakınlığı sayesinde tekrar Anadolu muhasebeciliğine getirilmiştir. 1712 senesinde Mustafa Naîmâ, önce defter eminliğine daha sonra ise baş muhasebe hâceliğine atanmıştır. Ancak daha sonra dürüst kişiliği ve açık sözlülüğü yüzünden bir takım kişilerin kendisini Sadrazam'ın gözünden

düşürmesi üzerine daha düşük görevlere getirtilmiştir. Mora seferinde ordu ile birlikte bulunan Naîmâ Mora defter emini olarak görevlendirilmiş ve orada bırakılmıştır. Yaşadığı haksızlıklar yüzünden fazlaca yorulan Naîmâ, 1716 tarihinde vefat etmiştir. İlk Osmanlı vakanüvisi olan Mustafa Naîmâ Efendi'nin eserinin adı “Ravzatü'l Hüseyin fî Hülâsati Ahbâri'l- Hâfıkayn”dır. Naîmâ, eserinde kullandığı kaynakları belirtmiş ve yaşanan olayları anlatırken altında yatan sebepleri de zikretmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşanan olumsuzlukları zikrederken bu olumsuzlukların giderilmesi adına yapılabileceklerle de değinmiştir. Eserinde 1591 ile 1660 tarihleri arasındaki zaman dilimini konu edinmiştir. Sade bir dile sahip olan eser Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın emri üzerine basılan ilk Osmanlı tarihi olma özelliğine sahiptir.⁵¹

12. 2. Naîmâ Tarihi'nde Tartışmalı Fıkâ Meseleler⁵²

12. 2. 1. Başarısız Olan Komutanın Katledilmesi ve Malına El Konulması

Sultan III. Mehmet Han'ın saltanatları sırasında Kara Mustafa Paşa komutanlığında Viyana kuşatmasında yaşanan başarısızlıktan komutan Kara Mustafa Paşa sorumlu tutulmuş, bu sebepten katledilmesine ve mallarına el konulmasına hükmedilmiştir. (s. 59)

12. 2. 2. Gayrimüslim Kıyafetlerinde Düzenlemeler

Naîmâ 1594 senesinde yaşanan olayları zikrederken o sene küçük göstermek maksadıyla Yahudi ve kâfirlerin siyah ve kırmızı malzemeden yapılmış başlıklar giymelerinin emredildiğini belirtmektedir. (s. 97)

12. 2. 3. Seferler Sırasında Şehirlerin Yağmalanması ve Yakılması

1594 senesinde Budin'e yapılan seferler sırasında köyler yağmalanmış ve yakılmıştır. Belgrad değirmenlerinden haraç alınmış ve şehir halkından hediye getiren adamlar keyfi öldürülmüştür. (s. 101)

⁵¹ Yakup Şahiner, “Mustafa Naîmâ Efendi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Eseri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *Anasay Dergisi*, S. 1, 2017, s. 86-95.

⁵² Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, (çev. Zuhuri Danışman), c. 1, İstanbul 1967.

12. 2. 4. Padişah'ın Ölümü Üzerine Siyah Sarık Takılması

Sultan III. Murat'ın vefatı üzerine Şehzade Mehmet tahta oturmadan önce valide sultanı ziyaret etmiş ve siyah sarık sarıp matem elbisesi giymiştir. (s. 105)

12. 2. 5. Kardeş Katli

Sultan III. Murat'ın ölümü üzerine tahta oturan Şehzade Mehmet on dokuz şehzadenin ölümüne sebep olmuştur. (s. 106)

12. 2. 6. Yahudilere Kıyafet Zorunluluğu Getirilmesi

1593 senesinde vefat eden kazaskerlik görevinde bulunan Molla Abdülkerim İmam-ı Sultanî, Yahudilerin daha iyi tanınmaları için turuncu sarık giymelerini yasaklamış ve kırmızı ve mor çuhadan takke giymelerini emretmiştir.(s. 112)

12. 2. 7. Azledilen Ferhat Paşa'nın Katledilmesine Hükmedilmesi

Ferhat Paşa'nın sadrazamlıktan azlinde parmağı olan Sinan Paşa sadrazamlığa geçtikten sonra selefini ortadan kaldırmak amacıyla katledilmesi ve malına el konulması hakkında fetva çıkarttırmıştır. Buna dayanak olarak da Ferhat Paşa'nın Müslümanların kâfirlerin eline esir düşmesi ile kâfirlerin Müslümanların eline esir düşmesini aynı kefeye koymasını göstermiştir. Bu sebeple Ferhat Paşa'nın küfrüne ve katledilmesine hükmedilmiştir. Bunun üzerine Ferhat Paşa önce Yedikule zindanına hapsedilmiş daha sonra da hakkında çıkarılan ölüm fermanı ile kementle boğularak öldürülmüştür. (s. 125-127)

12. 2. 8. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi

Bükreş'in fethinden sonra şehrin kiliselerindeki suretler bozulmuş, yaldızlı toplar kırılmış ve kiliseler mescitlere çevrilmiştir. (s. 130)

12. 2. 9. Rüşvet

Sultan III. Mehmet zamanında sadrazam olan İbrahim Paşa, bir takım hataları ve Valide Sultan nazarında bir takım kusurları sebebiyle azledilmiştir. Yerine Hadım Hasan Paşa, Valide Sultan'a pek çok hediyeler ve büyük paralar vermek suretiyle

sadrazamlık koltuğuna oturmuş, akabinde bütün memuriyetleri parayla satmış ve valide sultanın rüşvetle iş yaptığını halkın diline düşürmüştür. (s. 188)

Şeyhülislam Hoca Sadettin Efendi, diğer paşalarla birleşerek Hasan Paşa'nın Valide Sultan hakkında sözlerini ve başka hilelerini ortaya çıkarmış ve katledilmesi gerektiği konusunda Padişah'ı ikna etmişlerdir. Bunun üzerine Hasan Paşa önce Yedikule'de hapsedilmiş daha sonra da katledilmiştir. (s. 190)

12. 2. 10. Rüşvetle İş Yapılması

Naîmâ, İstanbul'da Kira isimli Yahudi bir kadının harem kadınlarının rüşvet vasıtası olduğunu, rüşvetle memuriyetler alıp vermek suretiyle saray halkını kötülüğe sevk ettiğini ve meselelerin gün yüzüne çıkmasından sonra sipahilerin ayaklanarak Yahudi kadını öldürmek istediklerini belirtmektedir. Nihayetinde Yahudi kadın yakalanarak oğullarıyla birlikte öldürülmüştür. Ancak valide sultan böyle bir fitnenin meydana gelmesinden rahatsızlık duyarak sipahilerle birlikte Yahudi kadının katledilmesine sebep olan Halil Paşa'yı azlettirmiştir. Naîma, para ve hediye yoluyla bir kısım işlerin yapılmasının her dönemde vuku bulduğunu ve haddi aşmamak suretiyle böyle meselelerin çokça dillendirilmeden ve böyle büyük fitnelere sebep olmadan daha dikkatli bir şekilde defedilmesi gerektiğini söylemektedir. (s. 237-238)

Naîma bu kadının Halil Paşa'nın sarayının merdivenlerinde katledildiğini Fezleke kitabından alıntı yaparak zikretmektedir. Ayrıca kadının büyük miktarda olan servetine de devlet malı olarak el konulduğunu aktarmaktadır. (s. 255)

12. 2. 11. Akçe'nin Değerinin Düşürülmesi

Naîmâ, 1600 senesinde vuku bulan olayları zikrederken, Yemişçi Hasan Paşa'nın yeni akçe bastırdığını ve bu akçenin değerinin düşük olduğunu zikretmektedir. (s. 259)

12. 2. 12. İçkinin Yasaklanması

Naîmâ 1600 senesi olayları arasında içkinin Padişah tarafından yasaklandığını zikretmektedir. (s. 259)

12. 2. 13. El Öpme Âdeti

Şeyhülislam Sun'ullah Efendi'nin azledilmesinden sonra yerine Mustafa Efendi geçmiştir. Daha sonra ulema Şeyhülislam Mustafa Efendi'yi tebrik için el öpmüşlerdir. (s. 326)

12. 2. 14. Şeyhülislam'ın Padişah'ın Emrine İtaat Etmeyen Sipahiler Hakkında Fetvası

Şeyhülislamlık koltuğuna oturan Mustafa Efendi'ye Padişahın emrine itaat etmeme üzerine birleşen sipahilerin durumu sorulduğunda Mustafa Efendi bu kimselerin katledilmek suretiyle birliklerinin bozulması ve defterlerinin yırtılması gerektiği yönünde fetva vermiştir. (s. 327)

12. 2. 15. Zındıklık Suçuyla Ölüm Cezası

Naîmâ, 1602 senesinde yaşanan olaylar arasında Behram-Kethüda medresesinin müderrislerinden Nadajlı lakabıyla meşhur Sarı Abdurrahman'ın haşır, neşir, cennet ve cehennemi inkâr etmesi sebebiyle zındıklıkla suçlandığını Rumeli ve Anadolu kazaskerleri tarafından katledilmesine hükmedildiğini zikretmektedir. (s. 337-338)

12. 2. 16. Evlat Katli

Bir şeyhin Şehzade Mahmut'a saltanat koltuğuna oturacağı yönünde müjde mektubu göndermesi ve bu mektubun Sultan III. Mehmet'in eline geçmesi neticesinde Padişah, Şeyh ve Şehzade'yi katlettirmiştir. (s. 376)

12. 2. 17. Yer Öpme Âdeti

Babasının ölümünden sonra padişah olan Sultan Ahmet'in tahta oturmasından sonra arz odasına giren Kasım Paşa, yeni Padişah'ın tahta oturduğunu görmesi üzerine yer öpüp odadan ayrılmıştır. (s. 387)

12. 2. 18. Padişah'ın Ölüm Haberinden Sonra Devlet Büyüklerinin Siyah Sarık Takmaları

Devlet adamları, Sultan Ahmet'in siyah sarık takmış bir şekilde tahta oturduğunu gördükten sonra Sultan III. Mehmet'in vefat etmiş olduğunu anlamışlar ve başlarına siyah sarık takmışlardır. (s. 388)

12. 2. 19. Derviş Paşa'nın Sadrazam Olduktan Sonra Yaptığı Haksız Muameleler

Derviş paşa sadrazam olduktan sonra Lala Mehmet Paşa'yı doktoru tahrik etmek suretiyle yanlış iğneyle zehirletmiş (s. 465), savaşlar için para lazım olduğunu ileri sürerek yetim malına el koymuş (s. 465) ve ihtiyar bir adamın oğlunun işlemiş olduğu bir suç yüzünden ihtiyarın boynunu vurdurup malına el koydurmuştur. (s. 466)

12. 2. 20. Etek Öpme Âdeti

Serdar Murat Paşa, kendisine verilen görevleri yerine getirdikten sonra padişah köşkünde Padişah'ın eteğini öpmekle müşerref olmuş ve hizmetlerinden dolayı Padişah'ın iltifat ve ikramına mazhar olmuştur. (s. 581)

12. 2. 21. Mezarların Üzerine Tekke İnşa Edilmesi

Sultan Ahmet, Şeyh Ebünnur'un mezarını yeniden yaptırmış, üzerine tekke inşa ettirmiş, şeyh ve dervişlere tekkede Mevlid-i Şerif okumaları için çokça mal vakfetmiştir. Ayrıca Mısır'da Mevlevihane civarında dükkânlar yaptırmış ve tekkeye vakfetmiştir. (s. 594)

12. 2. 22. Aman Verilen Paşa'nın Hileyle Öldürülmesi

Celâlî isyanlarına karışan Yusuf Paşa, Sadrazam Murat Paşa'nın, teslim olması karşılığında kendisine hiçbir zarar gelmeyeceği ve Padişah tarafından ihsanlara mazhar olacağı konusunda yeminler içeren nasihat mektubu karşısında teslim olmuştur. Bir müddet Sadrazam'ın yanında dostane muameleler görmüş ancak daha sonra kahve içme bahanesiyle çağrıldığı bir mecliste öldürülmüştür. (s. 604)

12. 2. 23. Kâbe-i Muazzama'nın Tamirinde Altın ve Gümüş Kullanılması

Sultan Ahmet zamanında, Kâbe'nin rüknü ile bir tabakası ham gümüş ve bir tabakası ham altınla kaplanmış demirden kuşaklar ile tamir edilmiş, süslemelerde altınlı tahtalar kullanılmıştır. (s. 628)

Ayrıca Hazreti Peygamber'in kabirlerine konulmak üzere altın bir sahifenin ortasına konmuş ve etrafı iki yüz yirmi adet kıymetli elmaslarla süslenmiş büyük ve kıymetli bir elmas gönderilmiştir. Naîmâ, Padişah'ın Allah rızası için böyle işleri murat ettiğini ancak bu mübarek mekânın böyle süslemelere ihtiyacı olmadığını söylemektedir. (s. 644)

12. 2. 24. Sarayda Harcamalar

Naîmâ, Sultan Ahmet zamanında, sarayda gümüş ve altından tabaklar ve sergiler kullanıldığından ve bunun gibi akılları hayrette bırakacak derecede israfa varan harcamalar yapıldığından söz etmektedir. (s. 635)

12. 2. 25. İçki Yasağı

Sultan Ahmet zamanında Osmanlı topraklarında içki yasaklanmış ve meyhaneler kapatılmıştır. Ancak Naîmâ çok geçmeden içkinin tekrardan içilir olduğunu belirtmektedir. (s. 646)

12. 2. 26. İnsanların İşkence İle Öldürülmesi

Naîmâ, Nasuh Paşa'nın zalim bir insan olduğunu, Peygamber sülalesinden birçok kişiyi işkence ile şehit ettiğini, bir kalenin fethedilmesinden sonra kale içinde bulunan kadın ve erkekleri kaleye kapattığını ve bu kişilerin, kale kapılarının ateşe verilmesiyle dumandan boğularak ölmelerine sebebiyet verdiğini belirtmiştir. (s. 665)

12. 2. 27. Müneccimlerin Sözleriyle Hareket

Müneccimlerin kendisine o gün bahtının düşük olduğunu, talihinin uğursuz olduğunu ve Padişah'tan çekinmesi gerektiğini söylemeleri üzerine Nasuh Paşa, hastalığı bahane edip sarayından dışarı çıkmamış fakat yine de o gün Padişah'ın emriyle katledilmiştir. (s. 667)

12. 2. 28. Süslü Camiler

Sultan Ahmet, At Meydanı'nda, minarelerindeki şerefeleri Osmanlı padişahlarının sayısına işaret eden altı minaresi ve mücevherlerle süslenmiş kandilleri olan, içi ve dışı mahir sanatkârlar tarafından süslenmiş, eşi benzeri görülmemiş bir cami yaptırmıştır. (s. 700)

12. 2. 29. Aklî Noksanlıkları Bulunan Şehzade Mustafa'nın Tahta Oturması

Sultan Ahmet'in vefatı üzerine Sultan Mustafa aklî noksanlığına rağmen tahta çıkarılmıştır. Ancak daha sonra altınları denize atmak ve boş yerlere para harcamak suretiyle kısa zamanda hazineyi boşaltacağından korkulması, bir takım uygunsuz hareketlerinin halk arasında yayılması ve Padişah'ın bütün şehzadeleri öldürtmek suretiyle Osmanlı Hanedanı'nın kökünü kurutacağı yönünde haberlerin çıkması neticesinde tahttan indirilmiş ve yerine Şehzade Osman tahta oturtulmuştur. (s. 706-708)

12. 2. 30. Kardeş Katli

Sultan Osman Hotin Seferi'ne gitmeden önce Rumeli Kazaskeri Kemaleddin Efendi'nin fetva vermesiyle kardeşi Şehzade Mehmet'i sebepsiz yere öldürtmüştür. Naîmâ, cellatlar tarafından katledilmesi esnasında Şehzade'nin Sultan Osman'a ömür ve devletinin berbat olması yönünde beddua ettiğini aktarmaktadır. (s. 738)

12. 2. 31. Yıldızların Bazı Konumlarının Uğursuzluğuna İnanılması

Naîmâ, güneş tutulmasında önce ve sonra birkaç günün uğursuz kabul edildiğini ve bu günlerde hiçbir işe başlanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Hotin seferi gibi büyük bir sefere böyle uğursuz sayılan günlerde başlanmasının uygunsuz bir davranış olduğunu pek çok âlimin söylediğini de belirtmektedir. (s. 738)

Naîmâ, Sultan Osman'ın saltanatlarının talihinin de yıldızların uğursuz bir konumuna denk geldiğini söylemektedir. (s. 759)

Müneccimbaşı Mehmet Çelebi de bazı uğursuz sayılan gökyüzü olaylarının yaşanması ve Padişah'ın talihleri olan burçta güneş tutulması olayının gerçekleşmesi

üzerine seferin vaki olmayacağını ve bazı uğursuzlukların da def edilemeyeceğini söylemiştir. Naîmâ olayların aynen bu şekilde vuku bulduğunu belirtmektedir. (s. 764)

12. 2. 32. Askerlerin Hacca Gitmek İsteyen Padişah’a Engel Olmaları ve Bazı Paşaların Katli İçin Şeyhülislam’dan Fetva Almaları

Asker, Sultan Osman’ın hacca gitmek bahanesiyle askerden yüz çevirdiğini ve başka maksatlarının olduğunu, padişahların hac yükümlülüğünden memleketleri başında durmak uğruna muaf olduklarını öne sürmek suretiyle isyan çıkarmış ve bu konuda bazı paşaların Padişah’ı etkilediklerini ileri sürerek kendilerine teslim edilmelerini istemiştir. Bu konuda Şeyhülislam Esat Efendi’den de fetva istemişler Şeyhülislam da böylelerinin katledilmesinin lüzumuna dair fetva vermiştir. (s. 764-765)

12. 2. 33. Sultan Osman’ın Şehit Edilmesi

Sultan Osman isyancıların talepleri doğrultusunda hacca gitmekten vazgeçmiştir. Ancak kendisinden istenen paşaları vermeyince isyancılar kendisini önce Yedikule zindanına atmışlar sonrasında da şehit etmişlerdir. (s. 766-784)

Naîmâ, Padişah’ın katledilmesinin sebepleri arasında tahta uğursuz bir günde oturmasını zikretmektedir. Ayrıca o sene Bezestan etrafı yanmış, çok yağmur yağmış, seller olmuş, tâun, kıtlık ve pahalılıklar yaşanmıştır. Hotin Seferi’nde yaşanan yenilgi sebebiyle çokça asker kaybedilmiştir. Naîmâ, Hotin seferi sırasında yaşanmış olan güneş tutulmasını da büyük bir talihsizlik olarak görmektedir. Ayrıca Naîmâ, güneşi padişaha, ayı halka benzetmekte, güneş tutulmasını da halkın aşağılık tabakasının müdahalesiyle devlete dokunan fenalıklar olarak yormaktadır. (s. 787-788)

12. 2. 34. Vakıf Mallarının Devlet İçin Alınması

Sultan Mustafa’nın tekrar tahta oturmasından sonra vakıf mallarının devlet namına alınması kararlaştırılmıştır. (s. 792)

12. 2. 35. Devşirme Sistemi

Naîmâ 1622 senesi olayları arasında bazı paşaların Rumeli ve Anadolu’ya devşirme toplamak için gittiklerini söylemektedir. (s. 803)

12. 2. 36. Camide Günahsız Kişilerin Öldürülmesi

Mere Hüseyin Paşa sadrazam olduktan sonra beylerbeylik makamına ulaşmış bir kişiyi divanda dayakla öldürmüştür. Dahası yeniçerilerden bazı tanınmış kişileri kendisine bağlamak için devlet hazinesini harcamış ve Peygamber sülalesinden bir kadıyı sebepsiz yere sopayla dövmüştür. Kadı ise âlimlerden ve sadattan büyük kişileri dolaşp şikâyetlerde bulunmuş ve Mere'nin beylerbeyi iken küfrü gerektirecek sözler söylediğini ileri sürerek kanının akıtılması gerektiği konusunda fetvalar yazdırarak öfkeli bir kalabalığın Fatih Camii'ne toplanmasına sebep olmuştur. Şeyhülislam Yahya Efendi'yi de getirtip alıkoymak suretiyle ve Mere'nin katledilmesine dair fetva istemişler ancak Yahya Efendi Mere'nin yargılanması için önce sadrazamlıktan azledilmesi gerektiğini öne sürerek bir yolunu bulup isyancıların bulunduğu ortamdan kaçmıştır. Durumdan haberdar olan Mere Yeniçeriler'e sığınmış, oluşan kalabalığın perişan edilmesi konusunda Sultan Mustafa'nın ve validesinin emri olduğu konusunda haber yaymıştır. Ancak topluluk durumdan Padişah'ın haberinin olmadığını ve fermanın başkasının eliyle yazıldığını öne sürerek dağılmamıştır. Sonrasında işin sonunun nereye varacağını haber alıp öncesinde kaçanlar hariç camide Sadrazam'ın katledilmesi için toplanan silahsız, kendini savunmaktan âciz kalabalık, bir kısım olayı seyretmeye gelen insan ve sadece akşam namazını eda etmek için camiye gelenler Yeniçerilerin dövmeleri ve kılıç darbeleriyle öldürülerek cesetleri kuyulara doldurulmuştur. (s. 812-817)

12. 2. 37. Azledilmiş Vezirin İşkence Yoluyla Mallarının Yerinin Öğrenilmesi ve El Konulması

Defterdarlık görevinden para kuvvetiyle vezirliğe yükselen, mal toplama sevdasıyla bilinen ve bu yüzden de Yahnıkapan lâkabıyla meşhur olan Abdülkerim Paşa, 1624 senesinde vuku bulan sipahi ayaklanmasından sonra azledilmiş ve mallarına el konmak istenmiştir. Ancak mallarının yerini söylemek istemeyince hapsedilmiş ve türlü işkencelere maruz bırakılmıştır. Mallarının yeri söyletildikten sonra tüm malı devlet hazinesine katılmıştır. Yahnıkapan ise bu işkencelerden sonra iyileşemeyip ölmüştür. (s. 916)

12. 2. 38. Askere Ayarı Düşük Para Verilmesi

Hüsrev Paşa'nın sadrazamlığı sırasında askere ayarı düşük akçe verilmiş, bu da sipahiler arasında itiraza sebep olmuştur. (s. 1001)

12. 2. 39. Hemedan Şehrinin Yakılıp Yıkılması

Çok güzel saraylara, bağ ve bahçelere sahip olan Hemedan şehri İslam askeri tarafından yağmalanmış, bağ ve bahçeleri bozulmuş, ağaçları kesilmiş, binalar yakılıp yıkılarak şehir ateşe verilmiştir. Hatta halk arasında, yıkılmasının bütün şehrin yıkılması demek olduğuna inanılan ve tavanı ilginç bir mimari yapıya sahip olan Bin Bir Sütun Mescidi adıyla meşhur mescit dahi yıkılmıştır. (s. 1084)

12. 2. 40. Kesilen Düşman Askerlerinin Başlarının Mızrak Uçlarına Takılması

Kızılbaşlarla yapılan savaşta düşman hezimete uğratılmış, düşman askerlerinin kesilen başları mızrak uçlarına takılarak zafer kutlanmıştır. (s. 1089)

12. 2. 41. Şehzadelerin Muvakkitleri⁵³

Müneccim Mehmet Efendi yıldız ilmindeki liyakati sebebiyle şehzade muvakkiti olmuş ve hazırladığı takvimde Sultan Ahmet Han'ın vefat tarihini ince bir işaretle göstermek suretiyle zamanın devlet büyüklerine maharetini göstermiştir. (s. 1124-1125)

12. 2. 42. Yeniçeri Ayaklanmasında Sadrazam'ın Padişah'ın Gözü Önünde Şehit Edilmesi

Yeniçeriler, seferler sırasında yaşanan aksaklıklardan ve mağlubiyetlerden devlet büyüklerini sorumlu tutmuşlar ve Sultan IV. Murat'tan bu kişilerin kendilerine teslim edilmesini istemişlerdir. Padişah ise devlet adamlarının kabahatleri olmadığını bildiği için teslim etmek istememiştir. Ancak yakın zamanda vuku bulan Sultan Osman'ın şehit edilmesi gibi bir olayın tekrar vuku bulmaması adına, Sadrazam Hafız Paşa, kendisini feda ederek isyancılara teslim olmuş ve şehit edilmiştir. Şehidin

⁵³ Muvakkit: Vakitlerin tahmin edilmesine yarayan saatleri düzenleyen ve bunların ayarları ve tamir işleri ile uğraşan kişiler için kullanılan tabir. Bkz: Pakalın, c. 2, s. 587.

üzerine yeşil ipekten bir örtü örtülmüştür. Yaşanan olaydan Padişah büyük üzüntü duymuş ve ilerde kuvvet bulduğu takdirde olaya sebebiyet verenlerden intikam alacağını söylemiştir. (s. 1141)

12. 2. 43. Kahvehanelerin Kapatılması ve Tütünün Yasak Edilmesi

1633 senesinde İstanbul'da yaşanan korkunç yangından sonra yaşanan büyük üzüntü neticesinde halkın kahvehanelerde devlet aleyhine dedikodu yapmasından korkularak İstanbul'da bütün kahvehaneler kapatılmıştır. Padişah'ın bu emri diğer Osmanlı topraklarında da uygulanmış, kahvehaneler Sultan İbrahim oğlu Sultan Mehmet zamanına kadar kapalı kalmıştır. Kahvehanelerin kapatılmasından sonra tütün içmek de yasaklanmış ve içenlerin ölümle cezalandırılacağına dair fermanlar çıkmıştır. Ancak yasaklara ve vaizlerin nasihatlerine rağmen tütün kullanımı devam etmiştir. (s. 1219)

Yaşanan büyük yangın sonrasında Şeyh Kadızade Efendi'nin Padişah'a yangınlara meyhanelerde kendinden geçmiş bir vaziyette tütün içenlerin sebebiyet verdiğini söylemesinin yasaklamada etkili olduğu ileri sürülmektedir. Yasaklar karşısında cezalandırmada çok ileri gidildiği, Padişah'ın geceleri İstanbul sokaklarında gezip fenersiz dolaşan birini gördüğünde amansız bir şekilde öldürdüğü, gündüzleri tütün kokusu duyulan yerlerin basılarak bir şey bulunması hâlinde sahibinin öldürüldüğü, hatta geceleri tütün içildiğine dair zan hâsıl olan evlerin bacalarına çıkılıp koklandığına dair rivayetler ileri sürülmektedir. (s. 1220)

Naîmâ, Sultan IV. Murat'ın tütün ve kahvehaneler konusunda bu kadar sert yasaklar koymasının ardında halka korku ve asilere gözdağı verme niyeti olduğundan bahsetmektedir. Zira tütün ve kahve içmek bahanesiyle toplanılan yerlerde kötü niyetli kişiler tarafından devlet işleriyle alakalı meseleler konuşulduğunu ve bu yerlerin bir bakıma Dârünnedve işlevi gördüğünü belirtmektedir. Padişah'ın da keskin kılıcıyla gözünü kırpmadan insanları öldürmek suretiyle bir daha geçmişte olduğu gibi isyanların yaşanmasına engel olmak istediğini öne sürmektedir. Naîmâ yasaklamalar ve cezalandırmalar neticesinde insanların evlerinde dahi saray işleri hakkında konuşmaktan çekinir hale geldiklerini söylemektedir. (s. 1221)

12. 2. 44. Şehzade Doğuşunun Kutlanması

Bir şehzadenin dünyaya gelmesi dolayısıyla İstanbul, Üsküdar ve Galata civarında alay bağlanmış, büyük donanma ve şenlikler olmuştur. (s. 1237)

12. 2. 45. Suçsuz Yere Kadının Öldürülmesi

Padişah'ın gelişini haber vermek üzere gelen atlıların yolları kirletmeleri ve Padişah'ın henüz yollar temizlenmeden erkenden şehre gelmesi sebebiyle İznik kadısı bir suçu ve ihmali olmaması ve suçsuz olduğunu dile getirmesine rağmen Padişah fermanınca öldürülerek cesedi kavuk ve elbisesiyle birlikte kale duvarına asılmıştır. (s. 1239)

12. 2. 46. İçkinin Yasaklanması

Sultan IV. Murat, 1634 senesinde Edirne'den İstanbul'a döndükten sonra içkiyi yasaklamıştır. Yasağa rağmen içki içenleri bizzat kendisi de katletmek suretiyle cezalandırmıştır. (s. 1272)

12. 2. 47. Şair Nef'i'nin Hicivleri Yüzünden Katledilmesi

Şair Nef'i, birçok devlet büyüğünü hicvetmiş, bunun yanında gerek hicivleriyle gerek de şiir ve kasideleriyle Padişah'ın iltifatına mazhar olmuştur. Nef'i'nin vezir Bayram Paşa ile arası bozulmuş ve bu sebepten Şair Paşa'yı hicveden bir kaside yazmıştır. Padişah'ın hususi meclisinde Nef'i'ye yeni bir hicvinin olup olmadığını sorması üzerine Nef'i, Bayram Paşa için yazdığı hicvi Padişah'a sunmuştur. Padişah okuyup beğendikten sonra Bayram Paşa'yı çağırılmış ve kendisi için yazılan hicivden dolayı şairi katletmesine izin vermiştir. (s. 1283)

Naîmâ, bu meselenin bir başka rivayetinin, vezirin kendisi için hiciv yazan Nef'i hakkında şikâyetle bulunması üzerine Padişah'ın şairin katledilmesine izin verdiği yönünde olduğunu zikretmektedir. Ancak Naîmâ, padişahların vezirlerinin onurlarını korumakla yükümlü oldukları için ilk söylentinin doğruya daha yakın olduğunu söylemektedir. Yazdığı hicivler sebebiyle Nef'i'nin kanının akıtılmasının gerekliliğine dair âlimler birleşmiş ve olanlardan habersiz olan Nef'i boğularak denize atılmıştır. (s. 1284)

12. 2. 48. Vezirin Padişah'ın Ayağını Öpüp Secde Vaziyetinde Durması

Sultan IV. Murat, 1635 senesinde Erzurum'a gelmiş ve oradan Ilıca'ya geçmiştir. Padişah çadırının önüne taht kurulduktan sonra emirler ve askerler Padişah'ın huzuruna durmuş ve Padişah Hz. Peygamber'in sancağını büyük bir saygıyla alıp ağalara teslim ettikten sonra tahtına oturmuştur. Vezir de Padişah'ın ayağını öpüp bir miktar secde hâlinde kaldıktan sonra Padişah'ın huzurunda saygıyla durmuştur. (s. 1299)

12. 2. 49. Elçinin Öldürölmesi

Revan Kuşatmasında Sultan IV. Murat hazır bulunmuş ve Kızılbaşların dayanamayıp barış istemelerinden sonra kalenin teslim edilmesinin uzaması üzerine Tahmasp-Kuli Han tarafından yollanan elçiyi öldürtmüştür. (s. 1306)

12. 2. 50. Tebriz şehri'nin Yıkılması

Tebriz'in alınmasından sonra şehrin yüksek binaları ve güzel sarayları yıkılmış, arşı ve pazarları ateşe verilmiştir. Sadece Ehlisünnet binası olması dolayısıyla Sultan Hasan Camisi yıkılmamıştır. (s. 1314)

12. 2. 51. Padişah ve Devlet Büyüklerinin İpekten Kıyafet Giyinmeleri

Sultan Murat'ın doğuya düzenlediği seferlerden sonra İstanbul'a dönüşte vezirler renkli şal ve ipekten sarıklar, Yeniçeri ağası ve iç ağalar ipekten başlıklar, Padişah da mücevherli ve ihtişamlı bir kıyafet giyinmiş bir hâlde saraya girmiştir. (s. 1318)

12. 2. 52. şehzadelerin Katledilmesi

Revan Fethinden sonra Sultan IV. Murat gizli bir emir çıkararak Topkapı Sarayı'nda bulunan şehzade Beyazıt ve şehzade Süleyman'ın öldürölmesini buyurmuştur. şehirde fetihten dolayı şenlikler yaşanırken genç şehzadeler sarayda gizlice öldürölümüştür. (s. 1319-1320)

12. 2. 53. Şeyh Kadızade'nin Ölümü

Koyun Dede adında keramet sahibi bir derviş, Kadızade'nin evliyayı inkâr ettiği için inkârcı olduğunu ve vakıa âleminde Hz. Peygamber'in boynunun vurulmasını ferman ettiği için boynunun vurulduğunu iddia etmek suretiyle İstanbul kadısına sicile bu şekilde kayıt yapması konusunda ısrarcı olmuştur. Altı gün sonra Kadızade vefat etmiş, zikirsiz ve tehlilsiz bir şekilde Sultan Mehmet Camii'nde namazı kılınarak defnedilmiştir. (s. 1321)

12. 2. 54. Defterdarın Yaptığı Haksızlıklar

Bosna defterdarı Mahmut Paşa, hırsı ve tamahkârlığı sebebiyle pek çok haksızlıklar yapmıştır. Kendisi gibi tamahkâr bir adamı beytülmal müftüsü olarak tanıtmış sözde müftüden fetvalar alarak vergi konusunda halka çok fazla haksızlıklar yapmıştır. Karşı gelen olduğu takdirde emir sahibinin vekiline karşı gelmekle katli hakkında fetvalar çıkararak halkı korkutmuştur. Zengin insanlar vefat ettiklerinde faiz yediklerini iddia etmiş, sonrasında faizi helal saymanın küfre sebep olduğunu ve dolayısıyla mürtet kişinin malının devlete kaldığını savunmak suretiyle mirasçılardan yüklü bir mal almadan mirası kendilerine vermemiştir. Yine sahtecilikle ölen kişinin mirasının üçte birini vasiyet ettiğini iddia ederek zapt ettirmiştir. Birçok kişinin de haksız yere öldürülmesine sebep olmuştur. Bu gibi haksız uygulamalardan sonra kendisi de ölümle cezalandırılmıştır. (s. 1478-1479)

12. 2. 55. Padişahların İçki İçmesi

Sultan Murat, şiddetlenen hastalığından dolayı üç ay kadar içkiden uzaklaştırılmıştır. (s. 1485) Daha sonra Ramazan Bayramı şenlikleri sırasında içki sofralarına oturmuş ancak ertesi gün hastalığının şiddeti artmıştır. (s. 1486)

12. 2. 56. Yıldız İlmine Göre Padişah'ın Vefatı

Yıldız ilmi ustaları Padişah'ın vefat senesindeki yıldız haritasında yıldızların bulundukları konumlara göre hükümdar ailesinden birinin mülkünün bir başkasına devredilmesine işaret olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Naîmâ, Sultan Murat'ın padişahlığı sırasında meydana gelen güneş tutulmalarına aldırış etmediğini ancak son yaşanan güneş tutulmasından sonra tasalandığını, müneccim başı Hüseyin Efendi'ye

bu seferki güneş tutulması hakkında fikir sorduğunu ve verdiği cevaptan teselli bulmayarak bu tutulmanın kendisi için olduğunu söylediğini belirtmektedir. Padişah'ın bu tutulmayı kendileri için bir uğursuzluk olarak algıladığını ve içlerini kuruntu ile doldurduklarını söylemektedir. (s. 1487-1488)

Naîmâ, güneş tutulması haricinde meydana gelen başka olayların da Padişah'ın saltanat sürelerinin dolması olarak anlaşıldığını belirtmektedir. Bunlardan biri de Padişah'ın yaptırdığı zarif köşkün tavanındaki Kur'an-ı Kerim ayetlerinin altın ile süslenmesi esnasında garip bir tesadüf olarak yazılan ayetlerin Hz. İbrahim hakkında inen ayetler olması ve bunun saltanatın yeni sahibinin Padişah'ın kardeşi Şehzade İbrahim olmasına delalet ettiğine yorulmasıdır. Ayrıca Naîmâ, Sultan Selim'in Mısır'ı fethi esnasında kıymetli eşyalar arasında bir cifr kitabı olduğunu ve bu kitapta bazı açıklamalarla Osmanlı padişahlarının isimlerinin yazıldığını ve resimlerinin olduğunu belirtmekte ve Sultan Murat'ın bazı işaretleri gördükten sonra kitabı mühürletip açılmasını yasakladığını belirtmektedir. (s. 1488-1489)

Başka bir olay da Yemenli bir cifr ustasının Padişah'ın Şevval ayında doğum talihleri olan evde güneş tutulması işaretini ya ölüm ya da ölüme yakın bir musibet olarak yorumlamasıdır. (s. 1490)

12. 2. 57. Vefat Eden Sultan IV. Murat'ın Tasviri

Naîmâ, Sultan Murat'ın cezalandırma ve kan dökme konularında çok ileri gittiğini, bu yolla halkı çok fazla korkuttuğunu, her zaman adalet ve şeriat üzere amel etmediğini, zevk ve eğlenceye düşkün olmak suretiyle kıymetli kişilerle arkadaşlık yapmak yerine kendilerine layık olmayan kişilerle arkadaşlık yaptığını söylemektedir. Bu yüzden tam hanedana hizmet edip eski padişahları unutturacak liyakate sahip oldukları hâlde ömürlerini kısalttıklarını belirtmektedir. (s. 1495-1496)

12. 2. 58. Paranın Yenilenmesi

Sultan Murat'ın vefat etmesinden sonra Sultan İbrahim tahta çıkmış ve padişahların üstünlük nişanesinin hutbe ve para olması hasebiyle zayıflayan parayı yenileme ve düzeltme işine girişmiştir. Sadrazam Mustafa Paşa, yeni akçe kestirmiş

ve eski akçenin kullanımı kaldırılmıştır. Ancak paranın yenilenmesiyle pahalılık artmış ve alım gücü düşmüştür. (s. 1503)

12. 2. 59. Silahtar Paşa'nın Katli

Silahtar Paşa, rüşvet almak gibi hatalı davranışları yüzünden Sultan İbrahim tarafından katlettirilmiştir. Naîmâ, vezirlik gibi yüksek makamlara ulaşp Padişah'a yakın olma imtiyazına sahip olan insanların çoğu kez makam hırsları yüzünden devlet malından yemek, yakınlarını memuriyetlere atamak, korumak, devlete yaklaştırmak gibi yanlış davranışlara yeltendiklerini ancak bu gibi işlerin doğru davranışlar olmamalarının yanında yapılagelmiş davranışlar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca böyle hatalı davranışların cezasının katledilmek yerine sürgün edilmek, işten çıkarılmak veya haksız yere alınan malların zabt olunması şeklinde olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Naîmâ, Silahtar Paşa örneğini vererek bir kısım paşaların geçmişte başkalarının katledilmesine sebep olmalarıyla aynı kaderin kendi haklarında da tecelli ettiğini vurgulamaktadır. (s. 1559-1560)

12. 2. 60. Bursa'da Yeni Kilise Yapılması

Bursa'da zimmîler, yeni bir kilise yapımına başlamışlar ve hâkimler de para aldıkları için buna göz yummuşlardır. Yeni kadı olan Hocaazade Mesut Efendi ise bu işin sabit olmasından sonra kiliseyi yıkacağını söylemiş ve kiliseyi kilitlemiştir. Sadrazam tarafından olayın devlet katına bildirilmesinden sonra kadı efendi yaptığı işi önce devlet katına sunmadığı için azledilmiştir. Kadılarının haksız yere azledildiğini düşünen Bursa halkı ayaklanarak bahsi geçen kiliseyle birlikte üç kiliseyi daha harap hâle getirmişlerdir. Kiliseleri yıkanlar divan-ı hümayunda azarlanmış ve kiliselerin yerinde kalmasına hükmedilmiştir. (s. 1564)

12. 2. 61. Cinci Hoca'nın Padişah'ın Yakını Olması

Sultan İbrahim, uzun müddet hapisane hayatı yaşamak ve o müddet içinde sürekli öldürölme endişesi taşımaktan dolayı bazı ruhsal hastalıklara yakalanmış ve tedaviler fayda vermediğinden nefesi keskin kimselere okunmayı uygun görmüşlerdir. O sıralarda medresede görevli olup meşhur bir şeyhin oğlu olan ve babasından bazı dualar öğrenmiş olan Hüseyin isimli bir molla'nın, hasta kadın ve çocukları okumasının

şöhreti saraya ulaşmış ve Valide Sultan tarafından saraya davet edilmiştir. Padişah molların okumasının tesiriyle rahatlamış ve mollayı Şeyhülislam Yahya Efendi'nin kanuna aykırı olduğunu bildirmesine rağmen yüksek görevlere getirmiş, yüksek maaş bağlamış ve bir saray hediye etmiştir. Sonraları Molla, padişah hocalığı makamına kadar yükselmiş ve Cinci Hoca lakabıyla meşhur olmuştur. Ancak daha sonra devlet işlerine karışmaya, mal ve para toplamaya başlamıştır. (s. 1581-1583)

12. 2. 62. Vezir Kara Mustafa Paşa'nın Katledilmesinin Ay tutulması İle İlişkilendirilmesi

Naîmâ, Vezir Kara Mustafa Paşa'nın katledilmesinin aynı zamanda meydana gelen ay tutulması ile ilişkilendirildiğini belirtmektedir. (s. 1494-1595)

12. 2. 63. Vezir Kara Mustafa Paşa'nın Adamlarından Olan Narhçı Hasan Efendi'nin Katlinden Sonra Malına El Konulması

Padişah tarafından ölümle cezalandırılan Kara Mustafa Paşa'nın adamlarından olan Narhçı Hasan Paşa, vezirin ölümünden sonra Padişah tarafından katledilmiş ve mallarına el konulmuştur. Narhçının on bir yaşındaki oğlu, babasının cezasının katledilmek suretiyle verildiğini ve miras yoluyla kendilerine intikal etmesi gereken mala devlet malı diye alıkonulmasının yetim malına el sürmek olduğunu Şeyhülislam'a bildirmiştir. Şeyhülislam'ın durumu Padişah'a arz etmesi üzerine, Padişah, kendilerine çocuğunun olmadığını söylediğini belirtmiş ve bütün malın çocuklarına geri verilmesini buyurmuştur. (s. 1616-1617)

12. 2. 64. Serdar Yusuf Paşa'nın Hanya Hisarı Fethi Sırasında Şehrin Yağmalanmasını Yasaklaması

Serdar Yusuf Paşa, Hanya Hisarı'nın fethi sırasında elde edilen kadın ve çocuklardan oluşan esirleri azat etmiş, şehri yakmayı, ağaçları kesmeyi ve esirleri öldürmeyi yasaklamıştır. Paşa'nın bu hareketleri ganimet derdinde olan askerin hoşuna gitmemiş olsa da şehir halkı bu hareketlerden memnun olmuş, askere yiyecek getirerek hizmet etmiş ve şehrin Müslümanların ellerine geçmesini temenni etmişlerdir. (s. 1668-1669)

12. 2. 65. Sadrazam'ın Padişah'ı Hediye ve Rüşvete Alıştırması

Simin Mehmet Paşa sadrazam olduktan sonra Padişah'ın her isteğine olumlu yanıt vermiş, Padişah'a para ve kıymetli hediyeler takdim ederek Padişah'ı hediyelere alıştırmıştır. Kendisi de aynı şekilde memuriyet sahiplerinden çok fazla paralar almış, çok sık hâkim azletme ve değiştirme işine girmiştir. (s. 1712)

12. 2. 66. Kiliselerin Camilere Çevrilmesi

Sultan İbrahim zamanında Retmo Kalesi fethedilmiş, kiliselerden biri camiye çevrilmiş ve beş köy vakıf olmuştur. (s. 1752)

12. 2. 67. Düğün Hazırlıkları Sırasında Halkın Evlerine Zarar Verilmesi

Padişah kızı ile Fazlı Paşa'nın düğünü için ellışer kişinin taşıdığı minare büyüklüğünde iki adet nahlin,⁵⁴ darphane önünden eski saraya götürülmesi esnasında, nahlin geçeceği dar sokaklardaki tavan saçakları ve evlerin balkonları yıkılarak sokaklar genişletilmiştir. Ayrıca düğün hazırlıkları için çokça para sarf edilmiştir. (s. 1756-1757)

12. 2. 68. Memuriyetlerin Açık Arttırma İle Satılması

Sultan İbrahim, İstanbul ve taşrada bulunan memuriyetleri keyfi olarak açık arttırma ile sattırmıştır. (s. 1765)

12. 2. 69. Hasekilerin Devlet İşlerine Karışmaları

Sultan İbrahim zamanında hasekilerin devlet işlerine karışmaları sebebiyle devlet düzeni bozulmuş, gereksiz harcamalar yüzünden devlet hazinesinde ciddi azalmalar meydana gelmiş, asker ile esnafın maaşlarını vermekte güçlükler yaşanmış ve vazifelendirmelerde mahrumiyetler yaşanmıştır. Ayrıca kadınların aracılığıyla memuriyetler verilmiş, açık arttırma ile memuriyetler satılmaya başlanmış, görevlendirmelerde çok sık değişikliğe gidilmiş ve bu sebepten devlete hizmeti

⁵⁴ Nahil: Balmumundan yapılmış, insan ve hayvan resimleri, çiçek, meyve, kıymetli taşlar, parlak teller ve yaldızlı kâğıtlarla süslenmiş, düğünlerde gelinin veya sünnet çocuğunun önünde götürülen ağaç. Bkz: Pakalın, c. 2, s. 642.

dokunmuş devlet adamları borç içinde kalmış ve geçim sıkıntısına düşmüşlerdir. (s. 1782)

12. 2. 70. Padişah'ın Evlenmesi

Naîmâ, Osmanlı hanedanı âdetlerinde nikâhlanmanın olmadığını, Sultan İbrahim'in ise Kur'an-ı Kerim'de nikâhlanma emri ve Hz. Peygamber'in sünneti dolayısıyla haremde bulunan bir cariyeyle nikâhlandığını belirtmektedir. (s. 1788)

12. 2. 71. Hz. Peygamber'e Kötü Söz Söyleyen Zimmînin Cezalandırılması

Naîmâ, Hz. Peygamber hakkında kötü sözler söyleyen zimmî bir terzinin fetva ile Parmakkapı'da asıldığını belirtmektedir. (s. 1789)

12. 2. 72. Sarayların Süslenmesinde Aşırıya Kaçılması

Sultan İbrahim, evlendikten sonra İbrahim Paşa sarayını nikâhlısı olan hasekiye vermiş ve sarayın süslenme işi için defterdar paşayı vazifelendirmiştir. Süslenme işinde halkın rızasına başvurmadan dükkânlar zorla açtırılmış, devlet hazinesinden harcanmak suretiyle saray kıymetli kumaşlar, eşyalar ve bin bir eziyet ile süslenmiştir. Ancak sarayın süslemesi, sedirin süslerinin yakınında bulunan yastığa uymaması yüzünden Padişah tarafından beğenilmemiş, bu yüzden Defterdar Paşa görevinden azledilmiş, Bostancıbaşı ise hapse gönderilmiştir. Bu olaylar halk arasında güvensizliğe sebep olmuş ve dükkân sahipleri kıymetli eşyaları dükkânlarına koymamaya başlamışlardır. (s. 1807-1808)

12. 2. 73. Vezirin Öldürülmesi

Yaptığı zulümler sebebiyle Vezir İbrahim Paşa, Sadrazam'ın emriyle önce Yedikule'de hapsedilmiş, mallarına el konulmuş ve boğularak öldürülmüştür. Sonra ceset Yedikule'den saray kapısına kadar ayağından sürülerek getirtilmiş ve Siyaset Çeşmesi önüne konulmuştur. On günden fazla bir süre Bâb-ı Hümayun önünde kalan ceset çıkan kötü kokulardan halkın rahatsız olması sebebiyle ortadan kaldırılmıştır. (s. 1819)

12. 2. 74. Zelzelenin Padişahın Helak Olmasıyla İlişkilendirilmesi

Naîmâ, 1648 senesinde İstanbul'da meydana gelen büyük depremde birçok evlerin ve camilerin yıkıldığını belirtmektedir. Ayrıca Naîmâ, dünya olaylarını yazan bazı kitaplarda, Haziran ayında gündüz zelzele olmasının bir padişahın helak olmasına işaret ettiğine dair yazılar bulunduğunu aktarmaktadır. (s. 1823)

12. 2. 75. Rüşvet

Naîmâ, gerek Osmanlı Devleti'nde gerek başka devletlerde memuriyetlere karşılık para almanın bir âdet olduğunu, ancak bu işlerde aşırıya kaçmamak, eski usuller dışına çıkmamak, hak etmeyen kişileri görevlendirmemek ve bu işleri gizli bir şekilde halletmek gerektiğini savunmaktadır. Ancak Sultan İbrahim zamanında aşikâr bir şekilde rüşvet döndüğünü, açık arttırma suretiyle memuriyetlerin verildiğini ve vaat ettiği parayı veremeyenlerden paranın zorla alındığını da vurgulamaktadır. (s. 1824-1825)

12. 2. 76. Padişah'ın Zorla Hediye Alması

Sultan İbrahim içi ve dışı samurdan olmak üzere kendileri için maliyeti yüksek özel bir elbise tasarlamıştır. Vezirlerden, azledilmiş veya memuriyette olan devlet adamlarından, Şeyhülislam'dan ve Kazaskerler'den bu elbiseden kendisine hediye edilmesini buyurmuştur. Vermeye gücü yetmeyenlerden de zorla aldırıştır. (s. 1827)

Sultan İbrahim zamanında devlet katında böyle hareketlerin fitnelere sebep olduğuna dikkatler çekilmemiş aksine haksız uygulamalara devam edilerek ölen zenginlerin mirasçıları varken miraslarına el konulmuştur. Hatta Sadrazam, Padişah için mücevher bir kayık yaparak daha da ileri gitmiştir. Bu gibi lüzumsuz masraflar yüzünden devlet işleri aksar hâle gelmiştir. (s. 1830)

12. 2. 77. Sultan İbrahim'in Tahttan İndirilmesinin Gökyüzü ve Tabiat Olayları İle İlişkilendirilmesi

Naîmâ, Sultan İbrahim tahttan indirilmeden önce; güneş ve ay tutulmaları, bazı yıldız konumları, İstanbul depremi ve bazı salih kişilerin rüyalarının Padişah'ın tahttan indirilmesine alamet olduğunu belirtmektedir. (s. 1832)

12. 2. 78. Askerin İsyanı

Asker; iyi devlet adamlarının haksız yere öldürülmesi, İbrahim Paşa'nın cesedinin saray kapısı önünde yirmi gün bırakılması, hasekilerin devlet işlerine karışması, israfın çok büyük boyutlara ulaşması, düşman askerlerinin def edilmesine çalışılmaması, rüşvetin alıp başını gitmesi gibi haksızlıklardan dolayı Sadrazam Ahmet Paşa'yı sorumlu tutmuş ve Paşa'nın görevden alınması ve yerine dürüst bir kişinin sadrazam olması amacıyla camide toplanmışlardır. Camide toplanan âsiler, rüşvetin kaldırılması, hasekilerin Padişah'ın yanından uzaklaştırılması, Sadrazam'ın kendilerine verilip Mehmet Paşa'nın sadrazam olması gibi koşullar öne sürmüşlerdir. Padişah Sadrazam Ahmet Paşa'nın azlini kabul etmiş ancak damadı olduğu için asilere vermek istememiştir. Ancak cemaat buna rağmen dağılmamış ve isyan hareketini devam ettirmiştir. (s. 1833-1837)

Kaçmaktan başka çare bulamayan Sadrazam Ahmed Paşa, sonunda yakalanarak öldürülmüş, cesedi At Meydanı'ndaki çınar altına konmuştur. (s. 1845)

Daha sonra âsiler, Sultan İbrahim'in de düşman askerine karşılık vermeye ehemmiyet vermemesi, oyun ve eğlenceye dalması, şeriatın emirlerini yerine getirmemesi, rüşvetin yaygınlaşmasına sebep olması gibi sebeplerden dolayı tahttan indirilmesi ve yerine şehzadesinin tahta oturtulmasının gerekliliği üzerinde durmuş ve cülus olmaması halinde çokça kan döküleceğini söylemiştir. (s. 1853-1854)

12. 2. 79. Şehzade'nin Çocukluk Çağında Tahta Oturtulması

İsyan eden topluluk Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi yerine de Şehzade Mehmed'in tahta oturtulması gerektiğini söylemişlerdir. Sultan İbrahim'in validesinin çocuğun saltanatının nasıl mümkün olacağı yönünde sorusuna karşılık Hanefî Efendi, Hanefî mezhebinde akılsız büyüğün saltanatının caiz olmadığı fakat akıllının çocuk dahi olsa saltanatının caiz olduğu şeklinde cevap vermiştir. Çocuğun işlerinin vezirin yönlendirmesiyle yürüyeceğini ancak akılsız büyüğün yönlendirilemeyeceğini ve bu sebepten âlemde fesadın yayılacağını ileri sürmüştür. (s. 1856)

Sultan İbrahim ise tahttan inmek istememiş ve şehzadenin küçüklüğünü öne sürerek vezirden padişah olamayacağını dile getirmiştir. Ancak isyancılar Padişah'ın

sözlerini dikkate almamışlar ve yapmış olduğu haksızlıkları yüzüne söyledikten sonra Padişah'ı yemek tabağı sığacak kadar bir boşluk haricinde her yeri kireçle sıvanmış olan bir odada hapse mahkûm etmişlerdir. (s. 1856-1861)

Daha sonra tahttan indirilen Padişah'ın hayatta olmasının doğru olmayacağı yönünde kanaat oluşmuştur. Aralarında Şeyhülislam, Yeniçeri ağası, Kazaskerlerin bulunduğu bir topluluk, iki halifenin bulunduğu bir yerde bir halifenin öldürülmesinin gerekliliği üzerine fetva aldıktan sonra âlemin düzeninin bozulmasına sebebiyet veren Padişah'ın öldürülmesini kararlaştırmışlardır.(s. 1862)

Ancak Padişah'ın öldürülmesine saray halkı razı olmamış, cellat dahi Padişah'ı öldürmemek için yalvarmıştır. Vezir Sofu Mehmet Paşa ve Şeyhülislam Abdürrahim Efendi Padişah'ın yanına geldiklerinde, Padişah, elindeki Kur'an'ı Kerim'i göstererek hangi hüküm ile öldürüleceğini sormuş, buna rağmen Padişah, vezirin zorlaması üzerine cellat tarafından kement ile boğularak öldürülmüştür. (s. 1863)

12. 2. 80. Ulak Zulmünün Yasaklanması

Mültezimler veya divan ehlinde tanıdığı olan gayrimüslim sarraf ve tercümanlar, şahsî işleri için bir yerlere gidecekleri zaman ulak emri almak suretiyle köylerde yaşayan insanlara zulmetmişlerdir. Bunun üzerine yeni Padişah'ın emri ile ulak emri yazmak yasaklanmıştır. (s. 1868)

12. 2. 81. Sipahi Ayaklanması

Sultan İbrahim'in katledilmesinden sonra sipahilerden bir kısım asker Padişah'ın öldürülmesinde payı bulunan devlet büyüklerinin katledilmesi gerektiği konusunda fikir birliği edip Yeni Cami imaretinde toplanmışlardır. Vezir ve âlimler ise şer'an katledilmelerine bir gerekçe olmayan insanların katledilmeleri gerektiğini iddia eden kişilerin; toplanmaları Padişah tarafından yasaklanmasına rağmen dağılmamaları, nasihatlere kulak asmayıp Padişah'ın şeriata uygun olan emrine itaat etmemeleri ve isyana devam etmeleri sebebiyle katledilmek suretiyle cezalandırılmaları konusunda fetva istemişlerdir. Şeyhülislam, Kazaskerler ve eski müftüler tarafından katledilmelerinin caiz olduğuna dair imzalar atılmıştır. Gelişmeler üzerine isyancılar davalarından vaz geçmiştir. Fakat Sadrazam ile Müftü bu duruma kanaat etmemiş ve

meydan dağılmış olduğu halde orada bulunan üç sipahiyi yakalatıp Şehzade Cami önünde öldürmüştü ve çarşı ortasına bırakmak suretiyle halka korku vermeye çalışmışlardır. Bu yapılanlar fitne ateşini alevlendirmiş ve sipahiler, Sadrazam ve Şeyhülislam'ın öldürülmediği takdirde fitnenin sönmeyeceği söylemiyle ayaklanmış ve Sultan Ahmed Camii önünde toplanmışlardır. Sadrazam durumdan haberdar olunca İstanbul kapılarını kapattırmıştır. Padişah'ın, kullarının birbirlerine kılıç çekmelerine razı olmadığına dair fermanı bulunmasına rağmen, ferman saklanmak suretiyle, Sultan Ahmed Camii önünde toplanmış bulunan sipahiler, Yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. (s. 1894-1895)

İsyan bastırıldıktan sonra sahibi olan cesetler götürülmüştür. Sahibi olmayan cesetler ise âsidir diye namazları kılınmayarak arabalara yüklenip denize atılmıştır. Bu husus âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Bazı âlimler “taakkub-u cenkte bağy olmaz” sözüne binaen bu kişilerin bağy hükmünde olmadıklarını savunmuşlardır. Ancak Sadrazam'a yakın olan bir kısım âlim ise, âsi değillerdir diyenlere karşı çıkmışlardır. (s. 1899)

12. 2. 82. Rüşvet Almanın Resmîleşmesi

Osmanlı Devleti'nde rüşvet alma suçundan dolayı nice vezir ve paşanın ölümle cezalandırılmalarına veya azledilmelerine rağmen devletin hazinesinin zayıflamasından dolayı 1650 senesinden itibaren rüşvet devletin mali bir dayanağı hâline gelmiştir. Memuriyetler karşılığında alınan paralar ruznameye⁵⁵ gelir ve giderlere kaydedilmeye başlanmıştır. Ancak daha sonraları alınan paranın onda biri gibi bir rakamın deftere geçirilmesiyle fesadın önüne yine geçilememiştir. (s. 2061)

12. 2. 83. Müneccimbaşı'nın⁵⁶ Öldürülmesi

Yıldızlardan anlam çıkarma ve takvim çıkarma konusunda Sultan IV. Murat'ın da iltifatına mazhar olan Müneccimbaşı Hüseyin Efendi, çıkardığı takvimlerde

⁵⁵ Ruzname: Günlük gelir ve giderlerin veya olayların kaydının tutulduğu defter. Bkz: Pakalın, c. 3, s. 60.

⁵⁶ Müneccimbaşı: Yıldız ilmiyle uğraşan ve yıldızlardan ahkâm çıkarmaya çalışan müneccimlerin başı olan saray memuru. Bkz: Pakalın, c. 2, s. 619.

padişahların ölüm zamanlarına dair işaretler koyarak bu konuda olan maharetini herkese göstermiştir. Ancak Naîmâ, müneccimbaşının böyle ilahî sırları ifşa etmesinin doğru olmadığını ve bu yolla kazandığı şöhretin kendisini haddi olmayan işlere yönlendirdiğini belirtmekte; bir takım azillere ve memuriyetlere sebebiyet vermek ve evinin yakınına büyük bir bina yaptırmakla bir kısım insanların düşmanlığını kazandığını söylemektedir. Sonunda Müneccimbaşı, dünyevî menfaatlerin gözünü bağlaması ve kibre kapılması sebebiyle bir kısım hatalar yaparak IV. Mehmet'in öleceğine dair çıkardığı mananın etrafa yayılması neticesinde ölümle cezalandırılmıştır. (s. 2062-2067)

Naîmâ, cahiller yanında yıldız ilmi gibi ilimler hakkında konuşulmaması gerektiğini söylemektedir. (s. 2071)

12. 2. 84. Kadızadeler

Kadızadeli Üstüvanî Hoca Şam'dan gelerek İstanbul'da Ayasofya Camii'nde ders okutmaya başlamış ve şöhreti yayılarak etrafında pek çok kişi toplanmıştır. Şöhreti o kadar çok yayılmıştır ki has odada bile vaaz etmiştir. Ancak Üstüvanî ve ona tabi olanlar, evliya kısmına dil uzatmaya ve hatta onları tekfire varacak sözler söylemeye başlamışlardır. Bazı kendini bilmez kimseler, tarikat ehlinin meclislerinden karşı tarafa sözler taşıyıp fesat çıkarmaya başlamışlardır. (s. 2091-2092)

Kadızadelerden bazı kişiler, Şeyhülislam Yahya Efendi'nin bir beytinde geçen bazı sözlerden dolayı beytin okunmasının kişiyi küfre götüreceğini iddia etmişlerdir. Söylenen ağır sözler karşısında Şeyhülislam Yahya Efendi'nin karşılık vermemesine rağmen Üstüvanî ve taraftarları tarikat ehline dil uzatmaya devam etmiştir. Hatta devlet büyüklerinin kendilerine olan yakınlıklarını fırsat bilerek Sadrazam'dan aldıkları fermanla Halvetîler tekkesini basarak raks ve devran⁵⁷ yapan sûfileri dövüp dağıtmışlardır. Bazı tekkeler, basılma endişesi karşısında güçlü kimseler tarafından korunmaya çalışılmış ve Sadrazam'dan tarikat merasimlerinin basılmasının

⁵⁷ Devran: Bazı tarikatlarda dervişlerin bir halka oluşturarak dönmek suretiyle yaptıkları ayin. Bkz: Pakalın, c. 1, s. 438.

yasaklanmasına dair ferman alınmak suretiyle öncesinde alınan fermanın hükmü kaldırılmıştır. (s. 2094)

Kadıızadeler ve İmam Birgivî tarafında olanlar ise önceleri Kemalpaşazâde ve Ebussuud Efendi tarafından raks ve devrin haram olduğu yönünde verilmiş bulunan fetvaları esas göstermek suretiyle, Üstüvanî ağzından, Sivasî Tarikati'ne mensup Şeyh Abdülkadir Çelebi'ye ortamlarında namaz kılmanın sahih olmadığına dair bir mektup yazmışlardır. Mektuba, raks ve devran yapmaya devam etmesi halinde öldürüleceğini de ilave etmişlerdir. Durumdan haberdar olan Şeyhülislam, Üstüvanî'yi ciddi bir şekilde uyarmıştır. Kendilerinden önce de raks ve devranın haramlığı hakkında fetvalar verildiğini ancak hiçbir şekilde sûfilerin dövülmek ve öldürülmek suretiyle cezalandırılmadığını belirtmiş ve henüz on yaşında olan Padişah'ın bu gibi işler sebebiyle fitneciler tarafından zor bir duruma sokularak beddua almasına sebep olmanın çok yanlış olduğunu dile getirmiştir. Üstüvanî'nin, yaptıkları karşılığında ya cezalandırılacağını ya da sakalı kesilmek suretiyle küçük düşürüleceğini söylemiştir. Yapılan yanlıştan dolayı devlet büyükleri Üstüvanî adına af dilemişlerdir. (s. 2095-2096)

Ancak yine de bazı kürsülerde, raks ve teganni⁵⁸ ile zikir etmenin küfrü gerektirdiği yönünde vaazlar devam etmiştir. Buna karşılık Üsküdarî Mahmut Efendi karşılık olarak takva ehlinin devran ile zikretmesinin tarikatlarının erkânından olduğunu ve haksız yere tevhit ehlinin küfürle itham edilmesinin ise küfür olduğunu beyan etmiştir. Bu şekilde tarikat erbabı ile olan tartışmalar, Köprülü Mehmet Paşa'nın vezirliği sırasında fitnenin büyümesi ve sonunda Üstüvanî ile birkaç kişinin sürgün edilmesine kadar uzamıştır. (s. 2096-2097)

12. 2. 85. Tütün

Bahai Efendi'nin şeyhülislamlığında tütünün helal olduğuna dair fetva çıkmasına karşılık, bir kısım tütün içmeyen ağalar bu fetvayı doğru bulmamışlardır.

⁵⁸ Bakınız: H. Yunus Apaydın, "Mûsiki", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2006 İstanbul, c. 31, s. 261-263.

Ancak fetva, eşyada asıl olanın mubah olması ve dolayısıyla tütünün haram olduğuna dair bir delil olmadığı müddetçe haram kabul edilmesinin yanlış olduğu yönünde olmuştur. Aksine delil getirilememiş ancak yine de önceki müftülerin fetvalarının haram olduğu yönünde olmasından dolayı fitne çıkarılmıştır. Bahai Efendi ise, memuriyetlerin para ile satıldığı, Birgivî ve Kadızadelerin dahi yiyip giydiklerinin haram olduğu bir zamanda; önceki müftülerin hiçbir sufinin dövülüp öldürülmesine razı olmadıkları hâlde sırf raks ve devran hakkında çıkarılmış bulunan haram fetvasına dayanmak suretiyle sufilerin dövülmelerinin bir haddi aşma olduğunu zikretmiştir. (s. 2101)

12. 2. 86. Erzak Kesilmesi

Devlet gelirlerinde yaşanan sıkıntı sebebiyle 1650 senesinde Anadolu muhasebesi defterinde ulema, şeyh, sâdat, derviş, yetim ve dul kadınların gelirleri kesilerek devlet hazinesine aktarılmıştır. (s. 2018)

12. 2. 87. Çarşı Esnafının Baş Kaldırması

Devlet hazinesinde yaşanan sıkıntılardan dolayı Defterdar Paşa ve bir kısım ağalar, çözüm olarak zayıf ve ayarlı düşük paranın esnafa verilmesi ve karşılığında altın alınmasını kararlaştırmışlardır. Bu altının da Yahudilerle para karşılığında değiştirilmesi suretiyle maaşların verilmesi şeklinde bir çözüm üretmiş ve bu uygulama karşısında kendilerine halktan yana bir itiraz gelmeyeceğini düşünmüşlerdir. Ancak halk yapılan haksız uygulamaya başkaldırarak dükkânlarını kapatmış ve Şeyhülislam'ı alıkoymak suretiyle Ayasofya'da toplanmıştır. Seslerini Padişah'a duyurmayı başaran kalabalık, haksızlığı kaldırmaya muktedir olmuş ve Sultan Süleyman Kanunu'ndan sonra çıkarılmış bulunan vergilerin affedildiğine dair hatt-ı şerif almışlardır. (s. 2315-2318)

12. 2. 88. Değirmenlerden Un Vergisi Alınması

Hazinede yaşanan sıkıntılardan dolayı ülkedeki değirmenlerden un vergisi alınması hakkında emir çıkarılmıştır. Ancak verginin ilk olarak alınmaya başlandığı yer olan Üsküdar'da ayaklanma çıkması sebebiyle verginin alınmasından vazgeçilmiş

ve böyle haksız vergi uygulamalarının halka dayatılması yönünde fikir çıkaranların cezalandırılması gerektiği konuşulmuştur. (s. 2286)

12. 2. 89. Tarikat Şerhinin İptali

Sivasî Tarikati'ne mensup Abdülahad Efendi, Kadızadeler'in itirazlarına karşılık raks ve devrin caiz olduğuna dair bir risale yazmış ve risalesinde Kadızadeler tarafından okunan İmam Birgivî'nin Tarikat-i Muhammediye adlı kitabını alaya almak maksadıyla kitapta yer alan zayıf hadisleri gösterip İmam Birgivî'yi cerh etmeye çalışmıştır. Molla Mehmet adında bir hoca da cerh etmek maksadıyla kitapta yer alan zayıf hadisleri göstermiş ve davasına delil getirmek için ayet-i kerimede yer alan Rahman'ın arşa istivası üzerine tefsir kabilinden bir takım şeyler yazmıştır. Kitapta yer alan tarikat hadislerinin zayıf olduğuna dair beyanlar ortaya koymuş ve risalenin birçok suretini halka dağıtmıştır. Karşılık olarak Kadızadeler'den Üstüvanî ve başka bir kısım kişiler, risalede, ayet-i kerimede yer alan Rahman'ın arşa istivası hakkında yapılan tefsirde cisimlendirme manası olduğunu ileri sürmüş ve bu sebeple risaleyi yazan kişinin ehlisünnet dairesi dışına çıktığı için katledilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Durumu Şeyhülislam'a taşıyarak hararetle risaleyi yazanın katledilmesine dair fetva vermesi gerektiğini söylemişlerdir. Şeyhülislam, gelenleri şeriatın zahiriyle çelişen ifade kullanmaya ceza olarak sürgünün kâfi olduğu konusunda ikna etmiş ve risalenin müellifini de müteşabihatın tefsirine kalkışmasından dolayı azarlamış ve her sözün her makama uygun olmadığı konusunda uyarmıştır. Ve müellif çıkan fitneden dolayı şehri terk etmek zorunda kalmıştır. (s. 2300-2303)

Kadızadeler şerh yazan hocanın şehri terk etmesinden memnun olmakla birlikte Tarikat-i Muhammediye kitabında yer alan hadislerin mevzu olduğunu iddia eden imamın öldürülmesi gerektiğini de savunmuşlardır. Mevzu imama ulaşınca meseleyi münazara yoluna taşıyarak hadis kitaplarında söylediği sözlere dair delil bulamadığı takdirde öldürülmeye razı olduğunu söylemiştir. Kitaplarıyla birlikte münazara için Sultan Mehmet Camii'ne gelen imamın karşısına Kadızadeler'den kimse çıkamamışlardır. Naîmâ, Kâtip Çelebi'nin Kadızadelerin imamın karşısına çıkmamalarının sebebinin, bahsi geçen hadislerin zayıflığı ispat edilmesi halinde

kitabın değerinin düşmesi ve Birgivi'nin itibarının zedelenmesi korkusu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kitapta halkı irşat etme maksadıyla zayıf veya mevzu hadislerin yer almasında bir sakınca olmadığı yönünde düşüncelere sahip olduklarına da işaret etmektedir. (s. 2303-2304)

Daha sonra Padişah'ın emriyle Şeyhülislam Bahai Efendi şerhin yazarı imamı huzuruna çağırılmış ve kitapta yer alan itirazların hükümsüz olduğuna dair imzalar atılmış ve geçmişte yaşamış İslam âlimlerinin kitaplarına dil uzatmaması yönünde imam ihtar edilmiştir. Birgivi'nin kitabı hakkında yazılan kitap ise cerh edilerek Birgivi'nin itibarı korunmuştur. (s. 2304-2305)

12. 2. 90. Zelzele ve Ay Tutulmasının İnsanların Günahlarıyla İlişkilendirilmesi

Naîmâ 1652 yılında meydana gelen büyük zelzele ve ay tutulmasının insanların günahlarından dolayı meydana geldiğini söylemekte ve zelzele sebebiyle vefat edip mirasçısı kalmayanların mal ve eşyalarına devlet adına el konulduğunu belirtmektedir. (s. 2308-2309)

12. 2. 91. Hac Emirinin Padişah'ın Huzurunda Yer Öpmemesi

Hac emiri Rıdvan Paşa'nın, Padişah'ın huzuruna çıktığı zaman yer öpmemesi karşısında Padişah öfkelenerek sebebini sormuştur. Hac emiri karşılık olarak, otuz sene kadar "Hac emiri" olarak görevini yaptığını, Padişah'ın huzurunda yer öpmek suretiyle o mekânların hürmetine hâlel getirmek istemediğini belirtmiştir. (s. 2317)

12. 2. 92. Bayram Eğlenceleri

1653 yılında Ramazan Bayramı'nda âdet olduğu üzere el öpme merasimi düzenlenmiş, Arefe günü her zaman olduğu gibi Padişah'ın Sinan Paşa Köşkü'ne çıkmasıyla köçek oyunları, hüner sahiplerinin maharetleri ve aslan gösterileri sergilenmiştir. (s. 2440)

12. 2. 93. Nevruz-u⁵⁹ Sultânî

1654 yılında Nevruz kutlamaları sebebiyle kanun üzere vezir İbşir Paşa, sadrazamlık pişkeşiyle nevrüz pişkeşini birleştirerek çeşitli kıymetli eşyalar ve değerli atları Padişah'a, çeşitli hediyeleri de Valide Sultan'a göndermiştir. Diğer ağalara ise hiçbir şey göndermemiştir. Eski sadrazamların zamanında nevrüzde ve bayramlarda bolca hediye almaya alışmış olanlar, yeni vezirin bu tutumunu hayretle karşılamışlardır. (s. 2561)

12. 2. 94. Çınar Vakası ve Şeyhülislam'ın Katledilmesi

Askere ayarı düşük para verilmesi ve aldıkları paranın çarşıda geçmemesi üzerine asker ve çarşı esnafı arasında tartışma ve kavgalar meydana gelmiştir. Uygulama neticesinde karşılaştıkları zor durumu yeniçeri ağasına şikâyet eden bir kısım Yeniçeri, ağanın tehdit ve azarlamaları ile karşılaşmıştır. Sipahilerin de katılmasıyla asker kesiminde fitne ateşi büyümüş ve asker arasında olan bitenden Padişah'ın haberinin olmadığı ve devlet büyüklerinin bu zalimliğe sebebiyet verdiği yönünde konuşmalar geçmiştir. Sonuçta Yeniçeri ve Sipahiler ortak hareket ederek Padişah'a olan biteni ayak divanında anlatma ve otuz kadar kişinin idamını isteme hakkında karar almışlardır. Naîmâ, Maanzade Mir Hüseyin Paşa'nın görünüşte çıkan olaylarda sebebin bu olduğunu fakat hakikatte devlet kademelerinde istediği yere ulaşamayan ve haksızlığa uğrayan devlet adamlarının askeri kışkırttığını söylediğini belirtmektedir. Sonunda Sultan IV. Mehmet'i ayak divanına razı eden askerler Padişah'a otuz kadar isim vererek bu isimlerin kendilerine zayıf ve geçersiz para verdikleri için idam edilmelerini istemişlerdir. Her ne kadar Padişah bu isimlerin öldürülmemesi, sürgün edilmesi yönünde kalabalığı ikna etmek istemişse de isyancılar razı olmamışlardır. İsyancıların ayak diremesi sebebiyle ismi geçen devlet görevlileri öldürülmüş, cesetleri isyancılar tarafından alınarak At Meydanı'nda bulunan çınar ağacına asılmıştır. (s. 2637-2647)

Zamanın müftüsü Hüsamzade Efendi, isyancıların asılmalarını istedikleri isimlere arka çıktığı iddiaları karşısında azlini istemiştir. Yerine geçen Memikzade'yi

⁵⁹ Nevruz: İranlılar'ın yılbaşı kabul ettikleri günün adı. Bkz: Pakalın, c. 2, s. 636.

de isyancılar afyon ve şarap düşkünü olduğu iddiaları sebebiyle müftü olduktan on üç saat sonra azlettirmiş ve Hocaşade Mesut Efendi'nin müftü olmasını sağlamışlardır. Hocaşade müftülüğü sırasında Padişah'a sadakatle hizmet etmiş ve takdirini kazanmıştır. Ancak müftü içten içe hırsı ve herkesten üstün olma sevdası yüzünden devlet adamlarının azil ve tayin meselesinde söz sahibi olma isteğı sebebiyle henüz yeni sadrazam olan Boynuyaralı Mehmet Paşa'yı azil ettirmek istemiş fakat bu yüzden kendisi Bursa'ya sürgün edilmiştir. Daha sonrasında ise Diyarbakır'a gitmesi, Padişah'ın emrine itaat etmemesi ve kendi etrafında asker toplama iddiaları üzerine Padişah'ın fermanıyla katledilmesi emredilmiştir. Olanlardan habersiz olan Müftü Efendi bir akşam misafir olduğu evde askerlerce öldürülmüştür. Tarihte o zamana kadar bir Şeyhülislam'a sadece sürgün cezası uygulanmışken, Hocaşade'nin katledilmesi kâfirleri sevindirmiştir. Katledilen müftü bir gece evinde bekletilip ertesi gün teçhiz ve kefenlenerek Büyük Cami'de namazı kılınarak defnedilmiştir. (s. 2687-2695)

12. 2. 95. Kadızadeler Vakası

Halvetiye şeyhlerinden Sivaslı Şemsi Efendi'nin halifesi, keramet sahibi Sivasî Efendi ile Balıkesirli Doğanîzade Mustafa Efendi adlı bir kadının oğlu Kadızade lakabıyla meşhur Şeyh Mehmet Efendi arasında bir takım konular üzerinde ciddi görüş farklılıkları yaşanmış ve bu görüş farklılıkları yüzünden iki tarafın taraftarları arasında tartışmalar ve kavgalar meydana gelmiştir. Taraflar arasında; zikir esnasında teganni ve devran, tütün ve kahve, büyüklerin elini, ayağını, eteğini öpmek, selam almada eğilmek, rüşvet, bidat gibi pek çok meselede fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Yaşanan fikir ayrılıkları toplumun geniş bir kesimini etkilemiş ve Kadızade'nin tütünün haram olduğuna dair içtihadı sebebiyle çıkarılan tütün yasağı yüzünden pek çok kimse öldürülmüştür. Haramlığı sabit olmayan bir şeyin Padişah'ın fermanıyla yasaklanmasıyla birlikte, yasağa uymayanların Padişah'ın emrine uymamaları sebebiyle katledilmelerinin vacip olduğu yönünde verdiği fetvalar, toplumda çokça karışıklıklara sebep olmuştur. Ancak Naîmâ, işin iç yüzünün görünüşünden farklı olduğunu söylemektedir. Padişah'ın halkı korkutmak amacıyla fermanlarına dayanak olmak üzere Kadızade'nin fetvalarını kullandığını, öte yandan Sivasî Efendi ile gönül

bağını devam ettirdiğini belirtmektedir. Kadızade'nin ölümünden sonra, ona tâbi olanlar, şöhret sahibi olmak sevdasıyla bir takım fiillerin kesin delillere dayanmadığı halde haramlığını öne sürmek ve bu fiilleri helal sayanları da tekfir etmek suretiyle ön planda olmaya çalışmışlardır. Bu yolla her bidati haram ve her bidat sahibini kâfir ilan etmişlerdir. Bu yolla tarikat erbabının sema ve devirlerinin haram olduğunu ve men edilmelerinin iktiza ettiğini savunmuşlardır. Halkı bu yönde etkilemişler ve tarikat erbabına düşmanlık etme yoluna sevk etmişlerdir. Naîmâ, Sultan IV. Mehmet zamanında Kadızadelerin makam sahibi olmak ve faydalanmak adına devlet adamlarına daha yakın bulunduklarını, tarikat erbabının ise dünyalıklardan uzak durma ilkesi sebebiyle devlet kapısına yaklaşmadıklarını belirtmektedir. Hatta Kadızadeler'e mensup olan Üstüvani Efendi'nin, devlet işlerinde atamalara, tayin ve değişikliklere karıştığını ileri sürmektedir. Bu surette görünüşte iyi görünüp birçok haksızlıklara sebep olduklarını hatta Çınar Vakası'nın yaşanmasında paylarının bulunduğunu söylemektedir. Çınar Vakası'ndan sonra sadrazamlığa getirilen Boynuyaralı Mehmet Efendi'nin İslam âlimi ve şeyhleri devlet işlerine karıştırmaması üzerine devlet üzerindeki etkileri azalmıştır. Ancak Sadrazam'ın bu şekilde düşman kazanması azledilmesine sebep olmuştur. Yerine geçen Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlığında bir Cuma namazı akabinde ahenkli bir sesle okunan naatı susturmaya çalışmışlar ve bu olay üzerine eski kinleri tekrar ortaya çıkmış, tekkeleri basmak, dervişlere iman tazelettirmek ve bütün bidatleri kaldırmak üzere Sultan Mehmet Camisi'nde toplanmışlardır. Asıl yanlış tutumun bu hareketler sebebiyle fitnelerin çıkması olduğuna kanaat edilmesi üzerine, isyana girişenlerin yakalanarak ölümle cezalandırılması gerektiğine karar verilmiş lakin Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın devreye girmesiyle Kadızadelerden Üstüvanî gibi büyük kişilerin sürgün edilmesiyle yetinilecek olaylar sonuçlanmıştır. (s. 2716-2725)

12. 2. 96. Devlet Hazinesinin Gerekli Yerlere Sarf Edilmemesi

Naîma, devlet hazinesinin kaynaklarından biri olan zekâtın, Kur'an-ı Kerim'de sekiz sınıfın hakkı olduğunun belirtildiğini söylemektedir. Bir başka kaynağın da ganimet malından alınan beşte bir hisse ile maden ve definelerden elde edilen mal olduğunu, sarf yerinin ise miskinler ve yolcular olduğunu zikretmekte ve bu maldan

Hız. Peygamber'in hissesine düşen kısmın halifeye intikal ettiğini belirtmektedir. Arazilerden elde edilen paranın sarf yerinin ilk olarak asker maaşları ve savaş teçhizatı olduğunu bunları müteakiben valiler, gaziler, kadılar, ilim erbabı ve Müslümanlara hizmet edenler olduğunu söylemektedir. Bir başka devlet hazinesinin gelirinin mirasçı bırakmadan vefat edenlerin mallarının olduğunu, sarf yerinin ise kimsesiz vefat edenlerin teçhiz masrafları, fakir kişilerin tedavi masrafları, nafakasını teminden aciz olanların nafakası olduğunu belirtmektedir. Ancak bu gelirlerin zamanla yerlerine harcanmadığını ve ihtiyaç sahiplerinin mağdur bırakıldığını belirtmektedir. Devletin üst kademesindeki bazı kişilerin aslında hak sahibi olan bu kişileri devletin sırtına yük görüp devletten aldıkları maaşların kesilmesine sebebiyet verdiklerini söylemekte ve böyle bir bakış açısının yanlış olduğunu zikretmektedir. Devlet hazinesinin korunması için yapılması gerekenin ise, yeni vazifelerin ortaya çıkarılmaması, vazifelerin alınıp satılmasının yasaklanması ve özellikle zenginlerin, geçimleri kendi üzerlerine olduğu halde, çalışanlarına hatta kölelerine vazife satın almalarının yasaklanması olduğunu zikretmektedir. (s. 2797-2799)

12. 2. 97. Padişah'a Asi Olanların Öldürülmeleri

1658 yılında IV. Mehmet zamanında bir kısım askerin Abaza Hasan etrafında toplanıp isyan hareketi başlatmaları üzerine isyanı bastırmak adına harekete geçilmesi planlanmıştır. Harekete geçilmeden önce Şeyhülislam Bolevî Mustafa Efendi'ye isyancıların kendilerinden olması ve ordularında ezan okunup beş vakit namaz eda edilmesi sebebiyle katledilmelerinin caiz olup olmadığının sorulması üzerine, Şeyhülislam, fetret zamanlarında gerek zulmeden gerek isyana kalkışanların öldürülmelerinin câiz olduğuna dair fakihlerin fetvaları bulunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Padişah'a isyan etmek ve fesat çıkarmak suçları sebebiyle Abaza Hasan'ın katledilmesinin mubah olduğunu bildirmiştir. Ancak bazı askerlerin talepleri üzerine, korkularından dolayı isyan hareketi içinde yer alan askerlerin, savaş esnasında af dileyip teslim olma talebinde bulunmaları durumunda suçlarının affedilmesi, inatla isyana devam edenlerin ise cezalarının verilmesi hususunda Padişah'tan söz alınmıştır. (s. 2855-2856)

12. 2. 98. İsyancılardan Öldürülenlerin Başlarının Asa Üzerine Dikilmesi

Abaza Hasan isyanın bastırılmasından sonra öldürülen isyancılardan otuz bir tanesinin başları, asalar üzerine dikilerek arz odasında Padişah'a arz edilmiş, bütün saray halkı seyrettikten sonra herkesin görüp ibret alması için Bab-ı Hümayun önüne konulmuştur. (s. 2875)

12. 2. 99. İsyanın Bastırılmasından Sonra İstanbul'da Büyük Bir Zلزelenin Olması

Abaza Hasan ve adamlarının öldürölmesinden bir gün sonra İstanbul'da büyük bir zelzele olmuştur. Naîmâ, Aristo'nun eserlerinde, insanlar arasında vaki olan fitneler sebebiyle haksız yere dökölün kanlar yüzünden ay tutulması veya zelzele gibi büyük belaların baş gösterdiğinin yazmakta olduğunu belirtmektedir. Abaza Hasan olayında, Sadrazam'ın, kan dökmede ileri giderek binlerce kişinin haksız yere kanının dökölmesi ile uğursuzluğa sebep olduğunu belirtmektedir. (s. 2879)

12. 2. 100. Vezirin Öldürölmesinin Şeriata Aykırı Olduğunu Savunan Şeyhölislam'ın Görevden Azledilmesi

Şeyhölislam Bolevî Efendi, Sadrazam Köprölü Mehmet Paşa'nın talimatıyla öldürölün Deli Hüseyin Paşa gibi büyük bir devlet adamının küçük bir suç yüzünden katledilmesinin şeriata muvafık olmadığını söylemiş ve katledilmesi için fetva vermemiştir. Şeyhölislam'ın, Sadrazam'ın yanlış davranışlarını Padişah'a arz etmesi üzerine, Padişah, Sadrazam'a tam itimadı neticesinde Şeyhölislam'ın kendisi hakkındaki görüşlerini Sadrazam'a bildirmiş ve Şeyhölislam'ın katledilmesi ya da sürgün edilmesi konusunda kararı kendisine bırakmıştır. Sadrazam ise Şeyhölislam'ın sürgün edilmesi yönünde karar vermiştir. (s. 2886-2887)

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI KLASİK DÖNEM VAKANÜVİSLERİNİN GÖZÜYLE FIKHÎ MESELELERİN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Savaş Hukuku İle Alakalı Meseleler

1. 1. Kiliselerin Camilere Dönüştürülmesi

Kur'an-ı Kerime'de Allah Teala “ Eğer Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içinde Allah'ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılır giderdi.”⁶⁰ buyurmaktadır. Hazreti Peygamber de Medine'ye hicretlerinden sonra kurduğu İslam Devleti'nin lideri olarak bölgede yaşayan Yahudi ve müşriklerle bir sözleşme yapmıştır. Sözleşmede yer alan; Yahudilerin dinlerinin kendilerine, Müslümanların dinlerinin kendilerine ait olduğuna dair madde, Hazreti Peygamber'in ehli kitaba kendi dinleri üzerinde kalma ve dinlerini yaşama konusunda bir hak tanıdığını göstermektedir.⁶¹ Ayrıca Hazreti Peygamber, Necranlı Hristiyanlara gönderdiği mektupta onların kendi dinlerinde kalma isteklerine karşılık canları, malları ve dinlerinin Allah ve Rasulü'nün zimmetinde olduğunu belirtmiştir. Mektubun devamında Hristiyanların yazılan ahitnameye bağlı kalmaları durumunda canlarına, mallarına, rahip ve papazlarına dokunulmamak üzere Hazreti Peygamber'in himayesinde olduklarına dair ibareler yer almaktadır.⁶²

İslam Devleti'nde barış yoluyla fethedilen bölgelerde kendi dinlerinde kalmayı tercih eden halk, Hazreti Peygamber'in örnek tutumu ile zimmet ehli statüsüne tabi olmuştur. Bu bağlamda fetihten sonra sağlanan barış ortamında cizye ödemeyi kabul eden halka dinî özgürlükler sunulmuş ve mevcut olan kilise ve havralarının yıkılıp

⁶⁰ Hac, 22/40.

⁶¹ Mustafa Özkan, “Medine Vesikası”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. Ek-2, 3. bs., Ankara 2019, s. 214.

⁶² Ebu Yusuf Yakup b. İbrahim b. Habib b. Sa'd b. Habte el- Ensarî, *Kitabü'l-Haraç*, (Tahkik: Taha Abdurrauf Sa'd, Sa'd Hasan Muhammed), y. y., t. y., s. 85-86.

tahrip edilmesine izin verilmemiş ancak yeni kilise yapımına da müsaade edilmemiştir. Örneğin Ebu Ubeyde b. Cerrah, Şam'ı fethettiğinde zimmîlerle bazı şartlar karşılığında kilise ve havralarını yıkmamak üzere anlaşma yapmıştır. Senede bir gün haç çıkarmalarına izin verilmiş, kilise ve havraları kendilerine bırakılmıştır. Bölgede yaşayan gayrimüslim halk, Müslümanların tutumlarından memnun kalarak diğer bölgelerin fethedilmesinde Müslümanlara yardım etmişlerdir.⁶³

Başka bir örnekte Halid b. Velid, Hazreti Ebu Bekir'in hilafetinde savaş yoluyla alınan kalelerde düşman askerlerini öldürmüş, kadın ve kızlarını esir alıp kaledeki mallara el koyarak kale ve içindekileri yakıp yıkmıştır. Ancak savaşma yolunu seçmeyen halkla cizye ödemeyi kabul etmeleri karşılığında kilise ve havralarını yıkmamak ve çan çalmalarına ve bayram günlerinde haç çıkarmalarına izin vermek suretiyle anlaşma yoluna gitmiştir.⁶⁴

Kadı Ebu Yusuf'a göre barış yoluyla fethedilen bölgelerde kilise ve havralar yıkılmamalı ve başka şeylere dönüştürülmemelidir. Zira Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali zamanında barış durumunda hiçbir kilise ve havra yıkılmamış ve başka bir şeye dönüştürülmemiştir. Sadece sonradan inşa edilen ve barış şartlarına uyulmayan durumlarda yıkma söz konusu olmuştur.⁶⁵ Aynı zamanda Kadı Ebu Yusuf, fetihten önce inşa edilmiş kilise, havra ve ateşgedelerin yıkılmayacağını, mevcut hâliyle bırakılabileceğini veya mescit hâline getirilebileceğini de belirtmektedir.⁶⁶

Osmanlı Devleti'nde de gayrimüslim tebaanın zimmî statüsüne konularak dinlerini yaşama konusunda serbest bırakıldığı görülmektedir. Örneğin Fatih Sultan Mehmet Han, İstanbul'un fethedilmesinden sonra Galata zimmîlerine; dinî ayinlerini serbest bir şekilde yerine getirmelerini sağlamak, kiliselerini camilere çevirmemek ve

⁶³ Ebu Yusuf, s.152 .

⁶⁴ Ebu Yusuf, s. 155-157.

⁶⁵ Ebu Yusuf, s. 160.

⁶⁶ Ebu Yusuf, s. 140.

kiliseleri yıkmamak bununla birlikte yeni kilise inşa etmemek ve kiliselerde çan çalmamak üzere ahitname vermiştir.⁶⁷

Bununla birlikte Osmanlı'da her fetihten sonra bir kilisenin camiye dönüştürülme geleneğine rastlanmakta ve bu geleneğin Anadolu Selçuklularından Osmanlılara miras kaldığı öne sürülmektedir.⁶⁸ Osmanlı tarihine baktığımızda Osman Bey zamanından itibaren fetihlerden sonra hisar veya şehirlerde bulunan bir kilise camiye çevrilmiştir. Fatih Sultan Mehmet zamanından itibaren ise İstanbul'un fethiyle birlikte, camiye çevrilen en büyük kilisenin ismi olma özelliğinden dolayı, fethedilen bölgelerde camiye çevrilen en büyük kilise Ayasofya ismini almaya başlamıştır.⁶⁹ İstanbul'un fethinden sonra birkaç büyük kilise dışında diğer kiliselere dokunulmaması ve gayrimüslim tebaaya zimmî muamelesi yapılması hakkında Ebussuud Efendi'nin, bazı gayrimüslimlerin şehadetiyle ve yardımıyla İstanbul'un fethedildiği ve bundan dolayı savaş yoluyla alınmadığı ve bu hükümden dolayı barış hükümlerinin geçerli olduğuna dair fetvasına rastlanmaktadır.⁷⁰

Kiliselerin camilere dönüştürülmesi uygulamasının tam tersi olarak Tanzimat Dönemi'nde kiliseden camiye dönüştürülmüş olan Selahaddin Camii yıkılmış ve yerine kilise yapılmak istenmiştir. Çok sayıda ulemanın gerçeğin yansıtıldığından farklı olduğu ve caminin yıkılmamış bir şekilde sabit olduğu yönünde uyarılarına rağmen cami, kiliseye çevrilmiştir.⁷¹

Bir başka farklı uygulama da Bursa'da zimmîlerin yeni bir kilise yapmasıyla ortaya çıkmıştır. Hâkimlerin olaya rüşvet alarak susmaları üzerine kadılığa yeni getirilen Hocaşade Mesut Efendi olaya müdahale edip kiliseyi kilitlemiştir. Ancak

⁶⁷ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, 1. Kitap, İstanbul 1990, s. 477.

⁶⁸ Halil İbrahim Düzenli, "Kiliseden Camiye Dönüştürme ve İstanbul'da Kiliseden Dönüştürülen Camiler Hakkında Notlar", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 16, 2020, s. 391-392.

⁶⁹ Semavi Eyice, "Ayasofya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul 1991, s. 211-212.

⁷⁰ Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, 5. bs., Şenlökköy 2005, s. 128.

⁷¹ Mehmet Akman, "Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri", *İlam Araştırma Dergisi*, c. 1, S. 2, Temmuz-Aralık 1996, s. 140-141.

yaptığı iş devlet katında doğru karşılanmayarak azledilmiş ve kiliselerin yerlerinde kalmalarına hükmedilmiştir.⁷²

İslam tarihinde ilk dönemden itibaren zimmîlere verilen dinî haklar Osmanlıda da aynen verilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde, fethedilen bölgelerde bazı kiliseler camilere dönüştürülmüş ve camiye dönüştürülen kiliseler bir bakıma fethin sembolü olmuştur.⁷³ Kiliselerin camilere dönüştürülmesi, yıkık ve eski kiliselerin tamir edilerek camiye dönüştürülmesiyle bir bakıma şenlendirme politikası olarak da kabul edilebilmektedir.⁷⁴ Netice olarak fetihler yoluyla şehirlerin İslam'la şerefendirilmesi gibi kiliseler de Müslümanların mescidi olmakla şerefendirilmiştir.

1.2. Anadolu'da Yaya Yazmanın Ortaya Çıkışı

Yaya sınıfı, Orhan Bey zamanında, Hayrettin Paşa'nın tavsiyesi üzerine Türk gençlerinden çevik olanların seçilerek orduya katılmasıyla oluşmuştur. Bu gençlere savaş zamanında maaş bağlanmış, savaş olmadığı zamanlar ise kendilerine toprak verilmek suretiyle çiftçilikle uğraşarak geçimlerini sağlama imkânı tanınmıştır.⁷⁵

Ebu Hanife, Müslümanların güçlü oldukları hâlde cihat etmek için para almalarının mekruh olduğu yönünde fetva vermiştir. Hanefî mezhebinde Müslümanların güçlü olmadıkları zamanlarda birbirlerini maddî olarak desteklemelerinde sakınca görülmemiştir. Bu bağlamda fakir kişinin başkalarından gönül rızası ile mal alarak cihat etmesi caiz görülmüştür. İbni Abbas da kişinin aldığı malı cihat harcamaları için kullanmasında sakınca görmemiştir. Ancak aldığı maldan artan kısmı şahsına harcamaması ve iade etmesi gerekmektedir. Bu durumda yapılan iş, başkası adına hacca gitmeye benzetilmiş ve artan paranın mal sahibine iade edilmesi gerekli görülmüştür. Bu konuda Hz. Peygamber bir hadisi şeriflerinde "Ümmetimden düşmanla savaşan ve güçlenmek amacıyla bunun için ücret alanlar Hz. Musa'nın annesine benzerler. Hz. Musa'nın annesi çocuğunu emziriyor ve bundan dolayı ücret

⁷² Naîmâ, s. 1564.

⁷³ Düzenli, s. 390.

⁷⁴ Eyice, s. 291.

⁷⁵ Hoca Sadettin Efendi, s. 69.

alıyordu.”⁷⁶ şeklinde buyurması ücret karşılığında cihat etmenin caiz olduğuna dair delil kabul edilmiştir.⁷⁷

Osmanlı Devleti’nde yapılan uygulamada savaşacak kişilere savaş için ücret ödenmesi ve savaş sonrasında geçimlerini temin etmek için toprak verilmesi İslam hukukuna uygun görülmektedir. Çünkü fakir kişilerin para ile cihat etmeleri caiz kabul edilmiştir.

1.3. Devşirme Sistemi

Orhan Bey zamanında Türk gençlerinden çevik olanlar seçilerek orduya alınmış, bu gençlere savaş zamanlarında maaş bağlanmış, savaş olmayan zamanlarda ise geçimlerini temin etmeleri için toprak verilmiştir.⁷⁸

İstenen verimin alınamaması üzerine I. Murat zamanında, Karaman ilinin bilginlerinden olan Kara Rüstem, Kazasker Çandarlı Halil’in huzuruna gelerek savaşta esir edilenlerin beşte birinin hanlık malı olduğunu söylemiştir. Durumun şeriata muvafık olduğunun Sultan I. Murat’a arz edilmesi ve Padişah’ın da kabulü ile esirler arasından kabiliyetli bir kısım delikanlılar seçilmiş ve Türk ailelerin yanına yerleştirilmek suretiyle Türkleştirilmiş ve Müslümanlaştırılmıştır.⁷⁹ Yeniçeri Ocağı’nın temelini oluşturan bu uygulama Pençik Kanunu olarak adlandırılmaktadır.⁸⁰

Ankara Savaşından sonra fetihlerde yaşanan yavaşlamalar sebebiyle, Çelebi Mehmet zamanında Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim halkın çocukları askerlik için seçilip alınmaya başlanmıştır. II. Murat zamanında ise devşirme sistemi kanunlaştırılmıştır.⁸¹

⁷⁶ Ebu Bekir b. Ebi Şeybe, *El- Kitabü’l Musannef Fi’l Ehadis ve’l- Asar*, 1. bs., Riyad h. 1409, c. 4, s. 228.

⁷⁷ Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Şemsü’l Eimme es- Serahsî, *Şerhü’s-Siyerü’l-Kebîr*, y. y., 1971, s. 138.

⁷⁸ Hoca Sadettin Efendi, s. 69.

⁷⁹ Oruç Bey, s. 42.

⁸⁰ Nihat Engin, “Osmanlılarda Kölelik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara 2002, s. 246.

⁸¹ Engin, s. 247.

Koçi Bey Yeniçeri ocağında ilk bozulmanın Fatih Sultan Mehmet Han zamanında başladığını belirtmektedir. Padişah bir düğün esnasında halkı eğlendiren kişilerin para yerine yeniçerilik istemesi üzerine isteklerini kabul etmiş ve böyle bir uygulamanın Ocak'ta karışıklıklara yol açacağına dair uyarılara rağmen bu kişilerin Ocak'a alınmalarını sağlamıştır. 1620 tarihinde ise becayış adı altında Ocak'a kurula aykırı kişiler sokulmuştur. Zamanla para karşılığında liyakatsiz kişiler de Ocak'a alınır olmuştur.⁸²

II. Murat döneminde devşirme sistemi kanunlaştırılmıştır. Fatih Sultan Mehmet Han zamanında bazı esaslara bağlanmak suretiyle düzenli bir şekilde yürütülmüş olan devşirme faaliyetlerinde, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren, Yeniçeri Ocağı'na asker alınmasında kuralların ihlal edilmesi ve işe rüşvetin karışması sebebiyle bozulmalar başlamıştır.⁸³

Devşirmeler, Türk ailelerin yanında Müslümanlaştırılma ve Türk âdet ve göreneklerini öğrenmenin akabinde özel eğitimlerden de geçmişlerdir. Liyakatlerine göre zamanla devletin üst kademelerine kadar yükselmişlerdir. Osmanlı Devletinin üst kademelerini çoğunlukla devşirmeler oluşturmuştur.⁸⁴

Fatih Sultan Mehmet'in devşirme sistemine daha çok başvurması ve devletin üst kademelerinde devşirmelere yer vermesi, "kardeş katli meselesi" gibi tenkit mevzusu olmuştur. Aslında bu uygulama, padişahların, Osmanlı hanedanı karşısında bir Türk ailesinin güçlenmesini arzu etmemelerinden kaynaklanmıştır. Fatih Sultan Mehmet Han'ın Çandarlı ailesini vezirlikten uzaklaştırmasının sebeplerinden biri de bu konu olmuştur. Bunun yanı sıra kendilerine memuriyetlerde yükselme şansı tanınan gayrimüslim tebaa daha çok aidiyet duygusu taşımıştır. Şu da bir gerçektir ki Osmanlı hanedanının yüzyıllar boyunca hüküm sürmesinde devşirme kanununun büyük katkısı olmuştur.⁸⁵

⁸² Koçi Bey, s. 64-67.

⁸³ Abdülkadir Özcan, "Devşirme", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1994, s. 254-257.

⁸⁴ Özcan, s. 254-257.

⁸⁵ Abdullah Demir, *Hukuk Tarihimiz Açısından Fatih Sultan Mehmet*, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, s. 129.

Devşirme sisteminin İslam hukukuna uygunluğu ise tartışma meselesi olmuştur. Tartışma mevzusu olan konulardan birisi, zimmî çocukların ailelerinden zorla alınma meselesidir. Konu hakkında bir görüşe göre; Osmanlı'da toprakların savaş yoluyla fethedilmesinden dolayı fethedilen bölgedeki halk köle statüsünde görülmüştür. Ancak fethedilen topraklarda halktan cizye alınması bu iddiayı çürütmektedir.⁸⁶

Bir başka görüşe göre devşirme usulü zimmî statüsünde bulunan gayrimüslim tebaadan askerlik görevine bedel olarak alınan cizyenin alınmaması buna karşılık askerlik görevinin bilfiil istenmesidir. Devletin ihtiyaca binaen tebaasından böyle bir hizmet istemesi meşru karşılanmıştır.⁸⁷

Konu hakkında açıklama devşirilen çocukların dinî hükümlere muhatap olma çağından önce alındığı ve henüz Yahudi veya Hristiyan olmamışken fitrat dini olan İslamiyet'in benimsetildiği yönünde olmuştur.⁸⁸

Devşirme sistemi ihtiyaca binaen ortaya çıkarılan bir usul olmuştur. Burada maksat orduyu daha güçlü hâle getirmektir. Ayrıca devşirilmek suretiyle özenle yetiştirilen gençlere devletin üst kademelerinde yer alma imkânı da tanınmıştır. Kendilerini yetiştiren ve önemli görevler yükleyen devlete karşı sorumluluğunu hakkıyla yerine getiren pek çok devşirme olmuştur. Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar dünyaya hüküm sürmesinde başarılı ve yetenekli birçok devşirme vezir ve sadrazamın payı bulunmaktadır.

Devşirme sistemi İslam hukuku açısından tartışmalı bir konudur. Padişah'ın gayrimüslim tebaasından cizye almak yerine ihtiyaca binaen askerlik görevini yapmalarını istemesi İslam hukukuna muvafık görünmektedir. Ancak devşirmelerin ailelerinden zorla alınmaları ve öldükten sonra mallarına el konulması onların köle statüsünde görüldüğünü düşündürmekte, bu durum ise devşirmelerin cizye veren hür gayrimüslim tebaanın evlatları oldukları hesaba katıldığında İslam hukukuna uygun düşmemektedir.

⁸⁶ Özcan, s. 254-257.

⁸⁷ Özcan, s. 254-257.

⁸⁸ Özcan, s. 254-257.

1.4. Savaşlar Esnasında Şehirlerin Yakılıp Yıkılması

Eşsiz güzelliklere sahip Hemedan'a yapılan akınlar sırasında İran'ın eşsiz mimarisi ile yapılmış saraylar ve köşkler yıkılmış; fidanlıklar, gül bahçeleri ve meyve ağaçları kesilerek şehirde büyük tahribata yol açılmıştır. Hatta yıkılmasının bütün şehrin yıkılması demek olduğunu inanılan ve tavanı ilginç bir mimariye sahip olan Bin Bir Sütun Mescidi adıyla meşhur mescit de yıkılmıştır.⁸⁹ Budin'e yapılan seferler sırasında da köyler yağmalanmış ve yakılmıştır.⁹⁰ Serdar Yusuf Paşa ise Hanya Hisarı'nın fethi sırasında şehri yakmayı, ağaçları kesmeyi ve esirleri öldürmeyi yasaklamıştır. Durumdan memnun olan halk, askere yiyecek ve içecek temin etmiş ve şehrin Müslümanların ellerine geçmesine yardımcı olmuştur.⁹¹

İslam âlimlerinin bazıları düşman ülkelerin fethi sırasında evleri yakmayı, bağ ve bahçeleri harap etmeyi ve meyve ağaçlarını kesmeyi tasvip etmemişlerdir. Bazı İslam âlimleri ise savaş esnasında bu tür uygulamalarda bir mahzurun olmadığını savunmuşlardır. Delil olarak ise “Herhangi bir hurma ağacını kestiniz yahut kökleri üzerinde dikili bıraktınız ise bunlar hep Allah'ın izniyledir. Bu izin de size, fâsıkları rezil ve rüsva edeceği için verilmiştir.”⁹² Ve “...Allah onların yüreklerine korku verdi. Öyle ki hem kendi elleri, hem de müminlerin elleri ile kendi evlerini harap ediyorlardı.”⁹³ ayetlerini ve Hz. Peygamber'in cahiliye devrinde ibadetgâh olarak kullanılan Zülhasa'yı, Cerir isimli sahabenin yakması üzerine memnun olması yönünde uygulamasını göstermişlerdir. Kadı Ebu Yusuf'un görüşü de batırmak, yakmak, ağaçları kesmek gibi her bir fiilin düşmana karşı bir silah niteliğinde olduğu ve bu gibi davranışların savaş esnasında caiz olduğu yönündedir.⁹⁴

⁸⁹ Naîmâ, s. 1084.

⁹⁰ Naîmâ, s. 101.

⁹¹ Naîmâ, s. 1668-1669.

⁹² Haşr 59/5.

⁹³ Haşr 59/2.

⁹⁴ Ebu Yusuf, s. 212-213.

1.5. Cesetlerin Teşhir Edilmesi

Sultan Çelebi Mehmet ile kardeşi İsa Bey arasında meydana gelen savaş sırasında yakalanan İsa Bey'in yandaşı Timurtaş Bey öldürülmüş ve cesedi ağaca asılmıştır.⁹⁵ Abaza isyanının bastırılması üzerine isyancılardan otuz bir tanesinin başları asalar üzerine dikilerek herkesin seyretmesi için Bab-ı Hümayun önüne konulmuştur.⁹⁶ Kızılbaşlar ile yapılan bir savaştan sonra zaferin akabinde kesilen düşman başları, mızrak uçlarına takılmak suretiyle teşhir edilmiştir.⁹⁷ Osmanlı'da, öldürülen düşman askerlerinin ya da isyancıların cesetlerinin veya kesilen başlarının teşhir edilmesi uygulamasına çokça rastlanmaktadır.

Hanefî mezhebine göre, yol kesme suçunun cezası olarak uygulanan idam cezasından sonra cesetler üç gün teşhir edilmektedir. Cesetlerin teşhir edilmesindeki kasıt ise caydırıcılık sağlamaktır. ⁹⁸ Osmanlı'da isyancılar, devlete hainlik yapanlar ve düşmanların cesetleri teşhir edilmek suretiyle suçlara karşılık caydırıcılık sağlamak ve düşmanın kalbine korku salmak hedeflenmiştir. Bu da İslam hukukuna göre caiz kabul edilmiştir.

1.6. İşkence

Magosa kalesinin barış yoluyla fethinden sonra düşman askerinin Müslüman askerlerin kanını dökmeleri üzerine komutanlarının başları kesilmiş, askerlere ise Müslüman askerlere yapılan işkencenin aynısı yapılmıştır. Sonrasında derileri yüzülerek samanla doldurularak direklerle asılmıştır.⁹⁹ Sadrazam Nasuh Paşa sadrazamlığı boyunca türlü haksızlıklar yapmış, Peygamber sülalesinden birçok kişiye işkence etmiş, bir kalenin fethinden sonra kale içinde bulunan insanları kaleye kapatarak dumandan zehirlenmelerine yol açmıştır.¹⁰⁰ Azledilen “Yahnıkan”

⁹⁵ Neşrî, s. 175.

⁹⁶ Naîmâ, s. 2875.

⁹⁷ Naîmâ, s. 1089.

⁹⁸ Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Şemsü'l- Eimme es-Serahsî, *el-Mebsûr*, y. y. 1993, c. 9, s. 195-196.

⁹⁹ Peçevî, s. 257.

¹⁰⁰ Naîmâ, s. 665.

lakabıyla meşhur Abdülkerim Paşa da mallarının yerini söylememesi üzerine türlü işkencelere maruz bırakılmış, sonrasında bu işkenceler sebebiyle ölmüştür.¹⁰¹

Hazreti Peygamber kuduz köpeğe bile işkence yapılmasını yasaklamışken insanları işkence yaparak öldürmek caiz karşılanmamaktadır.¹⁰²

1.7. Cesetlerin Parçalanması

Bosna Kalesi'nin fethinden sonra öldürülen komutanların kulak ve burunları kesilip ipe dizilerek Padişah'a gönderilmiştir. Osmanlı'da böyle uygulamaların başka örnekleri de mevcuttur.¹⁰³

İslam savaş hukukunda savaş sırasında kılıç darbeleri sonucu uzuvların kesilmesinde sakınca görülmemiş fakat yakalanan düşmanın organlarının kesilmeyip direk öldürülmesi gerektiği söylenmiştir. Zafer kazandıktan sonra da düşmanın organlarının kesilmesi yasaklanmıştır.¹⁰⁴

Osmanlı tarihinde zaferden sonra düşman askerlerinin kulak, burun gibi organlarının kesilmesi İslam savaş hukukuna göre yasaklanmıştır.

1.8. Kalenin Yakılması

Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Almanya'ya düzenlenen sefer sırasında, Kard Kondaz'a gelindiği sırada halkın teslim olmayıp kale içinde bulunan kiliseye sığınmaları sebebiyle kale kapıları ateşe verilerek içeride bulunan insanların yanarak ölmelerine sebebiyet verilmiştir.¹⁰⁵

İslam savaş hukukuna göre Müslümanın öldürülmesi caiz olmadığı gibi savaş esnasında kadın ve çocukların da öldürülmesi caiz değildir. Ancak Hanefîlere göre İslam ordusunun; içinde Müslüman esir, kadın ve çocuk bulunması halinde dahi

¹⁰¹ Naîmâ, s. 916.

¹⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, c. 9, s. 196.

¹⁰³ Peçevî, s. 118.

¹⁰⁴ İbn-i Âbidîn Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz Abidin El- Dımaşkî El- Hanefî, *Reddî'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, 2. bs., Beyrut 1992, c. 4, s. 131.

¹⁰⁵ Peçevî, s. 9.

kaleleri ateşe vermesinde bir sakınca görülmemiştir. Zira böyle bir yasaklama durumunda İslam ordusunun düşmanla savaşıma ve zafer kazanma konusunda güçlük çekmesi söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte İslam askerlerinin, kaleleri ateşe verme esnasında düşmanı hedef alması gerekmektedir. Zira bir ayırım yapma imkânı olması durumunda Müslüman esir, kadın ve çocukları hedef almamaları gerekmektedir. Bu sebepten dolayı en azından düşüncede düşmanı hedef alma ayırımına gitmeleri gerekmektedir.¹⁰⁶

İnsanların söz konusu kalenin içindeki kiliseye sığınması kalenin fethedilmiş olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda kalenin yakılması, zafer elde etme gibi bir amaç söz konusu olmadığı için İslam savaş hukukuyla bağdaşmamaktadır.

1.9. Teslim Olan Düşman Askerinin Kılıçtan Geçirilmesi

Vişegrad Kalesi'nin fethi sırasında on gün boyunca kuşatılan kale içindeki düşman askerleri teslim olmalarına rağmen kılıçtan geçirilmiştir.¹⁰⁷

Kuşatma altında bulunan düşman askerleri Müslümanlardan birinin hükmüne razı olmak üzere teslim olabilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber Beni Kurayza Yahudilerinin kalelerini muhasara etmiş, kale içindeki Yahudiler Sa'd b. Muaz'ın hükmüne razı olmak suretiyle teslim olmuşlardır. Sa'd b. Muaz, Beni Kurayza Yahudileri'nin erkeklerinin öldürülmesi, kadın ve çocuklarının esir alınması ve mallarının Müslüman askerler arasında bölüştürülmesi şeklinde hüküm vermiştir.¹⁰⁸

Hz. Peygamber'in uygulaması göz önünde bulundurulduğunda kuşatma esnasında pes edip teslim olan düşman askeri hakkında ölüm cezası verilebilmektedir.

1.10. Elçinin Hapse Atılması

Yavuz Sultan Selim Han, eski barış antlaşmasını yenilemek ve Padişah'ın tahta çıkışını tebrik etmek için çok kıymetli hediyelerle yanına gelen Üngürüs Kralı'nın

¹⁰⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 10, s. 32.

¹⁰⁷ Peçevî, s. 143.

¹⁰⁸ Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah el- Buhari el- Cufî, el- Camiu'l- Müsnedi's- Sahihi'l- Muhatasar Min Umuri Rasulillahi Sallallahu Aleyhi Vesellem ve Sünenihi ve Eyyamih, (Tahkik: Muhammed Zahir b. Nasir en- Nasir, 1. bs. y. y. h. 1422, c. 4, s. 67.

itibar sahibi elçisini, küfürde ısrarcı olan kralının kalbine korku salmak maksadıyla hapse attırmıştır.¹⁰⁹ Ayrıca IV. Murat, Revan kuşatmasında Kızılbaşların barış istemelerine rağmen kalenin tesliminde ağır davranmaları sebebiyle Tahmasb Kuli Han tarafından gönderilen elçiyi öldürtmüştür.¹¹⁰

İslam hukukuna göre bir kişi İslam memleketine elçilik vazifesiyle girmesinden itibaren çıkmasına kadar güvence altında sayılmıştır. Çünkü elçilik, savaşta amaca ulaşılabilmek için önemli bir müessese olarak kabul edilmiştir. Hazreti Peygamber'in huzurunda uygunsuz sözler sarf eden elçiyi cezalandırmaması ve "Eğer elçi olmasaydın seni öldürürdüm."¹¹¹ demesi elçilerin güvence altında olması gerektiğine delil olarak kabul edilmiştir.¹¹²

Yavuz Sultan Selim'in gözdağı vermek için elçiyi hapse attırması da IV. Murat'ın savaşta kızdığı düşmanın elçisini ölümle cezalandırması da İslam savaş hukuku kurallarına ters düşmektedir.

1.11. Azaplar

Koyulhisar'ı Uzun Hasan'ın hileyle alması üzerine hiddetlenen Fatih Sultan Mehmet Han, hisarın geri alınması için Rumeli Beylerbeyini görevlendirmiş ve beraberinde Azapları sürerek ya hisarın fethedilmesini ya da köylerin yakılıp yıkılmasını buyurmuştur. Hisarın günler süren çatışmaya rağmen fethedilememesi üzerine Azaplar Ermeni köylerini basarak erkek ve kadınlara türlü işkenceler yapmıştır. Âşıkpaşaoğlu, Osmanlı Devleti'nde Azapların, on iki kısım askerden birini oluşturduğunu, Padişah'ın emriyle itaatsizlik ve hainlik eden halkın üzerine gönderildiğini ve hainlik yapan halka her türlü kötülük yapmalarının serbest olduğunu bildirmektedir.¹¹³

¹⁰⁹ Hoca Sadettin Efendi, c. 4, s. 167.

¹¹⁰ Naîmâ, s.1306.

¹¹¹ Ebu Abdullah Ahmed b. Mahmud b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş- Şeybanî, *Müsned-i İmam Ahmed b. Hanbel*, (Tahkik: Şuayb el- Arnavud), 1. bs., y. y. 2001, c. 6, s. 151.

¹¹² Serahsi, *el-Mebsut*, c. 10, s. 92.

¹¹³ Âşıkpaşaoğlu, s. 178-179.

Hoca Sadettin Efendi ise olayın, Uzun Hasan'la kurduğu yakınlıktan dolayı Trabzon tekfurunun Müslümanlara zarar vermesi yüzünden vuku bulduğunu aktarmaktadır. Olayın devamında Fatih Sultan Mehmet Han'ın Hamza Bey'e ferman göndererek Koyulhisar'ı kuşatmasını emir buyurduğunu, Hamza Bey'in ise hisarın alınamayacağını anlamasının üzerine beraberinde bulunan Azapları köy ve kasabaların üzerlerine sürdüğünü ve halkın uğradıkları zulümden dolayı Uzun Hasan'a şikâyetle bulunduklarını belirtmektedir.¹¹⁴

İslam savaş hukukunda savaş esnasında manastırlarda kendilerini ibadet etmek için kapatmış olanlar, kadınlar, çocuklar, savaştan âciz olanlar ve tarlalarda çalışanların öldürülmeleri yasaklanmıştır. Ancak bu kimselerin gerek söz, gerek fiil gerekse maddi yardımlar vasıtasıyla savaşa ortak olmaları durumunda öldürülmeleri caiz olmaktadır.¹¹⁵

Hız. Peygamber işkence yapılmasını yasaklamıştır.¹¹⁶ Bu sebepten dolayı, ortada düşmana yardım etme gibi bir durum olma halinde dahi askerlerin suçlu suçsuz ayrımı yapmaksızın halka işkence ve kötülüklerde bulunması İslam hukukuna aykırı olmaktadır.

1.12. Aman Verilen Kralın Öldürülmesi

Bosna Kralı'nın haraç vermeyi kabul etmemesi ve kendisine gönderilen elçiye kötü muamelede bulunması üzerine Fatih Sultan Mehmet Han savaş hazırlıklarına girişmiştir. Şehri kuşatan Padişah, Kral'ın kaçtığını öğrendikten sonra Kral'ı yakalamak üzere Mahmut Paşa'yı görevlendirmiştir. Mahmut Paşa Kral'ı Padişah'a itaat etmek, haracı kabul etmek ve hisarı teslim etmek, karşılığında da canından emin olmak yönünde ikna etmiştir. Mahmut Paşa'nın aman verdiği Kral ile birlikte Padişah'ın huzuruna gelmesi üzerine Padişah Paşa'ya oldukça hiddetlenmiştir. Zira bu kadar zahmetten sonra memleketi savaş yoluyla alarak topraklarına katmak istemiştir. Mahmut Paşa'ya ziyadesiyle öfkelenen Padişah, yanında bulunan İslam âlimlerine

¹¹⁴ Hoca Sadettin Efendi, s. 47.

¹¹⁵ Serahsî, *Şerhu's- Siyeri'l Kebir*, s. 42-43.

¹¹⁶ Serahsî, *el- Mebsût*, c. 9, s. 196.

Kral'ın öldürülmesinin hükmünü sormuştur. Ulemanın içinde yer alan ve Beyazıt Bistami'nin soyundan olduğunu söyleyen Musannifek lakaplı Mevlana Şeyh Ali Bistami'nin Kral'ın öldürülmesinin savaşta öldürülmesinden farksız olduğu yönünde fetva vermesinin üzerine Padişah kralın katledilmesini buyurmuştur.¹¹⁷

İslam savaş hukukuna göre Müslümanların bir şehri veya kaleyi kuşatmaları durumunda devlet başkanından izin almadan hiçbir Müslümanın aman vermesi uygun görülmemektedir. Zira kuşatma fetih amacıyla yapılmakta ve aman verme fethi engellemektedir. Böyle bir durumda düşmana aman vermek Müslümanları bu haklarından mahrum etmek olmaktadır. Üstelik devlet başkanının rızasının alınmadan aman verilmesi, onu, kabul etmek zorunda kalacağı bir akde mecbur kılmaktadır. Böyle bir davranış devlet başkanını önemsememek ve emrine itaat etmemek anlamları taşımak olarak kabul edilmektedir. Ancak herhangi bir Müslümanın aman vermesi durumunda aman geçerli sayılmaktadır. Bu durumda artık devlet başkanı aman verilmiş kişilere karşı savaşı sonlandırmak zorunda olmaktadır. Bununla birlikte devlet başkanının, aman veren Müslümanı cezalandırma hakkı da bulunmaktadır. Zira devlet başkanının izni olmadan düşmana aman vermek suretiyle devlet başkanını istemediği bir işe yönlendirmiş ve küçük düşmesine sebebiyet vermiştir.¹¹⁸

Padişah'ın, Müslüman bir komutandan aman almış bir kâfiri öldürme yetkisi bulunmamaktadır. Bu durumda İslam hukukuna göre yapılması gereken şey aman altında bulunan Kral'ın hayatının bağışlanmasıdır. Padişah'ın, dilediği takdirde, Padişah'tan izin almadan aman veren Paşa'yı cezalandırma yetkisi de bulunmaktadır.

1.13. Kesik Başların Yöneticiye Gönderilmesi

Osmanlı'da yapılan savaşların zaferlerle sonuçlanmasının ardından kesilen başların Padişah'ın huzuruna getirildiğine dair tarih kitaplarında rivayetler bulunmaktadır.¹¹⁹

¹¹⁷ Hoca Sadettin Efendi, s. 73-74.

¹¹⁸ Serahsî, *Şerhu's-Siyerî'l Kebir*, s. 576-577.

¹¹⁹ Peçevî, s. 56.

Halifelîği sırasında Hazreti Ebu Bekir, huzuruna getirilen kesilmiş bir düşman başı karşısında durumu yadırgamış, orada bulunanları Fars ve Rum askerlerinin yaptıklarına uymamaları konusunda uyarmış ve savaşlarda kazanılan zaferler neticesinde kendisine mektup yazılmasını ya da haber yollanmasını yeterli görmüştür. Bu rivayeti esas alan bazı âlimler, kokuşmuş kesik başların insanları rahatsız edici bir şey olması, organ kesmenin Hz. Peygamber tarafından yasaklanması ve böyle işlerin cahiliye âdetlerinden olması gibi sebepleri ileri sürmek suretiyle yöneticilere kesik başların gönderilmesini caiz karşılamamışlardır.¹²⁰

Fakat İslam âlimlerinin çoğu kesik başların yöneticilere gönderilmesinde düşmanın moralini bozmak, tahkir etmek veya Müslümanların cesaretlerini arttırmak gibi bir durum söz konusu olduğu takdirde sakınca görmemişlerdir. Onların delili Bedir günü Abdullah b. Mesut'un Ebu Cehil'in başını Hz. Peygamber'e getirmesinin üzerine Hz. Peygamber'in büyük bir İslam düşmanının ölmesine sevinmesi ve bu durumu yasaklamaması olmuştur. Getirilen kesik başlar karşısında Hz. Peygamber'in yasaklama yoluna gitmemesini de delil olarak gösteren çoğunluğa göre kesik başların yöneticilere getirilmesi caiz görülmüştür.¹²¹

2. Ceza Hukuku İle Alakalı Meseleler

2. 1. Kardeş Katli Meselesi

Eski Türklerde devlet, hanedanın ortak malı olarak kabul edilmiş ve hükümdarın ölmesiyle varisler arasında bölüştürülmüştür. Ancak bu uygulama devletin yıkılması ve yok olmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı'da ise hanedanlık bölüştürülmemiş ve bir kişiye bırakılmıştır. Tahta vâris olan her şehzade 12 yaşından sonra merkeze eşit uzaklıkta bulunan sancaklara bey olmuş, her şehzadenin arkasında büyük bir askerî güç bulunmuş ve ümera, ulema ve askerler ileride tahta geçmesini istedikleri şehzadeyi desteklemişlerdir. Tahta en güçlü ve talihi en açık şehzadenin oturması için ise herhangi bir veraset usulü geliştirilmeyip tahta oturan şehzadenin diğer şehzadeleri katletmek suretiyle bertaraf etmesinin önü açılmıştır. Böylelikle hanedanlığın bölünme

¹²⁰ Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l Kebir*, s. 110-111.

¹²¹ Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l Kebir*, s. 111.

ve düşman devletlerin hayatta olan şehzadeleri Osmanlı'nın yıkılması için kullanma ihtimalleri ortadan kaldırılmak istenmiştir.¹²² Çelebi Mehmet, fetret devrinde kardeşlerini öldürterek tahta geçtikten sonra Timur'un oğlu Şahruh'un taht için kardeş katlinin İlhanlıların töresine uymadığı ve ülkeyi kardeşler arasında paylaşması gerektiğine dair gönderdiği mektuba atalarının tecrübelerinin iki padişahın bir ülkede barınamayacağı yönünde olduğunu söylemek suretiyle cevap vermiştir.¹²³

Fatih Sultan Mehmet Han zamanına kadar ölen padişahın ardından kimin padişah olacağı ehli hal ve akd denilen beylerin kararı ile belirlenmiştir. Sadece I. Mehmet vefatından sonra saltanatın oğlu Murat'a verilmesini vasiyet etmiştir. Fatih Sultan Mehmet Han zamanında saltanatta bütün evladın hak sahibi olduğu ve nizam-ı âlem için kardeş katlinin caiz olduğu kanunlaştırılmıştır. I. Ahmet ise ekberiyet uygulamasını getirerek yaşça büyük olan erkek hanedan mensubunun tahta oturma hakkına sahip olduğu kanununu çıkarmıştır.¹²⁴ Böylece tahta en yaşlı hanedan erkeğinin çıkmasıyla diğer şehzadeler sancak beyleri olmak yerine sarayda oturmaya başlamışlardır.¹²⁵ Dolayısıyla Fatih döneminden I. Ahmet zamanına kadar geçen süre zarfında şehzadelerin kaderi ya padişah olmak ya da maktul olmak arasında seyretilmiş, I. Ahmet'in getirdiği ekberiyet uygulamasıyla ise tahta geçemeyen şehzadeler için sarayda hapis hayatı başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nden başka İran, Roma ve bazı İslam Devletlerinde de kardeş katli olayları meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk kardeş katli Yıldırım Beyazıt Han zamanında Şehzade Yakup Çelebi'nin öldürülmesiyle yaşanmıştır. Altı yüz yıllık Osmanlı tarihinde toplamda altmış bir şehzade öldürülmüştür. I. Ahmet'ten sonra ekberiyet uygulamasına geçilmesiyle kardeş katilleri son bulmaya başlamıştır.¹²⁶ Osmanlı Devleti'nin neredeyse kuruluşundan itibaren görülen kardeş katli meselesi

¹²² Ekrem Buğra Ekinci, *Prof. Dr. Fikret Eren'e Armağan*, Ankara 2006, s. 74.

¹²³ Demir, s. 123-124.

¹²⁴ Akgündüz, *Osmanlı*, s. 205.

¹²⁵ Ekinci, s. 81.

¹²⁶ Ekinci, s. 71.

Fatih Sultan Mehmet Han zamanında kanunnamede yer almak suretiyle yazılı bir madde hâlini almıştır.¹²⁷

Fatih Sultan Mehmet Han zamanında çıkarılan kanunnamede yer alan madde şu şekildedir: “Ve her kimesneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı âlem için katletmek münasıptır. Ekser ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla âmil olalalar.”¹²⁸ Tahtın tek vârisi olarak tahta çıkan Fatih Sultan Mehmet’in kardeş katli meselesini bir kanunname maddesi olarak belirlemesinden Padişah’ın önceki devirlerde yaşanan isyanlardan tecrübe sahibi olduğu ve bir düzenlemeye gidilmediği takdirde ülkenin parçalanma veya yıkılma tehdidiyle karşılaşacağı kanaati hâsıl olduğu anlaşılmaktadır. Zira geçmişte öldürülmeyen hemen her şehzade isyan girişiminde bulunmuştur.¹²⁹

Kanunname maddesine baktığımız zaman nizam-ı âlem ibaresi dikkat çekmektedir. Burada saltanatın ortak sahipleri durumunda olan şehzadeler tahta oturan padişah tarafından devletin bekası ve nizamı için tehlike unsuru olarak görülmektedir. Nitekim tarih kitaplarına baktığımız zaman eski dönemlerden itibaren şehzadeler düşman ülkeler açısından Osmanlı Devleti’nin birliğini bozmak adına kullanılmıştır. Örnek verecek olursak Sultan I. Mehmet’in vefatı üzerine tahta I. Murat oturmuştur. Ancak Sultan Murat tahta oturur oturmaz sahte bir veliahtla mücadele etmek zorunda kalmış ve karışıklıktan faydalanmak isteyenler Padişah’ın küçük kardeşi Mustafa’yı tahta geçirmek istemişlerdi. Şehzade Mustafa’nın lalası Şaraptar İlyas’ın Şehzade’yi Sultan Murat’la gizlice anlaşarak teslim etmesiyle sorun çözülmüştür. Şaraptar İlyas, yaptığıının bir ihanet olmadığını aksine her şeyi devletin fesada uğramasına mani olmak adına yaptığını söylemiştir.¹³⁰ Düşman ülkelerin yanı sıra asker kesimi de yönetimden memnun olmadıkları durumlarda şehzadeleri bir isyan aracı olarak

¹²⁷ Demir, s. 124.

¹²⁸ Akgündüz, Osmanlı, s. 114.

¹²⁹ Ekinci, s. 74.

¹³⁰ Âşıkpaşaoğlu, s. 108.

kullanmışlardır. Askerin “ Allah kardeşini eksik etmesin” sözü isteklerinin yerine getirilmemesi karşılığında padişaha bir tehdit anlamı taşımıştır.¹³¹

Kanunnameye dikkat çeken diğer bir ibare de ulemanın kardeş katlini tecviz etmesidir. Osmanlı Devleti’nde Şeyhülislam Ebusuud Efendi, Rumeli Kazaskeri Hamid Efendi, Mekke kadısı Cemal Efendi gibi pek çok âlimin bu yönde fetvaları bulunmaktadır.¹³² Hem Şeyhülislam hem de vakanüvis olan Hoca Sadettin Efendi ve Kemal Paşazade gibi şahsiyetler de nizam-ı âlem için kardeş katli meselesini lüzumlu görmüşlerdir. Örneğin Kemalpaşazâde “bir sazlıkta iki aslan olmaz” sözüyle devlette nizamın korunması için kardeş katlini meşru görmüştür.¹³³

Kanunnameye yer alan “münasiptir” ibaresi kardeş katlinin bir mecburiyet olmadığını göstermektedir. Fatih Sultan Mehmet Han zamanından önce de rastlanan kardeş katli meselesi, kanunname maddesinde yer almasından sonra Osmanlı Devleti’nin giderek güçlenmesi ve başka ülkelerce ciddi bir tehdit unsuru olmasıyla ilintili olarak artarak devam etmiştir. I. Ahmet’in kardeşini öldürmeyerek tahta hanedanının yaşça en büyük erkeğinin oturması uygulamasını getirmesinden sonra kardeş katillerine daha az rastlanmıştır.¹³⁴ Ancak aklî dengesi yerinde olmayan Sultan Mustafa’nın tahta geçmesiyle yaşanan problemler Padişah’ın tahttan indirilmesiyle sonuçlanmış, yerine geçen Sultan Osman da askerin ayaklanmasıyla tahttan indirilmiş ve Osmanlı tarihinde ilk kez bir padişah öldürülmüştür. Yerine padişah olma liyakatine sahip olmayan Sultan Mustafa tekrar geçirilmiştir. Osmanlı tarihinde bir padişahın katledilmesi ve padişahların tattan indirilip yerine bir başkasının geçirilmesi olaylarının sancıları daha sonraki dönemlerde de hissedilmiştir. Sultan IV. Murat, isyancıların, istedikleri devlet adamlarının kendilerine verilmediği takdirde sonunun Sultan Osman gibi olacağı şeklinde tehditleri üzerine hiç istemediği hâlde suçsuz bir Paşa’yı isyancılara teslim etmek zorunda kalmıştır. IV. Murat’ın katı yasaklar koymasında insanların kalplerine korku düşürerek isyanların önünü alma niyeti olduğu

¹³¹ Ekinci, s. 75.

¹³² Akgündüz, s. 115-116.

¹³³ İbn Kemal, IV. Defter, s. 7.

¹³⁴ Demir, s. 125-126.

belirtilmektedir.¹³⁵ Üstelik I. Ahmet'ten sonra başlayan ekberiyet uygulamasına rağmen asker kesiminin bir fitneye daha yeltenmemeleri adına kardeşlerini katletmek durumunda kalmıştır.

İslam hukukunda mevcut devlet başkanına başkaldırma bağı suçu kapsamında değerlendirilmekte ve had cezası olarak kendilerine savaş açılabilir. Ancak devlet başkanının, isyana kalkışmayan bir topluluğa savaş açma hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca devlet başkanına başkaldırmamış kişilerin, devlet başkanı tarafından hapsedilmesi veya öldürülmesi de caiz değildir.¹³⁶ Osmanlı tarihinde II. Beyazıt'a karşı kardeşi Cem Sultan'ın, Kanunî Sultan Süleyman'a karşı da Şehzade Beyazıt'ın başkaldırmaları bağı suçu kapsamında değerlendirilmiştir.¹³⁷

Osmanlı Devleti'nde hiçbir isyan girişimine kalkışmamış şehzadelerin öldürülmesi ta'zir suçları kapsamında değerlendirilmiştir. Ta'zir suçları suçun cezasının devlet başkanına bırakıldığı ve ceza hakkında nas bulunmayan suçlardır.¹³⁸ Bu şekilde öldürülen şehzadeler için sa'y bil fesad suçundan dolayı ölüm cezası verilmiştir.¹³⁹ Sa'y bil fesad ileride işlenmesi muhtemel bir suç yüzünden henüz suç işlememiş bir kişinin cezalandırılmasıdır. Bu konuda delil olarak Hz. Musa ile Hz. Hızır kıssasında Hz. Hızır'ın masum bir çocuğu yaşadığı takdirde ileride anne ve babasının fesada sevk etme durumundan dolayı öldürmesi gösterilmiştir. İslam hukukçularından bazıları da fetret zamanlarında henüz suç işlemeyen fesatçıların öldürülmesini mubah karşılamışlardır.¹⁴⁰ Bu konuda dayanaklarından biri de "Fitne katlden daha şiddetlidir."¹⁴¹ ayet-i kerimesi olmuştur. Bu durumdan hareketle Osmanlı zamanında âlimler şehzadelerin varlığını toplum huzuru ve düzeni için bir tehlike unsuru görerek öldürülmelerini caiz görmüşlerdir. Âlimler için bu konuda belirleyici

¹³⁵ Naîmâ, s. 1221.

¹³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 10, s. 125.

¹³⁷ İkinci, s.77.

¹³⁸ Tuncay Başoğlu, "Tazir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul 2011, s. 198-202.

¹³⁹ Demir, s. 126.

¹⁴⁰ İkinci, s. 77-78.

¹⁴¹ Bakara, 2/217.

bir diğerk husus da adalet anlayışı olmuştur. Herkes için adalet demek olan adalet-i mahzanın uygulanması mümkün olmadığı yerlerde toplumun geneli için adalet demek olan adalet-i izafiyenin uygulanması daha doğru kabul edilerek herhangi bir isyan suçuna kalkışmamış olan şehzadeler de katledilmek suretiyle devletin bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır.¹⁴²

Kardeş katli meselesi incelendiğinde bir takım konuların göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu konulardan birisi Osmanlı Devleti'nin yönetim şeklidir ki meşrutiyetle yönetilen başka ülkelerde de kardeş katline rastlanmıştır. Bir başka husus Osmanlı Devleti'nde padişahların gayelerinin İslam'ın sancaktarlığını yapmak olmasıdır. Bu maksatla padişahlar sürekli bir fetih politikası izlemişlerdir. Fatih Sultan Mehmet Han validesi gibi gördüğü Akkoyunlu hükümdarının annesi Sara Hatun'un Trabzon'un fethi sırasında yaşanan zorluklara dem vurması üzerine maksatlarının ilây-ı Kelimetullah olduğunu belirtmesi konuyu aydınlatmaktadır. Yani Osmanlı padişahları ilây-ı Kelimetullah için devletin bekasını elzem görmüşlerdir.¹⁴³ Fetihler yoluyla İslam'ın sancaktarlığını yapan ve sürekli bir genişleme durumunda olan Osmanlı Devleti diğer devletler için ciddi bir tehlike unsuru olmuştur. Düşman devletler Osmanlı Devleti'nin içinde bir karışıklık meydana gelmesi için ellerinden gelen gayreti göstermişler ve bu konuda hayatta olan padişah kardeşlerini bir ganimet bilmişlerdir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı zamanlarından sonra duraklama devrine girmesinden itibaren devlet kademesinde görülen bazı aksaklıklar neticesinde istekleri yerine getirilemeyen ve kendilerini bir otorite kabul eden asker kesimi de hayatta olan şehzadeleri padişah aleyhine kullanma yoluna gidebilmiştir. Bu sebeplerden şehzadelerin büyük çoğunluğu herhangi bir isyan teşebbüsünde bulunmadıkları hâlde devlet düzeninin bozulmaması adına feda edilmiştir.

Devletin nizamının bozulmaması adına İslam âlimlerinin caiz gördüğü uygulamanın suiistimal edildiği de olmuştur. Bazı padişahlar tarafından hiçbir tehlike arz etmeyecek yaşta olan şehzadeler öldürtülmüştür. Naîmâ, III. Mehmet'in içlerinde çok küçük yaşta bulunan on dokuz şehzadeyi, IV. Murat'ın ise sarayda kapalı bir

¹⁴² Demir, s. 128.

¹⁴³ Akgündüz, *Osmanlı*, s. 117.

şekilde yaşayan üç şehzadeyi öldürtmelerinin halk arasında büyük üzüntülere sebep olduğundan bahsetmektedir.¹⁴⁴ Ayrıca Naima, Sultan Osman'ın haksız yere öldürttüğü kardeşinin bedduasını aldığını ve başına gelen elim olayların bir sebebinin de bu olduğunu belirtmekte¹⁴⁵ ve tahtın tek varisi olarak tahta oturan Sultan İbrahim'in kapalı bir yerde senelerce hapis hayatı yaşamasının neticesinde devlet yönetiminde büyük aksaklıklar yaşandığını aktarmaktadır.¹⁴⁶ Sonunda Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinin ardından kardeş katilleri sebebiyle hanedanda başka erkek kalmadığı için çocuk yaştaki bir şehzade koskoca Osmanlı Devleti'ne padişah olmak zorunda kalmıştır.¹⁴⁷

Sonuç olarak Osmanlı'da kardeş katli tartışmalı bir konu olmuştur. Bu konu bir kısım insanlar tarafından hunharlık olarak nitelendirilirken bir kısım insanlar için ise Osmanlı Devleti'nin bekası için faydalı bulmuştur. Fakat tarihsel olaylar değerlendirilirken zamanın şartları ve koşulları da değerlendirilmeye katılmak zorundadır.¹⁴⁸ Bununla birlikte Osmanlı tarihi incelendiğinde bütün kardeş katillerinin devletin bekası adına yapılması gereken bir zorunluluk olmadığı vakanüvislerin olaylara değişik bakış açılarıyla da ortaya çıkmaktadır. Zira bir kardeş katli “bir sazlıkta iki aslan olmaz.” sözüyle değerlendirilirken diğer bir kardeş katli ileride Padişah için bir uğursuzluk olarak nitelendirilmiştir.

2.2. Devlet Adamlarının Öldürülmesi

Kanunî Sultan Süleyman zamanında makbul bir sadrazam olan İbrahim Paşa görevlerinde gösterdiği bir takım aksaklıklar, hâl ve hareketlerinde baş gösteren kötü hâller sebebiyle Padişah'ın öfkesini celp etmiştir. Paşa'ya karşı öfkesini belli etmeyen Padişah bir gece Paşa'yı uykusunda boğdurmak suretiyle öldürtmüştür.¹⁴⁹ Devlete faydalı hizmetler sunduğu, adaletli ve dürüst bir devlet adamı olduğu hâlde bazı

¹⁴⁴ Naîmâ, s. 106.

¹⁴⁵ Naîmâ, s. 738.

¹⁴⁶ Naîmâ, s. 1581-1583.

¹⁴⁷ Naîmâ, s. 1856.

¹⁴⁸ Ekinci, s. 81.

¹⁴⁹ Peçevî, s. 104-105.

fetihlerde kusuru olması sebebiyle Sadrazam Ahmet Paşa Padişah'ın öfkesini celp etmiş ve bir divandan sonra kimsenin iç yüzünü bilmediği bir şekilde arz odasında başı kesilmek suretiyle öldürülmüştür.¹⁵⁰ Sultan III. Mehmet zamanında, komutanlığını yaptığı Viyana kuşatmasında yaşanan başarısızlıktan dolayı Kara Mustafa Paşa katledilmiş ve mallarına el konulmuştur.¹⁵¹ Ferhat Paşa'nın azledilmesinde parmağı olan Sinan Paşa, sadrazam olduktan sonra, Ferhat Paşa'nın Müslüman esirlerle kâfir esirleri aynı kefeye koyması sebebiyle tekfir edilip öldürülmesine sebep olmuştur. Sinan Paşa'nın sadrazamlığında suçsuz insanlar öldürülmüş, dirlikleri kesilmiş, mal ve erzaklarına el konulmuş ve bu gibi haksızlıklar Celâlî isyanlarına sebep olmuştur.¹⁵² Derviş Paşa'nın sadrazamlığı sırasında beylerbeyliğinden azledilmiş bir ihtiyar, mirliva olan oğlu hakkında şikâyetler olması sebebiyle suçsuz yere öldürülmüş ve mallarına el konulmuştur. Başka haksızlıklara da karışan Derviş Paşa Padişah'ın öfkesini çekmiş ve Şeyhülislam'ın da fetvası alınmak suretiyle Padişah'ın huzurunda iple boğularak öldürülmüştür.¹⁵³ IV. Murat zamanında İznik kadısı, Padişah'ın gelişinden bir gün önce atlıların pislettiği yolları Padişah'ın erken gelmesinden dolayı temizletmemesi üzerine öldürülmüş ve cesedi kale duvarına asılmıştır.¹⁵⁴ Sultan İbrahim zamanında Silahtar Paşa rüşvet aldığı için katledilmiştir. Naîmâ, Silahtar Paşa'nın makam ve mevki hırsıyla haksız bir kazanç olan rüşvet almasını tasdik etmemekte ancak rüşvet almanın yaygın bir suç olduğu ve cezasının da katledilmek yerine sürgün, işten çıkarılma veya malına el konulma şeklinde olması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Silahtar Paşa gibi bazı devlet adamlarının geçmişte başka devlet adamlarına yaptıkları haksızlıklardan ötürü başlarına böyle musibetlerin geldiğini de savunmaktadır.¹⁵⁵ Sultan İbrahim zamanında yaptığı zulümler sebebiyle İbrahim Paşa katledilmiş ve cesedi Siyaset Çeşmesi önünde on gün kadar kalmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁰ Peçevî, s. 175.

¹⁵¹ Naîmâ, s. 59.

¹⁵² Peçevî, s. 381.

¹⁵³ Peçevî, s. 434-436.

¹⁵⁴ Naîmâ, s. 1239.

¹⁵⁵ Naîmâ, s. 1559-1560.

¹⁵⁶ Naîmâ, s. 1819.

Şeyhülislam Bolevî Efendi Köprülü Mehmet Paşa'nın talimatıyla öldürülen Deli Hüseyin Paşa'nın büyük bir devlet adamı olduğunu ve küçük bir suç yüzünden öldürülmesinin şeriata muvafık olmadığını savunmuş ve katledilmesi hakkında fetva vermemiştir. Ancak bu davranışı yüzünden Şeyhülislam görevinden azledilerek sürgün edilmiştir.¹⁵⁷

İslam hukukuna göre devlet başkanının büyük günah sayılan suçların tekrarlanması halinde ve bazı büyük suçlarda ölüm cezası vermesi caiz görülmüştür. Bu şekilde cezalandırmalara “siyaseten öldürme” adı verilmiştir.¹⁵⁸

Vezirlik İslam hukukuna göre devlet başkanlığından sonra en önemli makam olup devlet başkanının bütün yetkilerine sahiptir.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde şeriatın kendisine verdiği yetki ile padişah ve vezirler bir kısım suçluları cezalandırmışlardır. Ancak bu yetki her zaman doğru kullanılmamış ve bir takım haksızlıklar vuku bulmuştur.

2.3. Müsadere

Osmanlı Devleti'nde özellikle Kanunî Sultan Süleyman zamanından sonra hazine sıkıntıları baş göstermeye başlamış ve görevinden azledilen, bazı suçlarından dolayı öldürülen veya düşmana esir düşen devlet büyüklerinin mallarına devlet adına el konulmaya başlanmıştır.¹⁶⁰ Örnek olarak Padişah tarafından ölümle cezalandırılan Narhçı Hasan Paşa'nın katledilmesinden sonra mallarına el konulması üzerine oğlu padişaha şikâyetle bulunarak kendilerine intikal etmesi gereken malın devlet tarafından alınmasının yetim malına el sürmek demek olduğunu ileri sürmüştür. Padişah, kendisine çocuğunun olmadığını söylediğini ifade ederek, maktulün malının çocuklarına verilmesini emir buyurmuştur.¹⁶¹

¹⁵⁷ Naîmâ, s. 2886-2887.

¹⁵⁸ İbn Âbidin, c. 4, s. 62-63.

¹⁵⁹ Vehbe b. Mustafa Zuhaylî, *el-Fıhu'l-İslam ve Edilletühü*, Dımaşk t. y., c. 8, s. 6219.

¹⁶⁰ Koçi Bey, s. 89-106.

¹⁶¹ Naîmâ, s. 1616-1617.

Devletin üst kademelerinde görev alan devşirmeler Osmanlı Devleti'nde köle statüsünde kabul edilmişlerdir. İslam hukukunda efendi kölesinin mirasçısı hükmünde kabul edilmekte ve vefat eden kölenin mal varlığı efendisine kalmaktadır. Bu sebepten Osmanlı Devleti'nde devşirme asıllı paşa ve vezirler vefat ettikten sonra mallarına el konulmuş, mirasçılara ise geçinebilecekleri kadar bir mal verilmiştir. Ancak devşirmelerin cizye veren halkın çocukları olduğu göz önünde bulundurulduğunda köle statüsünde kabul edilmeleri ve vefat ettikten sonra mallarına el konulması İslam hukukuna uygun düşmemektedir.¹⁶² Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde devşirme olmadığı hâlde haksız yere mallarına el konulan devlet adamları ve sıradan halk da olmuştur.¹⁶³

2.4. Sadrazam'a Kötü Söz Söyleyenlerin Cezalandırılması

Şair Nef'i, Sadrazam Bayram Paşa'yı hicveden şiirinden dolayı katledilmiştir. Nef'i'nin yazdığı hicivler sebebiyle kanının akıtılmasının gerekliliğine dair İslam âlimleri birleşmiştir.¹⁶⁴

İslam hukukuna göre bir kişinin devlet başkanına dahi söylediği kötü sözden dolayı katli helal olmamaktadır. Bu konuda delil ise Hz. Ali'nin kendisini kâfirlikle suçlayıp kötü sözler sarf eden Haricî taifesinden bir kişiyi cezalandırmamış olmasıdır.¹⁶⁵

2.5. Âsilerin Cezalandırılması

Sultan I. Mehmet zamanında Şeyh Bedreddin adında bir zat padişahlık iddiasında bulunmuş ve etrafına bir takım insanları toplayarak sultana karşı âsi olmuştur. Padişah şeyhe karşı ne yapılması gerektiğini Mevlana Haydar'a sormuş o da öldürülmesinin helal malının ise haram olduğu yönünde fetva vermiştir.¹⁶⁶ Ayrıca Sultan İbrahim'in öldürülmesinden sonra bir kısım asker, Padişah'ın öldürülmesinde

¹⁶² Özcan, s. 254-257.

¹⁶³ Akgündüz, *Osmanlı*, s. 200.

¹⁶⁴ Naîmâ, s. 1283.

¹⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 10, s. 125.

¹⁶⁶ Neşrî, s. 218.

payı bulunan devlet büyüklerinin katledilmesi gerektiği hususunda fikir birliği ederek Yeni Camii imaretinde toplanmışlardır. Vezir ve İslam âlimleri, şer'an katledilmeleri gerekmeyen kişilerin katledilmesini istemek ve Padişah'ın dağılmaları hususunda uyarılarını dikkate almamak gibi tutumlarından dolayı cami imaretinde toplanan kalabalığın katledilmek suretiyle cezalandırılmaları hususunda müftüden fetva istemişlerdir. Şeyhülislam, Kazaskerler ve eski müftüler tarafından isyancıların katlinin caiz olduğuna dair imzalar atılmıştır. Gelişmeler üzerine isyancıların davalarından vazgeçmiş ve meydanda bulunan kalabalık dağılmıştır. Buna rağmen üç sipahi yakalanıp öldürülmüş ve cesetleri çarşı ortasına konmak suretiyle halka korku vermek amaçlanmıştır. Bu durum fitne ateşini alevlendirmiş ve sipahiler olaydan sorumlu tuttıkları Şeyhülislam ve Sadrazam'ın öldürülmediği takdirde isyanın bitmeyeceğini söyleyerek Sultan Ahmet Camii önünde toplanmışlardır. Sadrazam İstanbul kapılarını kapatmış ve kullarının birbirlerine silah çekmesine rızasının olmadığına dair padişah fermanını saklamak suretiyle cami önünde toplanmış olan Sipahiler'in Yeniçeriler tarafından öldürülmesine sebep olmuştur. İsyanın bastırılmış ve sahibi olmayan cesetler cenaze namazı kılınmadan denize atılmıştır. Fakat bu mesele de tartışma konusu olmuş ve bir kısım İslam âlimleri öldürülenlerin bağı suçundan cezalandırılmayacağını savunurken bir kısım İslam âlimleri ise aksini savunmuşlardır.¹⁶⁷ IV. Mehmet zamanında bir kısım asker Abaza Hasan etrafında toplanarak isyana kalkışmışlardır. İsyancıların kendilerinden olması ve ordularında beş vakit namazın eda edilmesi sebebiyle katledilmelerinin caiz olup olmadığı hakkında Şeyhülislam Bolevî Mustafa Efendi'den fetva istenmiştir. Bolevî Mustafa Efendi Padişah'a isyana kalkışan ve fesat çıkaran Abaza Hasan'ın ve yanında bulunan isyancıların katledilmelerinin caiz olduğu yönünde fetva vermiştir. Bazı askerlerin, orduda korkularından dolayı yer alan ve savaş esnasında af dileyip teslim olmak isteyen askerlerin teslim olma isteklerinin kabul edilmesi yönünde istekleri de kabul edilmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Naîmâ, s. 1894-1899.

¹⁶⁸ Naîmâ, s. 2855-2856.

İslam hukukuna göre Müslüman olduğu hâlde devlet başkanına isyan eden kişiler önce itaate davet edilmekte, itaat etmemeleri durumunda kendileri ile savaşılmaktadır. Savaş sonrasında; mallarına, kadın ve çocuklarına dokunulmamakta, esirleri ve yaralı olanları öldürülmemekte, kaçanlar takip edilmemektedir. Askere ait savaş malzemeleri de mirasçılara verilmektedir. Bu konuda delil Hz. Ali'nin uygulaması olmuştur. Zira Hz. Ali, ehli kiblede olan hiçbir isyancı kavme itaate çağırılmadan savaş açmamış, kadınlarına, mallarına ve çocuklarına dokunmamıştır. Yaralılarına dokunmamış kaçanları ise takip etmemiştir. Bazı hukukçular ise esir ve yaralıların kaçıp sığınabilecekleri bir kavimleri olması durumunda öldürülebileceğini söylemişlerdir.¹⁶⁹

Haksız olarak devlet başkanına başkaldırmış ve Müslümanlara eziyet etmiş olan âsilerin cenaze namazları kılınmamaktadır. İsyancıların tövbe edip devlet başkanına tabi olmaları hâlinde isyan durumunda iken işledikleri cinayet ve mallardan hesap sorulmamaktadır.¹⁷⁰

Bağy suçunda duruma göre farklı cezalar uygulanabilmektedir. Grup oluşturmayanlara ve başkaldırmayanlara dokunulmadığı gibi bir yerde toplandığı hâlde devlete itaate devam edenlerle de savaşılmamaktadır. Sadece propaganda yapanlar ise ta'zir suçuyla cezalandırılabilir.¹⁷¹

Osmanlı Devleti'nde vermiş olduğumuz örnekleri İslam hukuku açısından bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuz takdirde; Şeyh Bedreddin'in Mevlana Haydar'ın fetvasıyla öldürülmesi ve malına dokunulmaması şeriata muvafık görünmektedir. Çünkü Şeyh Bedreddin padişahlık iddiasında bulunmuş ve etrafına bir kısım insanları toplamak suretiyle fiilen bir isyan hareketine girişmiştir. Bu yüzden öldürülmesi de mallarının alınmaması da şeriata uygun olmuştur. Sultan İbrahim'in öldürülmesinde parmağı olan devlet adamlarının cezalandırılması için toplanan kalabalığın, âlimler tarafından isyancı statüsüne sokulup öldürülmeleri hakkında fetva çıkması akabinde isyandan vaz geçmeleri affedilmeleri için bir sebep oluşturmuştur. Ancak isyan

¹⁶⁹ Ebu Yusuf, s. 232- 233.

¹⁷⁰ Ebu Yusuf, s. 233.

¹⁷¹ Akgündüz, *Osmanlı*, s. 113.

hareketinin son bulmasına rağmen halkın kalbine korku salmak amacıyla Şeyhülislam ve Sadrazam'ın emriyle üç sipahinin katledilmeleri şeriata muvafık görünmemektedir. Zira isyancılar tövbe edip isyandan vazgeçmelerinden sonra öldürülmüşlerdir. Bu durumda öldürülen kişilerin haksız yere öldürölüp öldürölmedikleri tahkik edilmeli ve haksız bir hüküm verildiğinin saptanması durumunda katillerin maktullerin velilerine teslim edilmeleri gerekmektedir.¹⁷² Üç sipahinin öldürölmesinin akabinde oluşan isyan hareketinde Padişah'ın rızasının bulunmamasına rağmen isyancıların öldürölmesi de şeriata uygun düşmemektedir. Zira toplanan kalabalığın öldürölmesine sebebiyet veren Sadrazam, Padişah'ın emrine muhalif davranmıştır. Kalkıştıkları isyan hareketinden vazgeçmiş bulunan ve haksız yere arkadaşlarının öldürölmesinin hesabının sorulmasını isteyen kalabalığın, hem padişah emri olmadan öldürölmesi hem de bağı statüsüne konulup cenaze namazları kılınmadan denize atılmaları haksız bir uygulama olmuştur. IV. Mehmet zamanında Abaza Hasan isyanında gerek Şeyhülislam'ın verdiği fetva, gerekse isyancılar içinde korkularından dolayı bulunan askerlerin teslim olma isteklerinin kabul edilmesi şeriatın isyancılar için koyduğu kural ve kaidelere uygun düşmektedir.

2.6. Eşkıyaların Cezalandırılmaları

Sultan II. Murat zamanında bir kısım eşkıyanın halka rahatsızlık vermesi üzerine eşkıyalar yakalanmış ve bir zindana kapatılmak suretiyle ölümüne terk edilmişlerdir.¹⁷³

Bir grup insanın yol kesip insanların mal veya canlarına zarar vermelerinin cezası had cezaları kapsamına dâhil olmaktadır. Cezası ise sağ elin ve sol ayağın çaprazlama kesilmesi veya devlet başkanının istemesi üzerine asılmasıdır. Ebu Hanife'ye göre yol kesme suçunda hâkimin seçme hakkı vardır. Önce el ve ayak kesip sonra öldürme, kesme işlemi olmaksızın öldürme veya asma işlemlerinden dilediğini uygulama hakkı bulunmaktadır. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre hâkimin asması gerekmektedir. Zira ceza vermenin amacı canın alınmasıyla sağlanmaktadır. Ebu Hanife ise cezanın ağırlaştırarak verilmesinin caydırıcılığı üzerinde durmakta ve

¹⁷² Ebu Yusuf, s. 167.

¹⁷³ Neşri, s. 236.

organların kesilmesinden sonra asma cezasının insanlar nazarında daha caydırıcı olduğunu ileri sürmektedir. Zahiru'r-Rivaye'ye göre hâkim asıp asmamakta serbest görülmüştür. Ebu Yusuf'a göre hâkimin asmayı terk etmemesi gerekmektedir. Zira asmanın amacında teşhir etmek vardır. Asma işleminin canlı olarak veya öldürüldükten sonra olması hakkında ihtilaf söz konusudur. Ayrıca Hanefilere göre asıldıktan sonra üç gün boyunca cesetler teşhir edilmelidir. Cesetlerin bozularak insanlara eziyet vermemesi için üç günden sonra yakınları tarafından alınmasına izin verilmiştir.¹⁷⁴

İslam hukukuna göre yol kesmek suretiyle insanların mallarına ve canlarına zarar veren eşkıyaların cezalandırılmaları had cezaları kapsamında yer almakta ve kanıtlanmış bir had suçunun cezasının bağışlanması devlet başkanı için bile söz konusu olmamaktadır.¹⁷⁵ Bununla birlikte suçluları hapiste aç bırakmak suretiyle ölüme terk etmek gibi bir cezalandırma şekli İslam hukukunda yer almamaktadır.

2.7. Hz. Peygamber'e Kötü Söz Söyleyen Zimmînin Cezalandırılması

Naîmâ Hazreti Peygamber'e kötü sözler söyleyen bir zimmî terzinin asılmak suretiyle cezalandırıldığını aktarmaktadır.¹⁷⁶

Hanefî müçtehitlerinin çoğu Hazreti Peygamber'e hakaret edip dil uzatan bir zimmînin yakalandıktan sonra Müslüman olması hâlinde bile öldürüleceği yönünde fetva vermişlerdir. “Gerçekten Allah ve Rasulü'ne eza verenler (yok mu?) Allah onları dünyada da ahirette de rahmetinden kovmuş, onlara horlayıcı bir azap da hazırlamıştır.”¹⁷⁷ ayeti delil olmak suretiyle Allah Rasulü'ne dil uzatmanın cezasının idam olduğunda icma vardır.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Serahsî, c. 9, s. 195-196.

¹⁷⁵ Ebu Yusuf, s. 165-166.

¹⁷⁶ Naîmâ, s. 1789.

¹⁷⁷ Ahzab, 33/57.

¹⁷⁸ Zuhaylî, c. 7, s. 5594.

2.8. Padişahların İçki İçmesi

Sarhoşluk veren bütün maddeler azlığına ve neden yapıldığına bakılmaksızın haram kabul edilmiştir. Hanefî mezhebi dışında kalan bütün mezheplere ve Hanefî mezhebinde de tercih edilen görüş olan İmam Muhammed'in görüşüne göre sarhoşluk veren maddelerin tüketilmesi karşılığında had cezası uygulanması gerekmektedir. Hanefilerde İmam Muhammed dışında kalanlar ise şarap dışında sarhoşluk veren maddelerin kullanımında sarhoş olunmadıkça had cezası uygulanmayacağına dair fetva vermişlerdir. Ayrıca mezhepler şarabın suyla karıştırılması durumunda şarabın sudan çok olması durumunda had cezasının gerektiğini söylemişler, şarabın sudan az olma durumunda ise ta'zir cezasını yeterli görmüşlerdir.¹⁷⁹

Sarhoşluk veren şeylerin tüketilmesi durumunda uygulanan had cezası hakkında iki farklı görüş vardır. Hanefî, Malikî, ve Hanbelîler, Hazreti Ömer zamanında uygulama konusunda sahabenin icmasını göz önünde tutmuşlar ve had cezasını seksen sopa olarak kabul etmişlerdir. Şafilere ise Hazreti Peygamber'in uygulamasını esas almışlar ve had cezasını kırk sopa olarak kabul etmişlerdir.¹⁸⁰

Osmanlı Devleti'nde bazı padişahların içki içtikleri nakledilmiştir. Yıldırım Beyazıt, Sırp kralının kız kardeşiyle yaptığı izdivaç sonrası içki içmeye başlamış ve devlet işlerini aksatmıştır. Ancak daha sonra tövbe ederek kendisini hayır işlerine adanmıştır.¹⁸¹ Sultan IV. Murat da içki içen padişahlar arasında zikredilmiştir. Şiddetlenen hastalığı sırasında üç ay kadar içkiden uzak kalmış ancak Ramazan Bayramı şenlikleri sırasında tekrar içki sofrasına oturması sebebiyle hastalığı nüksetmiş ve bir süre sonra vefat etmiştir.¹⁸² Naîmâ, Sultan Murat'ın eski padişahları unutturacak liyakatte olmasına rağmen, eğlenceye düşkünlüğü ve kötü arkadaş seçimleri sebebiyle ömrünü kısalttığına dikkat çekmektedir. Bazı padişahların içki içtiklerine dair kaynaklarda bilgi bulunmakla birlikte içilen içkinin ne olduğuna dair

¹⁷⁹ Zuhayli, c. 4, s. 2624.

¹⁸⁰ Zuhayli, c. 7, s. 5488-5489.

¹⁸¹ Hoca Sadettin Efendi, s. 209-222.

¹⁸² Naîmâ, s. 1485-1486.

bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla had cezası gerektirecek bir durumun olup olmadığına dair fikir sahibi olunamamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde padişahlar şer'î konularda hassasiyetle davranmışlar ve içki gibi bir takım haramların önüne yasaklamalarla geçmeye çalışmışlardır. Ancak bazı padişahların hayatlarının bir döneminde içki sofralarına oturduklarına dair bilgiler vakanüvislerin eserlerinde mevcuttur. Gerek Yıldırım Beyazıt'ın yaptığı izdivaçtan sonra kullanmaya başladığı içki sebebiyle devlet işlerini aksatmasına dem vurulması gerekse Sultan IV. Murat'ın kötü arkadaşlarının etkisiyle yaptığı yanlışlar, eğlenceye düşkünlüğü ve içki içmesi gibi sebeplerin erken yaşta ölmesine sebep gösterilmesi meseleye o zaman da yaklaşımın menfi olduğunu ortaya çıkarmaktadır.¹⁸³

2.9. Sakal Kırma Cezası

Neşrî, eserinde Orhan Bey zamanında padişahın öfkesine maruz kalan kişinin sakalının kesilmesinin tahkir etmek suretiyle cezalandırma yöntemlerinden biri olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁴ Âşıkpaşaoğlu da Osmanlı zamanında padişahların bir kişiyi cezalandırmak istediklerinde o kişinin sakalını kestirdiklerini ve eşeğe ters bindirdiklerini belirtmektedir. Âşıkpaşaoğlu bu âdetin Osmanlı'ya Avrupa'dan geçtiğini de eklemektedir.¹⁸⁵

Fuat Köprülü, Osmanlı Devleti'nde küçük düşürme maksadıyla sakal kesme, eşeğe ters bindirme, kadın elbisesi giydirme gibi cezaların uygulandığını belirtmektedir. Köprülü, bu şekilde cezalandırma yöntemlerinin Bizans'ta da bulunduğunu ve Bizans'ta tahttan indirilen imparatorun, azledilen patriğin veya savaşta cesaret gösteremeyen askerlerin bu şekilde cezalara çarptırıldığını bildirmektedir. Bununla birlikte bu şekilde tahkir cezalarının Osmanlı Devleti'nden önceki İslam Devletlerinde de bulunduğundan bahsetmekte, Abbasîler'de sakal

¹⁸³ Naîmâ, s. 1495-1496.

¹⁸⁴ Neşrî, s. 77.

¹⁸⁵ Âşıkpaşaoğlu, s. 45.

kesmek, Samanoğulları'nda eşeğe bindirmek, Sasaniler'de kadın elbisesi giydirmek cezalarının mevcudiyetini örnek olarak göstermektedir.¹⁸⁶

Osmanlı Devleti'nde sakal kesmek ta'zir cezaları kapsamında yer almıştır. Yalancı şahitlik gibi suçlardan dolayı yargılanan kişilerin avret yerleri kapalı olmak kaydıyla çıplak bir şekilde teşhir edilmeleri İslam âlimleri tarafından caiz karşılanmış, saç ve sakalın kesilmesi ve yüze kara çalınması gibi uygulamaları ise İslam âlimlerinin çoğu caiz karşılamıştır.¹⁸⁷

Konu hakkında çoğu İslam âlimi tarafından caiz olduğuna dair fetva bulunan sakal kırma cezası şerî olarak sakıncalı görünmemektedir.

2.10. İçki, Tütün ve Kahve Yasaklamaları

İstanbul ve Rum diyarları 1554 senesinde kahve ile tanışmıştır. Kahvenin yanında yapılan sohbetler, okunan şiirler, oynanan satranç ve tavlalar yüzünden mescitlere olan ilginin azalması ve insanların malayani işlere yönelmesi sebebiyle kahve tüketmenin caiz olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bazı İslam âlimleri tarafından kahvehanelerde geçirilen boş vakitler sebebiyle kahvehanelerin meyhanelerden bile daha tehlikeli olduğuna dair fikir beyan etmişler ve kahvenin de kahvehanelerde vakit geçirmenin de caiz olmadığına dair fetvalar çıkarmışlardır. Kahvehanelerin yasaklanması konusunda sert tedbirler uygulanmış, buna rağmen kahve tüketmenin önüne geçilememiştir. Halkın kahve tüketmekten vaz geçmemesi hatta ulema ve vezirlerin de kahve tüketmeye başlamaları sebebiyle zamanla fetvalarda yumuşama yoluna gidilmiştir.¹⁸⁸

Tütün ise ilk olarak 1600 yılında İngilizler vasıtasıyla Osmanlı topraklarına girmiştir. Başlangıçta tedavi maksadıyla kullanılmış ancak daha sonra keyif verici madde olarak kullanımı yaygınlaşmıştır. Tütünün bireye zararlarından başka çevreye

¹⁸⁶ Mehmet Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, 2. bs., İstanbul 2018, s. 161-162.

¹⁸⁷ Akgündüz, *Osmanlı*, s. 176-177.

¹⁸⁸ Peçevî, s. 196.

olan zararları ve yangınlara sebebiyet vermesi dolayısıyla Kanunî Sultan Süleyman zamanında kahvehanelerle birlikte tütün de yasaklanmıştır.¹⁸⁹

Sultan Ahmet zamanında içki yasaklanmış ve meyhaneler kapatılmıştır. Ancak Naîmâ, çok geçmeden insanların tekrar içki içmeye başladıklarını belirtmektedir.¹⁹⁰

Sultan IV. Murat zamanında İstanbul'da 1623 senesinde yaşanan korkunç yangından sonra, meyhanelerde kendilerinden geçmiş bir vaziyette tütün içenlerin yangında etkili olduğu düşünülerek, tütün tekrar yasaklanmıştır. Yangından sonra yaşanan büyük üzüntüden dolayı insanların kahvehanelerde toplanıp Padişah ve yönetim aleyhinde konuşmalarını engellemek maksadıyla kahvehaneler de tekrar kapatılmıştır. Tütün ve kahvehane yasaklarına uymayanların ölümle cezalandırılacakları duyurulmuş ve bizzat Padişah geceleri İstanbul sokaklarında dolaşarak ışısız gezen herkesi kılıcıyla cezalandırmıştır. Naîma IV. Murat'ın tütün ve kahvehaneler hakkında bu kadar katı yasaklar koymasının ardında insanların kalbine korku salma amacı bulunduğu bahsetmektedir. Tütün ve kahve içmek bahanesiyle toplanılan yerlerde insanların devlet işleriyle alakalı meseleler konuştuğunu bu yüzden bu yerlerin bir bakıma Darünnedve işlevi gördüğünü, yasaklamalarla böyle toplantıların önüne geçmek istendiğini ve Padişah'ın bazen bizzat kendi keskin kılıcıyla kestiği cezalar neticesinde insanların kendi evlerinde bile devlet meselelerini konuşamaz hâle geldiğini belirtmektedir.¹⁹¹

Sultan IV. Murat 1634 senesinde Edirne'den İstanbul'a döndükten sonra içkiyi de yasaklamıştır. Yasağa uymayanları ölümle cezalandırmıştır.¹⁹²

İslam hukukuna göre yasaklanan maddeler hakkında verilen fetvalara bakacak olursak; Hanefilerde İmam Muhammed'e ve diğer mezheplere göre sarhoşluk veren her içki haram kabul edilmiş ve içilen miktara bakılmaksızın karşılığında had cezasının uygulanması gerektiği söylenmiştir. Hanefilerde çoğunluğun görüşüne göre ise şarabın

¹⁸⁹ Peçevî, s. 196-197.

¹⁹⁰ Naîmâ, s. 646.

¹⁹¹ Naîmâ, s.1219-1221.

¹⁹² Naîmâ, s. 1272.

az veya çok içilmesinde had cezası uygulanmakta diğer sarhoşluk veren maddelerin içilmesinde sarhoşluk durumu olması halinde had cezası gerekli görülmektedir.¹⁹³ Şarap ve diğer sarhoşluk veren maddelerin içilmesi durumunda had cezası olarak hür kişilere seksen sopa had cezası uygulanmaktadır. Şafilere göre ise şarap ve diğer sarhoşluk veren şeylerin içilmesinde had cezası kırk sopadır.¹⁹⁴ Şarap veya diğer sarhoşluk veren içkilerin içildiğinin ispat edilmesi için cumhura göre iki Müslüman erkeğin şahitliği ya da içen kişinin ikrar etmesi gerekmektedir. Malikîlere göre ise iki Müslüman erkeğin kişinin ağzını koklamak suretiyle yaptıkları şahitlik de kabul edilmektedir. Malikîler bu konuda Abdullah b. Mesut'un kendisinden şarap kokusu gelen bir adamı sopalatmasını dayanak olarak göstermişlerdir.¹⁹⁵

Şafilere göre kahve ve tütünün kullanımlarında maksada bakılmaktadır. Maksat mubah ise mubah, mekruh ise mekruh haram ise bu maddelerin kullanılması da haram olmaktadır. Yani maksat bir ibadete yardımcı olması ise hüküm farklı olmakta, haram bir iş maksat olduğunda ise farklı olmaktadır. Bazı Hanbeliler de bu görüşe katılmaktadır. Hanbelîlerden bazı âlimlere göre ise tütün ve kahve mubah kabul edilmektedir. Ancak bu gibi maddelerin kullanılmaması daha uygun görülmüştür.¹⁹⁶

Tütünün caiz olup olmaması tartışma konusu olmuştur. Kimi İslam âlimlerine göre mubah, kimine göre mekruh, kimine göre ise haram kabul edilmektedir. Tütünü mubah kabul edenlerin delili, hakkında haramlığına delil olacak herhangi bir ayet veya hadisin bulunmayışıdır. Alkol veya uyuşturucu gibi sarhoşluk verme durumu söz konusu olmadığı için bu gibi maddelere kıyas edilmesi de söz konusu olamamaktadır. Haramlığını savunanların delili ise zararlı olan şeylerin haram, faydalı olan şeylerin ise helal kabul edilmesi olmuştur. Tütün, sağlığa zararları, kokusunun rahatsız edici olması, pis bir şey olarak kabul edilmesi, tütüne harcanan paranın israf boyutlarında olması, yararsız bir oyun ve eğlence sayılması gibi sebeplerden dolayı haram kabul edilmiştir. Ayrıca tütünün helal olduğunu savunan İslam âlimlerinin zamanlarında

¹⁹³ Zuhaylî, c. 4, s. 2624- 2625.

¹⁹⁴ Zuhaylî, c. 7, s. 5498.

¹⁹⁵ Zuhaylî, . 7, s. 5505-5506.

¹⁹⁶ Zuhaylî, c.7, s. 5505-5506.

tütünün sağlık açısından zararlarının henüz tam olarak ortaya konmamış olması da ayrı bir mevzu olmuştur.¹⁹⁷

İslam hukukuna ta'zir cezalarını belirleme ve uygulama görevi devlet başkanının ve naiblerinin reylerine bırakılmıştır.¹⁹⁸

Osmanlı ulemasının kahve hakkında verdikleri fetvalara bakacak olursak Şeyhülislam Ebussuud Efendi kahveyi fâsıkların içeceği olarak kabul etmiş ve yemeklerin hazmedilmesi yahut zihnin kuvvetlenmesi gibi bir maksattan dolayı bile içilmesini mekruh görmüştür. Kahvehanelerde insanların satranç veya tavla oynamak ya da boş sözlerle vakit harcamak suretiyle kahve içmeleri durumunda Allah'ın, meleklerin ve Müslümanların lânetlerine müstahak olacaklarını söylemiştir.¹⁹⁹ Ayrıca Padişah'ın yasaklamasına rağmen insanların kahvehanelerde toplanıp afyon, boza ve kahve gibi maddeleri tüketip boş işlerle ve tavla ve satranç gibi oyunlarla meşgul olmaları durumunda hem bu işleri yapan insanların hem de kahvehaneleri işletenlerin ta'zir cezalarına müstahak olduklarını belirtmiştir. Bu gibi işlerin yapılmasına göz yuman hâkimlerin de azledilmelerinin gerektiği yönünde fetva vermiştir.²⁰⁰

Bahai Efendi şeyhülislam olduktan sonra tütünün mubah olduğuna dair fetva çıkarmıştır. Delil olarak da tütünün haram olduğuna dair bir delilin bulunmayışını ve eşyada asıl olanın mubah oluşunu göstermiştir.²⁰¹

XVII. yüzyılda yaşamış, pek çok değerli eser vermiş, müsbet düşüncüyü temsil etmiş bir Osmanlı âlimi olan Kâtip Çelebi²⁰² tütün hakkında İslam bilginlerinden haram diyenlerin de, mekruh diyenlerin de, mubah olduğunu söyleyerek kullananların da olduğunu belirtmektedir. Haramlığına kanaat getirip kullanımının yasaklanması gerektiği yönünde çokça çalışmalar yapanların olmasına rağmen bunun halk arasında direnmelere sebep olduğunu, özellikle Sultan IV. Murat zamanında yasaklamalar

¹⁹⁷ Şükrü Özen, "Tütün", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 42, İstanbul 2012, s. 5-6.

¹⁹⁸ İbn Âbidin, c. 4, s. 60.

¹⁹⁹ Düzdağ, s. 189.

²⁰⁰ Düzdağ, s. 189-190.

²⁰¹ Naîmâ, s. 2101.

²⁰² Orhan Şaik Gökyay, "Kâtip Çelebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara 2002, s. 36.

sonucunda birçok kişinin idam edilmesine rağmen tütün kullanımının sonlanmadığını belirtmektedir.²⁰³ Kâtip Çelebi, tütün gibi alışkanlıkların tamamen yasaklanması yoluna gidilmekle halk arasında kullanımının önüne geçilemeyeceği kanaatine varmıştır. Bununla birlikte devletin, tebaasını kendi hâline bırakmaması ve genel yasaklar koyarak kendi hanesinde içenlere karışmaması gerektiğini savunmaktadır.²⁰⁴

Tütünün keyfiyetine gelince, Kâtip Çelebi devlet daireleri gibi resmî yerlerde ve mescit gibi kutsal mekânlarda kullanımının hoş karşılanmamasından yola çıkarak onu içmeyi güzel bir iş olarak görmemekte, yarar ve zararlarının karşılaştırıldığında gerek parasal açıdan gerekse vücuda zararları açısından zararlarının çok daha fazla olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte tütünden çıkan dumanın havayı kirletmesine rağmen tiryakilerde bu zararın tesirinin azaldığına ve normal şartlarda vücuda olan zararın tiryakilerde bazen yarara bile dönüşebildiğine dikkat çekmektedir. Tütünün kullanmanın dinen bidat sayıldığında şüpheye yer olmadığını söylemekte, ağızda bıraktığı kötü kokunun Müslümanlara eziyet vermesi sebebiyle de mekruh olduğundan bahsetmektedir. Buradaki mekruhlığı; soğan, sarımsak ve pırasa gibi yiyeceklerin kokularının diğer Müslümanlara vereceği zahmetten dolayı cami ve mescitlere gelmeden önce yenmelerinin mekruh kabul edilmesine benzetmektedir. Yani Müslümanlara eziyet verme durumu söz konusu olduğunda soğan ve sarımsak gibi yiyecekleri yemenin tenzîhen mekruh görülmesi gibi tütünün de aynı sebepten tenzîhen mekruh görüldüğünü belirtmektedir. Tütünün haram sayılmasını halkı haram üzerinde direnme hâlinde bırakmak gibi bir sonuca götürdüğü için uygun karşılamamakta, helal yönünde fetva vermeyi ise halkı vebalden kurtarmak gibi bir maslahat söz konusu olduğu için daha doğru bulmaktadır. Özetle Kâtip Çelebi, yasaklama yoluna gidilmesi durumunda insanların hayatları pahasına vazgeçmeyecekleri bir nesnenin helal sayılmasını maslahata daha uygun görmektedir. Bununla birlikte bir konuda farklı fetvalar verilmesinin de mümkün olduğunu; zira bir nesneyi kullanmanın, kimine getireceği zarardan dolayı haram, kimine getireceği

²⁰³ Kâtip Çelebi, *Mîzanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l-Ahakk*, İstanbul 1972, s. 31.

²⁰⁴ Kâtip Çelebi, s. 33.

menfaatten dolayı mendup, kimine ise fazlaca bir tesiri olmayacağından dolayı mubah kabul edilebileceğini söylemektedir.²⁰⁵

Osmanlı tarihinde zaman zaman bir takım yasaklamalara gidilmiştir. Bu yasaklamalar arasında içki, kahve ve tütün yasakları bulunmaktadır. İçkinin bizzat haram oluşu ve şarap dışında had uygulanıp uygulanmayacağı hakkında görüş birliği olmayışı göz önünde tutulduğunda padişahların içki hakkında ta'zir cezalarına başvurmaları şeriatın devlet başkanına tanıdığı bir hak olmaktadır. Her ne kadar tütün meselesiyle ilgili Osmanlı yönetiminin değişik zamanlarında değişik fetvalar verilmiş olsa da tütünün bir takım zararları ve İstanbul'da tütün sebebiyle çıkan büyük yangınlar tütün hakkında yasaklar getirmeyi halkın yararına uygun bir hâle getirmiştir. Kahvenin Osmanlı Devleti'ne girmesinin ardından içilmesinin caiz karşılanmamasında, kahvehanelerde geçirilen boş vakit ve devlet yönetimi aleyhinde yapılan sohbetlerin isyanlarda payının olması etkenler arasında olmuştur. İçki, kahvehane ve tütün yasaklamalarında durum değerlendirildiğinde yasaklama yoluna giden padişahların halkın yararını göz önünde tuttıkları aşikâr olmaktadır. Ancak tartışmaya açık olan konu yasaklamalara gidilmesinden ziyade verilen cezaların büyüklüğü etrafında teşekkül etmektedir.

2.11. Kızılbaşlar

Yavuz Sultan Selim Han zamanında İslam âlimleri; işleri sapkınlık, dinsizlik, zındıklık olan ve büyük sahabeleri kâfirlikle itham eden, Müslümanların kanlarını dökmeyi helal kabul eden, mescit, türbe ve kabirleri yıkan, değerli sahabe ve sahabe torunlarına kötü sözler söyleyen Kızılbaşların kanlarının dökülmesinin helal, köle ve cariyelerinin alınmasının da mubah olduğu yönünde fetva vermişlerdir.²⁰⁶ Yavuz Sultan Selim Han'ın, Şah İsmail'in karısını, Şah İsmail'i mağlup ettikten sonra başkasıyla evlendirmesi meselesini Hasan Can, Kızılbaşların nikâhlarının mut'a nikâhı olduğu için geçersiz şeklinde açıklamıştır.²⁰⁷ Ayrıca Yavuz Sultan Selim Han Kızılbaşlığı ortadan kaldırmak amacıyla tüccarın İran'a gidiş gelişlerini

²⁰⁵ Kâtip Çelebi, s. 38.

²⁰⁶ Hoca Sadettin Efendi, s. 169.

²⁰⁷ Hoca Sadettin Efendi, s. 214.

yasaklamıştır.²⁰⁸ Kanunî Sultan Süleyman Han zamanında da Şah Tahmasb'a gönderilen mektupta Sahabeye dil uzatmaları, beş vakit namaz ve Cuma namazını eda etmemeleri, dinde yeri olmayan bir mezhep uydurdıkları için küfür ehli olduklarını ve İslam âlimleri tarafından kanlarının dökülmesinin helal sayıldığını yazdırmış ve yanlışlarından dönmeleri hâlinde kendilerine savaş açılacağını bildirmiştir.²⁰⁹

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e dil uzatan kişilerin Hz. Peygamber'e kötü söz sarf eden kişi de olduğu gibi küfrüne hükmeden İslam âlimleri vardır. Bununla birlikte Hz. Ebu Bekir'in sahabi olduğunu inkâr etmemek şartıyla Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'e dil uzatan Kızılbaşların kâfir olmadığını sadece bidat ehli olduklarını ve dalaletle düştüklerini bildiren İslam âlimleri de bulunmaktadır.²¹⁰

Şeyhülislam Ebussuud Efendi, Kızılbaşlar'ın hem Müslüman askerlere silah çektikleri için bâğî olduklarını hem de birçok yönden kâfir kabul edildiklerini söylemektedir.²¹¹

Bir kısım İslam âlimine göre de kendilerince hak olan bir tevilden dolayı Ehlisünnet'in kanlarını, mallarını, çocuklarını helal gören, ashabı kiramı kâfirlikle itham eden ve savaş ehli olan kişiler bâğî sayılmaktadır. Ehlisünnetin kanlarını ve mallarını tevilsiz helal kabul edenlerin ise kâfir olacağına hükmedilmiştir.²¹²

Hanefiler bâğîleri, savaşma gücüne sahip olan, Müslümanlara bazı konularda muhalefet eden ordugâhları bulunan bir şehre sahip olan kişiler olarak tanımlamışlardır. Tarihte Hariciler bu kapsamda değerlendirilmiştir. Malikîlere göre bâğîler savaşa kalkışan Müslüman hükümdara karşı çıkan kimselerdir. Hanbelîlere göre ise elinde savaşacak gücü bulunduran Müslümanlar'ın imamına karşı çıkan kimselerdir. Bâğîlerin savaşacak kudretleri olmadığı takdirde devlet başkanının onları yakalayıp hapse atma hakkı bulunmamaktadır. Eğer bâğîler savaşma niyetinde olurlarsa devlet başkanının onları önce itaate çağırması itaat etmemeleri durumunda

²⁰⁸ Peçevî, c. 1, s. 9.

²⁰⁹ Peçevî, s. 166.

²¹⁰ İbn Âbidîn, c. 4, s. 237.

²¹¹ Düzdağ, s. 135.

²¹² İbn Âbidîn, c. 4, s. 261.

ise onlarla savaşması gerekmektedir. Bâğîlerin mallarının ise isyan bittikten sonra geri verilmesi gerekmektedir.²¹³

Müslüman gibi görünen ancak içinde küfür barındıran kişiye zındık denilmektedir. Böyle kişilerin, kendilerinden küfür alameti zuhur etmesinden sonra tövbeye davet edilmeden öldürölmeleri gerekmektedir. Zındıklıkları ortaya çıkmadan tövbe etmeleri durumunda ise tövbeleri geçerli kabul edilmektedir.²¹⁴

İslam hukukuna göre bir bâğî Müslüman kabul edilmekte ve kendileri ile savaşılmadan önce itaate davet edilmekte, itaat etmemesi hâlinde ise öölümle cezalandırılmaktadır. Malları mirasçılara iade edilmektedir. Zındıklık suçunda ise zındıklık suçu ortaya çıktıktan sonra tövbe kabul edilmemekte ve öldürölmelerinden önce itaate davet edilmeleri gerekmemektedir.

Kızılbaşlar kendilerince doğru kabul ettikleri bir takım yanlışlardan dolayı bir kısım İslam âlimine göre bâğî statüsüne girmektedirler. Bu sebeple Müslüman devlet başkanının, savaşacak bir güce sahip olmaları durumunda Kızılbaşlar'a savaş açması gerekmektedir. Ancak mallarının alınması caiz kabul edilmemektedir. Osmanlı Devleti'nde uygulanan hükümlere baktığımızda Kızılbaşlar kâfir olmakla itham edilmiş dolayısıyla da kanları ve malları helal kabul edilmiştir. Kızılbaşların, açıktan dinden çıktıklarını söylememelerine rağmen kendilerinde zuhur eden bir takım hareketlerden dolayı zındık kabul edildikleri anlaşılmaktadır.

3. Yönetim Hukuku İle Alakalı Meseleler

3.1. Padişahların Tahttan İndirilmeleri ve Katledilmeleri

I. Ahmet tahta oturduktan sonra kardeşini katletmemiş ve hanedanın yaşça büyük olan erkeğinin padişah olması kanununu çıkarmıştır. Bunun üzerine vefatından sonra Sultan Mustafa tahta oturmuştur. Ancak Sultan Mustafa'nın aklî dengesinin yerinde olmayışı sonucunda devlet büyükleri tahttan indirilmesini uygun görmüş ve

²¹³ Zuhaylî, c. 7, s. 5478-5479.

²¹⁴ Zuhaylî, c. 7, s. 5577.

yerine Sultan II. Osman tahta geçmiştir.²¹⁵ Çok genç yaşta tahta oturan Sultan Osman bazı paşaların etkisiyle Yeniçeri Ocağı ile ters düşmüştür. Hotin Savaşı'nın ağır bir yenilgiyle sonuçlanması ve çokça askerin şehit olması, olaylar henüz sıcakken Padişah'ın hacca gitmek istemesi ve bu isteğinin altında Padişah'ın Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak için güç toplama düşüncesinin olduğuna inanılması sonucunda Yeniçeriler isyana kalkışmışlardır. Yeniçeriler Padişah'ın hacca gitmesine mani olmak istemiş ve Padişah'ı etkilediklerini düşündükleri paşaların kendilerine teslim edilmesini talep etmişlerdir. Padişah isyan karşısında hacca gitmekten vazgeçmiş ancak paşaları teslim etmeyi kabul etmemiştir. Yeniçerilerin isteklerinin kabul edilmemesi üzerine olaylar büyümüş ve iş bir padişahın tahttan indirilmesi ve Yedikule'de boğularak öldürülmesiyle neticelenmiştir. Naîmâ, Sultan Osman'ın tahta oturduktan sonra kardeş katlinin I. Ahmet'ten sonra kaldırılmasına rağmen kardeşini katlettirmesi ve bedduasını alması, Hotin Seferi ve diğer bazı önemli olayların talihsiz saatlere denk gelmesi ve saltanatı zamanında güneş tutulmasının vuku bulmasını Sultan Osman'ın başına gelen olayların sebebi olarak görmektedir.²¹⁶ Sultan İbrahim'in hal edilip katledilmesinin sebepleri arasında düşmanla cihada ve şeriatın emirlerine önem göstermemesi, açık artırma ile memuriyetlerin satılmasına göz yumması, hatta kendisinin de hediye ve rüşvet alması, düğünlerde, saray süslemelerinde ve kişisel harcamalarında aşırıya gitmesi, hasekilerin sözleriyle hareket etmesi sayılabilmektedir. Bu gibi olaylardan asker, Sadrazam Simin Ahmet Paşa'yı sorumlu tutmuş ve kendilerine teslim edilmesini istemiştir. Ancak talepleri karşılık bulmayınca isyan hareketi başlatılarak önce Sadrazam yakalanıp öldürülmüş ve cesedi At Meydanı'nda bulunan çınar ağacının altına bırakılmıştır.²¹⁷ Sonra isyancılar Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinin gerekliliği üzerinde durmuş ve cülus olmadığı takdirde çok kan döküleceği konusunda tehditlerde bulunmuşlardır.²¹⁸ Olayın başka türlü bastırılamayacağını anlaşılması üzerine devlet adamları tarafından Sultan İbrahim önce bir hücreye kapatılmış, sonra da çocuk yaşta bir şehzade tahta

²¹⁵ Naîmâ, s. 707-708.

²¹⁶ Naîmâ, s. 787-788.

²¹⁷ Naîmâ, s. S.1833-1837.

²¹⁸ Naîmâ, s. 1853-1854.

oturtulmuştur. Akabinde eski Padişah'ın hayatta kalmasının devlet için bir tehlike unsuru olacağı göz önünde tutularak Sultan İbrahim hücrelerinde öldürülmüştür. Sultan İbrahim kendisini katletmek için gelenleri elinde Mushaf-ı Şerif ile karşılamış ve Kur'an'da yer alan hangi hükümle katledildiğini sormuş ve yerine bir çocuğun tahta geçirilmesinin şeriata muvafık olmadığını savunmuştur. Kendisine, Hanefilerde akılsız büyüğün saltanatının caiz olmadığı fakat akıllının çocuk dahi olsa saltanatının caiz olduğu şeklinde cevap verilmiştir.²¹⁹

İslam hukukuna göre devlet başkanının bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler arasında Müslüman olmak, hür olmak, erkek olmak, akıllı olmak ve bülûğ çağına erişmiş olmak yer almaktadır. Bunların dışında adaletli olması gerekmektedir. Adaletli olmaktan kasıt, farzlara bağlı olmak ve haram ve günahlardan sakınmak manalarına gelmektedir. Ayrıca ulü'l emrin ilmî yeterliliğe sahip olması, basiret sahibi olması, düşmanlarla mücadele edecek cesarete ve bedenî yeterliliğe de sahip olması beklenmektedir.²²⁰

Görevleri arasında ise, düşmanlarla mücadele etmek, adaleti sağlamak, hazineyi idare etmek, memuriyetlere liyakatli kişileri getirmek yer almaktadır.²²¹

Ulü'l emr hükümdarlığı zor kullanarak eline geçirmiş bile olsa yerini sağlamlaştırdıktan sonra itaat etmek gerekmektedir.²²² “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden olan ülûl emre (idarecilere) de itaat edin.”²²³ ayeti, “Zorluk hâlinde de kolaylık hâlinde de hoşuna gitsin ve gitmesin ve başkalarının sana tercih edilmesi hâlinde de dinleyip itaat et.” ve “Müslüman kişiye düşen, masiyet ile emir olunmadıkça sevdiğinde olsun sevmediğinde olsun, dinleyip itaat etmektir. Ona bir masiyet emir olunacak olursa o vakit ne dinlemek vardır ne de itaat.” hadis-i şerifleri ile ulü'l emre itaat farz olarak kabul edilmiştir.²²⁴

²¹⁹ Naîmâ, s. 1856-1862.

²²⁰ Zuhaylî, c. 8, s. 6178-6181.

²²¹ Zuhaylî, c. 8, s. 6186-6188.

²²² Zuhaylî, c. 8, s. 6166.

²²³ Nisa, 4/59.

²²⁴ Zuhayli, c. 8, s. 6190.

Ehlisünnet'e göre küfür hâli müstesna ulü'l emre isyana kalkışmak caiz görülmemiş ve bu gibi durumlarda tebaaya sabretmesi vacip görülmüştür. Ashabın tavrı da bu yönde olmuştur.²²⁵

Ulü'l emrin görevinin sona ermesi üç şekilde olmaktadır. Bunlar; ölüm, kendini azletme ya da azledilmesi şeklindedir. Azledilmesi ise ya bedeninde bir kusurun meydana gelmesi veya adaletten ayrılması yani haram olan fiilleri işlemesi, heva ve hevesinin esiri olması sebebiyle olmaktadır.²²⁶

İslam devlet başkanının Kur'an ve Sünnetten ayrılması durumunda yani devleti idarede haktan sapması hâlinde Müslüman tebaaya devlet başkanını görevden uzaklaştırma hakkı tanımaktadır. Zira İslamiyet'te ümmetin devlet başkanını kontrol yetkisine sahip olduğu kabul edilmiştir.²²⁷

İslam, devlet başkanının seçiminde hem bir takım özellikleri şart koymuş, hem de yürütme faaliyetleri sırasında adaletten sapması ve devlet başkanına yakışmayacak durumlar sergilemesi durumunda ehli hal ve akd²²⁸ devlet başkanının durumunu değerlendirme hakkını tanımıştır. Devlet başkanının meşruiyetini kaybetme durumları arasında ilk sırada irtidat ve esaret durumları yer almıştır. Devlet başkanının şeriata muhalif davranışlarının görevden alınması konusunda fakihler farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Şafilere böyle bir durumda kendiliğinden azlin meydana geldiğini savunmaktadırlar. Hanefiler ise böyle bir durumda ehli hal ve akd devlet başkanını azletmesini müstehab görmüşler azil olmaması durumunda ise mevcut başkanının görevine devam edebileceğini savunmuşlardır. Bu durumda ortaya fitnenin çıkıp çıkmayacağı da kararda etken durumda olmaktadır. Zira devlet başkanının görevden

²²⁵ Zuhaylî, c. 8, s. 6195.

²²⁶ Zuhaylî, c. 8, s. 6188-6189.

²²⁷ Zuhaylî, c. 8, s. 6212.

²²⁸ Bkz. Abdülhamîd İsmail el-Ensârî, "Ehlü'l-Hal ve'l-Akd", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul 1994, s. 539-541.

alınması sebebiyle masum insanların zarar görmesi söz konusu ise mevcut başkanının görevde kalabileceğine dair görüşler mevcuttur.²²⁹

Osmanlı padişahları Fatih Sultan Mehmet Han zamanına kadar Çelebi Mehmet'in II. Murat'ı padişah olarak tayin etmesi hariç olmak üzere ehli hal ve akdin yani beylerin tayiniyle tahta oturmuşlardır. Fatih Sultan Mehmet Han zamanında kardeş katlinin caiz olduğuna dair kanun çıkarılmış ve ehli hal ve akd tahta oturan padişahın elini öpme merasimi ile biatlerini yerine getirmişlerdir.²³⁰ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde padişahlar için devlet her ne kadar hanedanın ortak malı kabul edilmiş olsa da monarşi ile yönetilen devletlerdeki krallardan farklı olarak, kendi üzerlerinde bir gücün varlığını hep hissetmişlerdir. Kendi güçlerinin üzerinde olan bu güç şeriatıtan aldığı yetki ile liyakatsizlikleri durumunda tahttan indirilmelerinde etkili olmuştur.

Padişahlar için sınırsız bir yetki söz konusu değildir. Padişahlar icraatlarında amme maslahatı ile kayıtlı tutulmuşlar ve şer'i hukukun kendilerine tanıdığı kadarıyla söz hakkına sahip olmuşlardır. Bununla birlikte padişahlar kendilerine tanınan yasama, yürütme ve yargı hususlarında la-yüs'el de kabul edilmemişlerdir. Padişahların icraatlarında şer'i hükümlere aykırı iş yapma ve amme maslahatına ters düşme gibi hakları olmamıştır. Nitekim Mecelle'de yer alan "Raiyye, yani tebaa üzerinde tasarruf maslahata menûttur." ibaresi de bu hakikati göstermektedir. Ancak her padişah kendileri için çizilen sınırlar içinde kalmamıştır.²³¹

Osmanlı tarihinde Sultan Mustafa'nın azledilmesinde sebep olarak gösterilen şey aklî dengesizlik ve liyakatsizlik olmuştur. Zaten dönemin Şeyhülislam'ı böyle bir kişiye biat etmenin doğru olmayacağını savunmuştur. Sultan Osman'ın azledilmesinde Yeniçerilerin etkisi büyük olup bir ihtilal söz konusudur. Yeniçeriler Padişah'ın hacca gitme bahanesiyle güç toplayarak kendilerini ortadan kaldıracak bir harekete teşebbüs

²²⁹ Özgür Kavak, "Hal", İstifa ve İhtilal: İslam Devletlerinde İktidarın El Değiştirmesi Üzerine Bazı Tespitler", *Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. 24, S. 47, Şubat 2019, s. 146-147.

²³⁰ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, c. 1, 11. bs., İstanbul 1990, s. 220-222.

²³¹ Akgündüz, *Osmanlı*, s. 207.

edeceğini düşünerek Padişah'ı tahttan indirerek öldürmüşlerdir. Sultan Osman'ın tecrübesizliği ve etrafında olan kişilerin yanlış yönlendirmesiyle askerle ters düştüğü öne sürülmektedir. Sultan İbrahim'in ise zevk ve sefaya aşırı derecede düşkünlüğü, adalet konusunda zayıflığı ve devlet hazinesini zayıflatacak derecede harcamaları hal edilmesinde geçerli bir sebep olarak görülebilmektedir. Sonuç olarak Sultan Mustafa'nın aklî kusuru sebebiyle, Sultan İbrahim'in ise adalet vasfını yitirmesi sebebiyle hal edilmeleri şeriatın çizdiği sınırlara muvafık görünmektedir. Zira iki padişahın hal edilmesinde de ehli hal ve akd dediğimiz devlet büyükleri söz sahibi olmuşlardır. Sultan Osman ise aslında bir devleti yönetecek liyakate sahip olduğu hâlde arka yüzünde bir takım talihsizliklerin olduğu bir isyan neticesinde tahttan indirilip şehit edilmiştir.

3.2. Aklî dengesi Yerinde Olmayan Kişinin ve Çocuğun Padişah Olması

İslam hukukuna göre devlet başkanı olacak kişinin; Müslüman, erkek, hür, akıllı ve ergenlik çağına ulaşmış olması gerekmektedir.²³²

Sultan Ahmet'in vefatından sonra hanedanın en büyük erkek varisi olmasından dolayı Şehzade Mustafa tahta oturmuştur. Ancak Sultan Mustafa'nın ata binip alıp başını gitmesi, yollara altınlar serpmesi, vezirlerin sarıklarını çekip düşürmesi gibi hareketlerinden dolayı tahtta üç ay yedi gün kadar kalabilmiş ve tahttan indirilmiştir.²³³ Kendisinden sonra tahta oturan Sultan II. Osman'ın şehit edilmesi üzerine Şeyhülislam Esat Efendi'nin; aklî dengesi yerinde olmayan bir kişiye biat etmenin caiz olmadığı yönünde itirazlarına rağmen Sultan Mustafa tekrar tahta oturtulmuş ve Şeyhülislam biate zorlanmıştır.²³⁴ Sultan İbrahim'in devlet yönetiminde başarısızlıkları neticesinde tahttan indirilmesi ve yerine küçük yaşta bir şehzadenin oturtulması da tartışma konusu olmuştur. Sultan İbrahim'in kendisinin tahttan indirilip henüz çocukluk çağındaki olan bir şehzadenin tahta oturtulmasına itiraz etmesi üzerine Hanefî Efendi, Hanefî mezhebinde; akılsız büyüğün saltanatının makbul olmadığını fakat akıllı çocuğun

²³² Zuhaylî, c. 8, s. 6178.

²³³ Peçevî, s. 452.

²³⁴ Peçevî, s. 463.

saltanatının caiz olduğunu delil göstermek suretiyle sultanın hal edilmesini ve vezirlerin gereken işleri yürütmesi suretiyle bir çocuğun padişah olabileceğini savunmuştur.²³⁵

Osmanlı Devleti'nde Sultan Mustafa'nın aklı dengesinin yerinde olmaması sebebiyle tahttan indirilmek zorunda kalınmıştır. Ancak Sultan II. Osman'ın şehit edilmesi sebebiyle tekrar tahta oturtulması aklı dengesi yerinde olmayan bir kişiye biat etme konusunda anlaşmazlıklara yol açmıştır. IV. Murat'tan sonra hanedanın tahta oturabilecek tek varisi olarak padişah olan Sultan İbrahim, zamanında vuku bulan haksızlıklar ve devlet yönetiminin kötüye gitmesi gibi sebepler yüzünden tahttan indirilmiş ve kardeş katilleri sebebiyle tahta oturacak hanedan mensubu kalmaması üzerine bir çocuğun padişah olması kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. Devlet büyükleri devleti fesada götüren Padişah'a karşı Hanefî mezhebinde yer alan görüşü esas almak suretiyle çocuğun padişah olmasını tercih etmişlerdir. Esasen burada asıl sorun nizam-ı âlem için konan "kardeş katli" kanunun usulsüz bir şekilde icra edilmesi sebebiyle hanedanın soyunun bir kişiye indirgenmesi ve Osmanlı hanedanına mensup tahta oturmaya elverişli bir kişinin bile bulunamayışı olmuştur.

4. Malî Hukuk ile Alakalı Meseleler

4.1. Örfî Vergiler

Osmanlı Devleti'nde vergi sistemi iki esas üzerine kurulmuştur. Birinci esas zekât, öşür, haraç ve cizye gibi kaynağını şer'î hükümlerden almış olan şer'î vergilerdir. İkinci esas ise İslam Devleti'nin bekası için hazineye para bulundurmak, zekât ve benzeri şer'î vergilerin yetmediği durumlarda zenginlerden para alıp fakirlere dağıtmak, devletin ve halkın ani olarak ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılamak gibi sebeplerle şer'î vergiler dışında alınan örfî vergilerdir. Ancak bu vergilerin şer'î vergiler dışında kalması onların şeriata muhalif oldukları anlamına gelmemektedir. Aksine bu vergileri alma yetkisini devlet başkanına devletin daha güçlü olması adına şariat tanımıştır. Devlet başkanına tanınan bu yetkinin bazı sınırlamaları vardır ki bu da halka taşımakta zorlanacakları kadar vergi yükünü yüklememektir. Halktan

²³⁵ Naîmâ, s. 1856.

gücünün üstünde istenen vergilere tekâlif-i şakka denilmektedir ve caiz kabul edilmemektedir.²³⁶

Osmanlı vergi sisteminde örfî vergiler arasında bulunan Pazar bâcı, Osman Bey zamanında Karacahisar Kalesi'nin fethedilmesinden sonra Germiyanogullarından birinin gelip pazarlarda toplanan bâc vergisini toplama işine talip olmasından sonra gündeme gelmiştir. Başlangıçta Osman Bey bu verginin alınmasına şeriatla yeri olmamasından dolayı sıcak bakmamış ancak daha sonra bu verginin eskilerden kalma bir töre ve Pazar görevlileri için bir hak olmasından dolayı alınmasını kararlaştırmıştır.²³⁷

İstanbul'un fethinden sonra ülkenin çeşitli yerlerine haber gönderilerek İstanbul'a yerleşmek isteyenler İstanbul'a getirilmiştir. Ancak daha sonra İstanbul'a getirtilen halktan mukataa adı altında vergi talep edilmesi üzerine yurtlarından olan halk İstanbul'da kiracı konumuna düşürülmüştür. Durumdan halkın memnun olmaması ve İstanbul'u imarı bırakmaları üzerine Padişah, Vezir Kula Şahin'in de tavsiyesi üzerine bir dönem bu vergiyi kaldırmıştır. Ancak daha sonra Vezir Rum Mehmet Paşa, İstanbul'un imar olunmayıp tekrar kâfirlere kalması niyetiyle harekete geçmiş ve Padişah'ı etkilemek suretiyle verginin tekrar yürürlüğe girmesine neden olmuştur. Çünkü Vezir Rum Mehmet Paşa'nın babası, İstanbul'da yaşayan gayrimüslimlerle eski dosttur ve Vezir Rum Mehmet Paşa, söz konusu gayrimüslimlere, İstanbul'un tekrar kendilerine kalması ve eskisi gibi harap bir hal alması için, mukataa vergisini halktan alma konusunda Padişah'ı ikna etmek üzere söz vermiştir. Neşrî, Fatih Sultan Mehmet Han zamanında önce böyle bir vergi uygulamasının olmadığını belirtmektedir. Ayrıca bu verginin alınmasının İstanbul'un imarında olumsuz etkilere neden olduğunu da söylemektedir.²³⁸

Hazreti Ömer zamanından itibaren halifenin emirlerini gerekli yerlere ulaştıran ulakların bineklerini değiştirme ihtiyacı yolculukları sırasında idare memurları tarafından karşılanmıştır. Ancak daha sonra Cengizliler zamanında ulaklar gidecekleri

²³⁶ Akgündüz, *Osmanlı*, s. 182-183.

²³⁷ Âşıkpaşaoğlu, s. 24.

²³⁸ Neşrî, s. 281.

yere kadar istedikleri bölgede önlerine gelen bineğe el koymak suretiyle halka zulmetmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nde de zamanla görülen bu haksızlık Kanunî Sultan Süleyman zamanında sadrazam Lütfi Paşa'nın gayretleriyle kaldırılmıştır.²³⁹

Osmanlı'da, Sadrazamlık pişkeşi ve Nevruz-u Sultanî denilen sadrazamlık makamına geçen kişilerin padişah ve devlet adamlarına hediye adı altında takdim ettikleri çeşitli vergi uygulamalarına da rastlanmaktadır.²⁴⁰

1600'lü yıllarda ise devlet hazinesinde yaşanmakta olan sıkıntılardan dolayı değirmenlerden un vergisi alınmak istenmiştir. Ancak alınmaya başlanacak ilk yer olarak kararlaştırılan Üsküdar'da bu vergiye gösterilen tepkilerden dolayı vergi yürürlükten kaldırılmıştır.²⁴¹

Ayrıca Sultan İbrahim zamanında kendisinin süs ve şatafata düşkünlüğü sebebiyle devlet adamları, Şeyhülislam ve Kazaskerler'den içi dışı samur kürk hediye etmelerini istemesi de fitneye sebep olmuştur.²⁴² Sultan İbrahim zamanında israf boyutuna varan harcamalar ve bu açıkları kapatmak adına halkın sırtına yüklenen ağır vergiler iç karışıklıklara sebep olmuş ve Padişah'ın tahttan indirilip katledilmesinin sebeplerinden birini oluşturmuştur.²⁴³

Halkın isyan etmesine sebebiyet veren bir başka olay Osmanlı Devleti'nde 1650 yıllarında devlet hazinesinde yaşanan sıkıntılardan dolayı esnafa ayarı düşük para verilerek karşılığında altın alınmasının kararlaştırılmasıdır. Ancak uygulamaya esnaftan tepki gelmesi üzerine Padişah, Kanuni Sultan Süleyman zamanından sonra ortaya çıkan vergilerin affedilmesini kararlaştırmıştır.²⁴⁴

²³⁹ Lütfi Paşa, s. 283-289.

²⁴⁰ Naîmâ, s. 2561.

²⁴¹ Naîmâ, s. 2286.

²⁴² Naîmâ, s. 1827.

²⁴³ Naîmâ, s. 1830.

²⁴⁴ Naîmâ, s. 2135-2138.

1650’li yıllarda yaşanan malî krizlerden dolayı ulema, şeyh, sâdât, derviş, yetim ve dulların gelirleri kesilmiştir.²⁴⁵

Koçi Bey Osmanlı Devleti’nde Kanunî Sultan Süleyman devrinde bir kısım yanlışlıkların baş göstermeye başladığını ileri sürmüş, devlet hazinesine ait olan bir kısım temlik ve vakıfların hak sahiplerine verilmemesi sebebiyle bir takım haksızlıkların meydana geldiğinden bahsetmiştir.²⁴⁶

1650’li yıllarda devletin halktan topladığı vergiler, asıl hak sahiplerinin devletin sırtına yük görülmesi sebebiyle devletin üst kademelerini ellerinde bulunduran kişilerce haksız bir surette sarf edilmiştir.²⁴⁷

Özellikle 1650 yıllarından sonra düğünlerde yapılan israf boyutunda harcamalar, bazı padişahların saraylarda aşırıya kaçan harcamaları, rüşvetle makam sahibi olan devlet adamlarının yolsuzluk yapmaları gibi gereksiz harcamalarla devlet hazinesinde oluşan açıklar un vergisi gibi ağır vergilerle kapatılmaya çalışılmıştır. Devletin bakmakla yükümlü olduğu bir kısım halk tabakalarının da maaşlarının kesilmesi yüzünden mağduriyetler yaşanmıştır. Bazı defterdarlar, bazı zengin kişileri, faiz yediklerini ve bunu helal kabul ettiklerini ileri sürmek suretiyle mürtet ilan etmiş veya miraslarının üçte birini vasiyet ettiklerini iddia etmek suretiyle miraslarına el koyarak devlet hazinesine haksız kazanç girmesine sebep olmuşlardır.²⁴⁸ Ayrıca haksız sebeplerden dolayı öldürülen kişilerin mallarına el konulması da devlet hazinesine haksız kazanç girmesine sebep olmuştur. Dahası uğruna birçok vezir ve sadrazamın ölümle cezalandırılmasına rağmen devlet hazinesinin zayıflamasından dolayı 1650 senesinden itibaren rüşvet devletin resmî bir kaynağı haline gelmiştir.²⁴⁹

Sonuçta Osmanlı Devleti’nde örfî vergiler sayesinde güçlenen ordu ile birçok fetihler gerçekleştirilmiştir. Dahası dul, yetim, derviş gibi tebaaya maaşlar bağlanmak suretiyle halkın refahı sağlanmıştır. Ancak Kanunî Sultan Süleyman zamanından sonra

²⁴⁵ Naîmâ, s. 2018.

²⁴⁶ Koçi Bey, s. 78-80.

²⁴⁷ Naîmâ, s. 2797-2799.

²⁴⁸ Naîmâ, s. 1478-1479.

²⁴⁹ Naîmâ, s. 2061.

devlet işlerinde görülen bir takım yanlışlar ve israf boyutunda harcamalar sebebiyle hazinede açıklar baş göstermeye başlamıştır. Hazinede oluşan açıkların haksız vergi uygulamaları ve haksız kazançlarla kapatılmaya çalışılması ise başka sorunlara sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla şeriat, devlet başkanına, gerekli gördüğünde vergi belirleme ve halktan alma hakkı tanımış olmakla birlikte halka yüklenmekten âciz kalacağı vergiler yüklemeyi ve vergi konusunda adaletten sapmayı yasaklamıştır.

4.2. Tımar Sistemi

Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin Osman Bey'e kadar dayandığı bilinmektedir. Zira Neşrî, Osman Bey zamanında İznik'e yapılan akınlar sonrasında kalelerin fethedildiğinden ve hâkimiyet altına alınan şehrin tımar ehline dağıtıldığından bahsetmektedir.²⁵⁰ Fatih Sultan Mehmet Han zamanında ise tımar sahiplerinin beratlarının bir sureti defterlere yazılmaya başlanmış ve çiftliklerin belirlenmesi usulü padişah fermanıyla yasa hâline getirilmiştir.²⁵¹ Ancak daha sonraları tımarların padişahların emriyle geri alınması halkın bir takım isyan hareketlerine katılmalarına sebep olmuştur. Koçi Bey Sultan IV. Murat'a yazdığı risalesinde Osmanlı Devleti'nde fitne ve fesadın yayılmasında en önemli nedenlerden biri olarak tımar ve zeametlerin bozulmasını göstermiştir. 1584 tarihinden itibaren köy ve tarlaların asıl hak sahibi olan kılıç ehlinden yabancı ve kötü niyetli kişilerin ellerine geçtiğini belirtmektedir. Zamanla tımar ve zeametlerin haksız kazanç sağlama niyetinde olan insanların ellerine geçtiğini ve eski uygulamalara aykırı olarak tımarların İstanbul tarafından verilmeye başlandığını ileri sürmekte ve tımarların artık mülk, vakıf, emeklilik gibi isimler altında ileri gelenlerin mülkiyetlerine geçirildiğine dikkat çekmektedir. Bu olayların ise askerlik sisteminin bozulmasına neden olduğunu padişaha yazdığı mektupta dile getirmektedir.²⁵²

Savaş yoluyla alındıktan sonra gayrimüslim halka bırakılan ya da barış yapmak suretiyle alınan topraklar mirî arazi olmaktadır ve bu yerlerin kullanım hakkını alan

²⁵⁰ Neşrî, s. 62.

²⁵¹ Hoca Sadettin Efendi, s. 159.

²⁵² Koçi Bey, s. 57-61.

gayrimüslimlerden haraç yani arazi vergisi tahsil edilmektedir.²⁵³ Devlet başkanı toplumun faydası için gerekli gördüğü durumlarda bu arazileri dilediği gibi işletme hakkına sahiptir. Gazilere, ilim adamlarına veya devlet adamlarına işletme hakkını devretme hakkı da bulunmaktadır. Bu uygulamanın örneklerine Hz. Peygamber'in uygulamalarında rastlanmaktadır. İslam Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren toprakların tamamen mülkiyeti ya da sadece kullanma hakkı veya vergileri gazi veya devlet adamlarına tahsis edilmiştir.²⁵⁴

Osmanlı Devleti'nde padişahlar fetihler yoluyla alınan toprakların kullanım hakkını gayrimüslim tebaaya, gayrimüslim tebaanın vermekle yükümlü olduğu vergiyi toplama işini de tımar sahiplerine vermiştir. Askerî kesimden tımar sahibi olanlara sipahi denmiştir. Sipahiler tımarlarından topladıkları vergilerle bir takım askerî hizmetleri ifa etmişlerdir.²⁵⁵

Tımar sistemi ile askerî birlikler ve mahallî idareler oluşturmak şeriatın devlet başkanına tanıdığı yetkiler dâhilindedir. Ancak Kanunî Sultan Süleyman döneminden sonra devletin bazı kademelerinde görülen bir takım haksızlıklar ve yolsuzluklar tımar sisteminde de görülmüştür. Bu haksızlıklar arasında haksız yere tımar ve zeametlerin geri alınması ile gazi ve mücahitlerin hakkı olan tımar ve zeametlerin mülk, emeklilik ve vakıf gibi isimlerle rüşvet karşılığında bazı ileri gelenlerin mülkiyetlerine geçirilmesi yer almaktadır.

4.3. Rüşvet

Rüşvet, haksız bir menfaat sağlamak için verilen ödül, ücret veya ödenen bedel şeklinde tanımlanmıştır.²⁵⁶ Eski Türk tarihinde de varlığı bilinen rüşvetin, Osmanlı Devleti'ne Selçuklu Devleti'nden intikal ettiği söylenmektedir.²⁵⁷ Osmanlı tarihinin ilk zamanlarından itibaren rüşvet olaylarına rastlanmaktadır. Orhan Bey zamanında

²⁵³ Cin, Akgündüz, s. 361.

²⁵⁴ Akgündüz, *Osmanlı*, s. 142.

²⁵⁵ Akgündüz, *Osmanlı*, s. 142-143.

²⁵⁶ Saffet Köse, "Rüşvet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 35, İstanbul 2008, s. 303.

²⁵⁷ Neslihan Fulin, "Osmanlı'da Rüşvet ve Cezası", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, c. 1, S. 1, 2019, s. 26.

Çandarlı Hayreddin Paşa'nın tavsiyesiyle Anadolu'da yaya yazılmaya başlanmış ve birçok insan ak b rk giyebilmek ve ak b rk giyme ayrıcalıklarına sahip olabilmek için kadılara rüşvet verme yoluna gitmiştir. Yıldırım Beyazıt Han zamanında kadıların rüşvetle i  yapmaları sebebiyle toplum huzuru ve düzeni bozulmuş ve sonrasında Kara Haliloğlu Ali Paşa'nın etkisiyle rüşvet yaygınlaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin y kseli inin Kanunî Sultan Süleyman zamanından sonra durması ve devlet ekonomisinin giderek zayıflamasıyla rüşvet olaylarına çok daha fazla rastlanır olmuştur. Peçevî, eserinde Sultan Süleyman zamanında rüşvetin henüz yaygınla madı ını, sadrazam Rüstem Paşa'nın halktan aldığı şeyleri ihsan adı altında aldığını ve Erzurum Beylerbeyi'nden gelen bir kısım hediyeleri de geri gönderdiğini belirtmekte, ancak Sofu Sinan Paşa'nın a ık r bir şekilde rüşvet almaya başladığını aktarmaktadır.²⁵⁸ Zamanla tımar ve zeametler de rüşvet karşılığı verilir olmuştur. Koçi Bey padişahlara yazdığı risalesinde devletin düzenini bozan şeyler arasında tımar ve zeametlerin verilisinde yaşanan haksızlıkları ve para karşılığında liyakatsiz kişilere Yeniçerilik görevi verilmesini saymaktadır. Ayrıca Koçi Bey sebepsiz azil ve tayinler sebebiyle memuriyetlerin rüşvet yoluyla verildiğini ve rüşvetle hak sahibi olanların da rüşvetle iş yapmak suretiyle zararlarını giderme yoluna gittiklerini belirtmektedir.²⁵⁹ III. Mehmet zamanında sadrazam olan Hadım Hasan Paşa sadrazamlığı boyunca memuriyetleri parayla satmış,²⁶⁰ Sultan İbrahim zamanında ise artık memuriyetler açık artırma ile satılmaya ba lanmış ve vermeyenlerden zorla alınmıştır.²⁶¹ 1650 senesinden itibaren devlet hazinesinin zayıflamasından dolayı rüşvet devletin mal  bir dayanağı hâline gelmiş, memuriyetler karşılığında alınan paralar ruznamelere kaydedilmeye başlanmıştır. Ancak bu durumda bile alınan paranın onda biri gibi bir rakam ruznamelere geçirilmek suretiyle yolsuzluklara devam edilmiştir.²⁶²

²⁵⁸ Peçevî, c.1, s. 12-13.

²⁵⁹ Koçi Bey, s. 78-80.

²⁶⁰ Naîmâ, s. 188.

²⁶¹ Naîmâ, s. 1824-1825.

²⁶² Naîmâ, s. 2061.

Kur'an-ı Kerim'de "Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları hâkimlere (idarecilere veya mahkeme hâkimlerine) vermeyin."²⁶³ ayet-i kerimesiyle açık bir dille yasaklanmıştır. Ayrıca "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hâli müstesna, mallarınızı batıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin."²⁶⁴ ayeti de haksız bir kazanç yolu olan rüşveti yasaklamaktadır. İslam hukukçuları rüşveti, kâhinlik, gasp ve kumar gibi yüz kızartıcı suçları ifade eden ve Kur'an-ı Kerim'de genel olarak haram fiiller için kullanılan suht kelimesi kapsamında değerlendirmişlerdir.²⁶⁵

Kâtip Çelebi rüşveti kısımlara ayırmıştır. Birinci kısımda kadılık gibi bir makamı elde etmek için verilen rüşvet vardır. İkinci kısım davasını kazanmak için kişinin kadıya rüşvet vermesidir. İki kısımda da veren de alan da haram bir fiil işlemiştir. Üçüncü kısımda kişinin malına veya canına zara gelme korkusuyla rüşvet vermesi yer almaktadır ki bunda sadece alan harama düşmüştür. Dördüncü kısımda devlet dairelerinde işini gördürmek için rüşvet vermek yer almaktadır. Bu kısımda da sadece alan için haramlık olduğu ileri sürülse de herhangi bir hizmet karşılığı akitleşme söz konusu olduğu takdirde iki taraf için de mubah olduğu söylenmektedir.²⁶⁶

Devlet görevlilerinin vazife başında verilen hediyeleri kabul etmesi rüşvet olarak değerlendirilmiş ve hadis-i şeriflerde de açık bir şekilde yasaklanmıştır. Hazreti Peygamber'in zekât toplama görevlisinin elinde hediyelerle gelip "şu senindir, bunlar da bana verilen hediyelerdir" şeklindeki sözlerine çok kızmış ve "Bu amilin hâli nedir? Ben onu bir işe tayin ediyorum sonra bana gelip hesap verirken şu sizindir bu da bana hediye verildi diyor! O annesinin kucağında otursa ona hediye verilir miydi, verilmez

²⁶³ Bakara, 2/188.

²⁶⁴ Nisa, 4/29.

²⁶⁵ Saffet Köse, "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2008, s. 148.

²⁶⁶ Kâtip Çelebi, s. 99-101.

miydi baksaydı ya!”²⁶⁷ diyerek görev başında hediye almanın yasaklanmış bir davranış olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Hazreti Ömer de vazife sırasında hediye kabul eden Ebu Hureyre’yi azarlamış ve görevli bulunmaması hâlinde hediyelerin kendisine verilmeyeceğine dem vurarak alınan hediyeleri rüşvet kapsamında değerlendirmiş ve alınanları devlet hazinesine katmıştır. Dolayısıyla devlet görevlilerinin akrabaları ve mahrem yakınlarından olmadığı sürece görevleri esnasında hediye kabul etmeleri doğru kabul edilmemiştir. Özellikle hâkimin hediye alması daha da sakıncalı görülmüş ve “hediye kapıdan girince, güven evdeki delikten çıkar” sözüyle konunun hassasiyeti dile getirilmiştir.²⁶⁸

Hâkimin doğru olan hükmü vermesi halinde bile bir kişinin lehinde karar vermek için aldığı rüşvet haram kabul edilmiştir. Ancak İslam âlimleri, sultan veya bir başkasının yanında yardım görebilmek için şart koşulmadan verilen hediyelerde bir sakınca görmemişlerdir. Böyle bir durumda yardım eden kişinin herhangi bir şey şart koşmaması ve bir beklenti içinde olamaması gerekmektedir. Ancak bu şekilde bir hediyeleşmeyi dahi mekruh gören İslam âlimleri de vardır.²⁶⁹ Bazı İslam âlimleri, hâkimin rüşvet alması durumunda verdiği bütün hükümlerin geçersiz olduğunu savunurken bazı İslam âlimleri ise sadece rüşvet aldığı davada hükmünün geçersiz olduğunu savunmuştur. İbn Âbidin bu konuda ikinci görüşün zarurete binaen daha isabetli olduğunu savunmaktadır.²⁷⁰

İslam hukukuna göre kişinin hâkimlik, emirlik gibi devlet görevlerini elde etmek için rüşvet vermesi de haram kabul edilmiştir. Rüşvet vermek suretiyle göreve gelmeye mukataa veya iltizam denmektedir. Bu şekilde göreve gelen kişilerin inançlarının bile zedelendiğinden bahsedilmektedir.²⁷¹

²⁶⁷ Müslim b. Haccac Ebu’l Hasan el- Kuşeyrî en- Nisaburî, *el- Müsnedi’s- Sahihi’l Muhtasar bi nakli’l Adli ila Rasulillah Sallahu Aleyhi Vesellem*, (Tahkik: Muhammed Fuad Abdü’l Baki), Beyrut t. y., c. 3, s. 1463.

²⁶⁸ Serahsî, c. 16, s. 82.

²⁶⁹ İbn-i Âbidîn, c. 5, s. 362.

²⁷⁰ İbn-i Âbidîn, c. 5, s. 363.

²⁷¹ İbn-i Âbidîn, c. 5, s. 363.

Rüşvet suçu ta'zir suç ve cezaları kapsamına girmektedir. İslam hukuk geleneğinde dayaktan sürgüne kadar çeşitli cezalar verilmektedir. Ayrıca rüşvet aldığı bilinen hâkim görevinden azledilmektedir. Rüşvet vermek suretiyle hâkimlik görevine gelen kişinin verdiği kararlar geçersiz kabul edilmektedir. Zira bu kişinin hâkimliği de geçersizdir. Rüşvet olarak alınan malın verenin mülkiyetinden çıkıp çıkmadığı ise mezhepler arasında ihtilaflı bir konu olmuştur. Hanbelilere ve Hanefilere göre rüşvet olarak alınan malın sahibine iadesi gerekirken Malikîlere ve Hanefî ve Hanbelîlerden bir diğer görüşe göre ise rüşvet, verenin mülkiyetinden çıkmakta ve beytülmale konması gerekmektedir.²⁷²

Osmanlı Devleti'nde rüşvetle iş yapanlar hakkında çeşitli cezaların verildiği görülmektedir. Bu cezalar görevden almaktan idama kadar değişiklik göstermiştir.²⁷³ Örnek verecek olursak III. Mehmet zamanında sadrazamlık görevine getirilen Hadım Hasan Paşa Valide Sultan'a verdiği rüşvet sayesinde sadrazamlık makamını elde etmiş ve sadrazamlığı boyunca da memuriyetleri para karşılığında satmıştır. Üstelik Valide Sultan'a verdiği rüşvet karşılığında sadrazamlık elde ettiği halkın diline düşmüş ve sonunda katledilmek suretiyle cezalandırılmıştır.²⁷⁴ Bir başka örnekte ise Kira isimli Yahudi bir kadın, harem kadınlarının rüşvet vasıtası olmak ve rüşvetle memuriyetler satmak suçundan ölümle cezalandırılmış ve malına devlet malı olarak el konulmuştur. Ancak Valide Sultan böyle bir fitnenin meydana gelmesinden rahatsızlık duymuş ve olaydan sorumlu tuttuğu Halil Paşa'yı görevinden azletmiştir. Olayı aktaran Naîmâ, rüşvetle iş yapma işinin her dönemde vuku bulduğunu, doğru olan davranışın böyle işlerin fitneye sebep olmayacak bir şekilde defedilmesi olduğunu vurgulamaktadır.²⁷⁵ Defterdarlık görevinden rüşvet yoluyla vezirlik görevine yükselen ve mal toplama sevdasıyla bilinen Yahnıkapan lakabıyla meşhur Abdülkerim Paşa azledilmiş ve mallarına el konmak istenmiştir. Ancak mallarının yerini söylemek istememesinin

²⁷² Köse, İslam, s. 152-155.

²⁷³ Kemal Daşcıoğlu, "Osmanlı Döneminde Rüşvet ve Sahtekârlık Suçları ve Bunlara Verilen Cezalar Üzerine Bazı Belgeler", *Sayıştay Dergisi*, S. 59, s. 119.

²⁷⁴ Naîmâ, s. 190.

²⁷⁵ Naîmâ, s. 237-238.

üzerine hapsedilmiş ve işkencelere maruz bırakılarak mallarının yeri söylettirilmiştir. Abdülkerim Paşa gördüğü işkenceler sebebiyle hayatını kaybetmiştir.²⁷⁶

Rüşvet meselesi Osmanlı Devleti'nde her zaman baş ağrıtan bir mesele olmuştur. Devletin kuruluşundan itibaren görülen rüşvet olayları ilerleyen zamanlarda hazinenin zayıflamasıyla içinden çıkılmaz bir mesele hâlini almıştır. Osmanlı Devleti'nde rüşvet o kadar ilerlemiştir ki başlangıçta memur ve kadılarda görülen rüşvet alma hastalığı daha sonraları sarayın içine kadar girmiş, gerek valide sultanlar gerekse padişahların bile başvurduğu bir malî kaynak hâline gelmiştir. Daha sonraları memuriyetler açık artırma ile satılmaya hatta alınan rüşvetler gelir gider defterlerine kaydedilmeye başlanmıştır. Ancak yanlış yanlış doğurmuş ve rüşvet Osmanlı Devleti'nde maddî manevî kapatılamayacak yaralar açmıştır. Rüşvet karşılığında makam elde eden liyakatsiz kişiler devlete hizmet etmek bir kenara verdiklerini geri almak adına yaptıkları yolsuzlukları ziyadeleştirme yoluna gitmişlerdir. Sonuç olarak rüşvet meselesi Osmanlı Devleti'nin gerilemesinde etken olabilecek kadar büyük bir sorun olmuştur.

4.4. Eski Akçanın Kaldırılması ve Tağşiş Meselesi

Âşıkpaşaoğlu, Yıldırım Beyazıt Han zamanına kadar akçelerin üzerinde darp tarihinin yazmamakta olduğunu ve Ali Paşa'nın vezirliğe gelmesiyle birlikte onun etkisiyle eski akçeyle alışveriş yapmama ve başka memleketlere gitmeme âdetinin ortaya çıktığını belirtmektedir.²⁷⁷ Oruç Bey de eski akçeyle alışverişin kaldırılmasının Yıldırım Beyazıt Han zamanında olduğundan bahsetmekte, buna sebep olan kişilerin ise vezirlik makamına oturan Ali Paşa ile Kara Rüstem olduğunu belirtmektedir.²⁷⁸

Sultan III. Murat zamanında Cafer Paşa tarafından, Kanunî Sultan Süleyman devrinde Van Kalesi'nin fethi için hazineye konan paranın yarısının harcanmasının yetmemesi üzerine ayarı düşük para basılmış ve bu durum halkı ve askerleri rahatsız

²⁷⁶ Naîmâ, s. 916.

²⁷⁷ Âşıkpaşaoğlu, s. 75.

²⁷⁸ Edirneli Oruç Bey, s. 53.

etmiştir.²⁷⁹ 1600 tarihinde Yemişçi Hasan Paşa ayarı düşük para bastırmış,²⁸⁰ Hüsrev Paşa zamanında ayarı düşük para bastırılmış ve sipahilerin maaşlarının bu parayla ödenmesi itirazlara sebebiyet vermiştir.²⁸¹ Sultan IV. Murat'ın ölümü üzerine tahta geçen Sultan İbrahim zamanında zayıflayan parayı yenileme ve düzeltme işine girilmiştir. Ancak paranın yenilenmesiyle pahalılık artmış ve alım gücü düşmüştür.²⁸²

Osmanlı Devleti'nde padişahlar ilk dönemler hariç kendi paralarını bastırmışlardır. Tarihçiler bu dönemin Yıldırım Beyazıt Han zamanından itibaren olduğunu söylemektedir. Her padişahın kendi parasını bastırmasında, hutbe okutmakla birlikte sikke bastırmanın egemenlik nişanesi sayılması ile padişahların kendi paralarının iç ve dış piyasada kullanılmasını bir onur vesilesi olarak görmesi gibi sebepler etken olmuştur.²⁸³

Kanunî Sultan Süleyman Han zamanına kadar her padişahın eski akçeleri yasaklayıp kendi bastırdıkları akçeleri piyasaya sürmelerine tecdid-i sikke siyaseti, akçelerin ayarının düşürülmesi yani altın veya gümüş akçelerde bakır oranının artırılmasına veya akçelerin boyutunun küçültülmesine ise tağşiş siyaseti adı verilmiştir.²⁸⁴

Tecdid-i sikke siyaseti ile her padişah döneminde yenilenen akçelerin her seferinde ağırlığında bir miktar azalma olmuştur. Aynı zamanda devlet hazinesinin zayıfladığı durumlarda paranın saflık derecesinin azaltılması anlamına gelen tağşişle birlikte aynı miktar altın veya gümüş harcanmak suretiyle daha çok ödeme

²⁷⁹ Peçevî, s. 335.

²⁸⁰ Naîmâ, s. 259.

²⁸¹ Naîmâ, s. 1011.

²⁸² Naîmâ, s.1503.

²⁸³ Ekrem Erdem, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz", *Bankacılar Dergisi*, S. 56, 2006, s. 10.

²⁸⁴ Erdem, s. 11.

yapılabilmiştir. Tağşiş siyaseti ile eski akçeler devlet tarafından yüzde yirmi daha düşük bir ücretle toplanmıştır.²⁸⁵

Osmanlı tarihinde 1585 ve 1690 yıllarında büyük tağşişler yaşanmıştır. Akçenin gümüş oranının çok düşmesi ve fiyatların hızla artması sonucunda akçede düzeltilmeye gidilmiştir. Bu uygulamaya da tashih-i sikke uygulaması denmiştir.²⁸⁶

Akçede tağşiş yapmaya sebep olan faktörler arasında asker sayısının artması, savaş harcamaları, Celâlî isyanlarında halkın tarımsal faaliyetleri sekteye uğratması gibi sebepler yer almaktadır.²⁸⁷

Osmanlı tarihinde Yıldırım Beyazıt zamanında eski akçeyle alışverişin yasaklanması bazı tarihçilerin tenkidine sebebiyet vermiştir. Zira eki akçeler halktan düşük fiyat karşılığında toplanmıştır. Önceki padişahlar zamanında ise paranın üzerinde darp tarihinin olmaması sayesinde halkın zarar uğraması gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Yıldırım Beyazıt Han zamanından itibaren padişahlar kendi adlarına para bastırmaya ve her seferinde paranın ayarında oynamaya başlamışlardır. Zamanla yaşanan ekonomik problemlerin artması ile birlikte akçelerin değeri gittikçe düşmüştür. Devlet hazinesinin; artan masraflar, israf boyutunda harcamalar, sık cülus bahşişleri, çoğalan askerlerin masrafları ve maaşları gibi sebeplerle zayıflaması karşısında bütçede kısa vadeli rahatlama sağlayan tağşiş siyaseti sebebiyle ve halk içinde isyanlar baş göstermiştir.²⁸⁸ Sonuçta padişahların ve devlet adamlarının, devletin ekonomisinde kısa vadeli rahatlama sağlama ve günü kurtarma adına yaptığı tağşiş siyaseti halkın devlete olan güvenini sarsmış, çokça haksızlıkları beraberinde getirmiş ve yanlış bir politik karar olmuştur.

²⁸⁵ Erdem, s. 12.

²⁸⁶ Erdem, s. 15.

²⁸⁷ Erdem, s. 15.

²⁸⁸ Naîmâ, s. 2135-2138.

5. Eşya Hukuku ile Alakalı Meseleler

5.1. Vakıflar

Vakfetmek bir malın sahibi tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsis etmek şeklinde tarif edilmektedir.²⁸⁹ Vakfedilen malın mülkiyetten çıkıp çıkmadığı İslam âlimleri arasında tartışmalı bir konu olmuştur. Malikîlere, bazı Hanefî, Şafî ve Hanbelîlere göre vakfedilen mal vakfedenin mülkiyetinden çıkmamakta, ancak yine de vakfeden kişi vakfın kurallarını çiğneyememektedir. Hanefîlerde ve Şafîlerde tercih edilen bir görüşe, Hanbelîlerde ise bir rivayete göre vakfedilen mal vakfedenin mülkünden çıkmakta ve malın menfaati kamuya mülkü ise Allah’a ait olmaktadır. Vakıf malının mülkiyetinin özel mülk olması, belirli olması ve yararlanılmasının dinen mubah olması gerekmektedir. Ayrıca kişinin kendi yakınlarına, çocuklarına ve torunlarına da vakıf tahsis etmesi caiz görülmüş ve bu vakıflara zürri vakıflar denmiştir.²⁹⁰

Vakfedilen bir malın satılması, mülk edinilmesi veya hibe edilmesi caiz görülmemiştir. Vakfedilen malların amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını kontrol etme yetkisi devlet başkanı ve hâkimlere aittir.²⁹¹

Mülkiyeti devlete ait olan bir yerin gelirlerinin veya tasarruf hakkının devlet başkanının veya devlet başkanının yetki verdiği şahısların izniyle kamu yararına tahsis edilmesine irsadi vakıf adı verilmektedir. Bu çeşit vakıflara gayri sahih vakıf da denmiştir. Gayri sahih denmesinin sebebi geçersiz olduğu manasında olmayıp vakıf şartlarını taşıması sebebiyledir. Zira bir yerin vakfedilebilmesi için o yerin mülkiyetinin bir şahsa ait olması gerekmektedir.²⁹²

Hanefîler dışındaki cumhura göre savaş yoluyla kazanılan topraklar Müslümanların lehine vakfedilebilmektedir. Burada kasıt toprağın değil elde edilen gelirin vakfedilmesidir. İslam hukukunda haraç gelirlerinin harcanma yerleri

²⁸⁹ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 46, İstanbul 2012, s. 479.

²⁹⁰ Günay, s. 477.

²⁹¹ Günay, s. 478-479.

²⁹² Ahmet Akgündüz, “İrsadi Vakıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 22, İstanbul 2000, s. 448.

muhtaçlar, gaziler, köleler, âlimler, kadılar, yol ve köprü gibi masrafları devlete ait olan yerler olması dikkate alındığında irsâdî vakıfların da aynı maksadı gördükleri söylenebilmektedir. Ancak aradaki fark irsâdî vakıfların süresiz olmasıdır. Fatih Sultan Mehmet zamanında irsâdî vakıflar hakkında tereddütler sebebiyle bu vakıflar iptal edilmiş, Sultan II. Beyazıt zamanında ise tekrar iade edilmiştir. Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi'nin de devlet hazinesine ait olan yerlerin harcama yerlerinin belirli olması ve bu yerlerin vakfedilmesi ile hak sahiplerinin mahrumiyet yaşaması gibi sebeplerle irsâdî vakıflara pek sıcak bakmamış ancak dönemin şart ve ihtiyaçlarını göz önünde tutarak daha fazla yorumda bulunmamıştır. Ebussuud Efendi ve Dede Halife ise irsâdî vakıfların meşruluğunu savunan âlimler arasında yer almıştır. Ebussuud Efendi âlimlerin haracın harcama fasılları arasında yer almasını medreselere vakıfların bağlanmasına dayanak olarak göstermiştir.²⁹³

İrsâdî vakıflar meselesinde uygulama cihetine bakıldığında iki durum söz konusu olmaktadır. Birincisi malî sorumluluğu devletin üzerinde olan medrese, cami, hastane gibi kamu kurumlarını maddî anlamda desteklemesi amacıyla tahsis edilen vakıflar olmakta ve bu vakıflara irsâd-i sahih denmekte, ikincisi ise devlet hazinesinde hakkı bulunmayan özel kişilere yapılan tahsisler olmakta ve bunlara ise gayr-i sahih irsâd denmektedir. Sahih irsâd ile gayr-i sahih irsâd arasındaki temel fark gayr-i sahih irsâdın padişah tarafından iptalinin mümkün olmasıdır. İrsâdî vakıfları, vakıflardan ayıran diğer bir fark kamu yararı söz konusu olduğunda vakıf şartlarında değişikliğe gidilebilmesidir.²⁹⁴

Osmanlı padişahları fethettikleri yerlerde cami ve medrese inşa etmeye özen göstermişler ve inşa edilen cami ve medreseleri vakıflarla destekleyerek Osmanlı Devleti'ni İslam âlimleri için cazip bir yer hâline getirmişlerdir.²⁹⁵ Bu şekilde yapılan vakıflar irsâdî vakıflar kategorisine girmektedir. İrsâdî vakıflar hakkında Osmanlı âlimleri arasında söz birliği olmamıştır. Zenbilli Ali Efendi mevzuya temkinli yaklaşırken Ebussuud Efendi gibi âlimler bu gibi vakıfların caiz olduğunu

²⁹³ Akgündüz, İrsâdî, s. 449.

²⁹⁴ Akgündüz, İrsâdî, s. 449-450.

²⁹⁵ Hoca Sadettin Efendi, s. 99-100.

savunmuştur. Ancak şu bir gerçektir ki bir takım suiistimaller bir tarafa bırakıldığında padişahların cami ve medreselere bir takım devlet arazilerinin gelirlerini tahsis etmesi Osmanlı topraklarında ilim ve irfanın yayılmasını sağlamıştır.

Aşıkpaşaoğlu'nun Vezir Mustafa Paşa hakkında şer'î şartlara sahip olmasına rağmen vakfedilmiş bazı yerlerin vakfiyetinin bozulmasına sebep olduğu ve bu yerleri devlet hazinesine kattığı²⁹⁶ ve Naîmâ'nın Sultan I. Mustafa'nın tekrar tahta oturmasından sonra vakıf mallarına devlet adına el koydurulduğu²⁹⁷ şeklinde iddiaları şer'î şartlara sahip vakıflar söz konusu olduğunda caiz olmamaktadır. Ancak irsâdî vakıflar meselesinde geçtiği üzere devlet hazinesinden bir payı olmayan kişilere yapılan tahsisler sonucunda oluşturulan vakıflarda padişahın iptal etme yetkisi bulunmaktadır.

Koçi Bey'in, hazine hakkı olan bir takım yerleri padişah yakını olan bazı kişilerin hiçbir savaşa katılmadıkları ve devlete hizmet etmedikleri hâlde mülk edindiklerini ve vakıf adı altında evlatlarına bıraktıklarını²⁹⁸ belirtmesi bir takım kişilerin elde ettikleri haksız kazançları açığa çıkarmaktadır. Bir diğer yanlış ise bu kişilerin haksız yolla kazandıkları yerleri görünüşte şeriata muvafık olarak evlatlarına tahsis etmeleridir.

6. Helaller ve Haramlar

6.1. Ak börk

Osmanlı tarihini kuruluşundan itibaren konu edinen vakanüvislerin eserlerine baktığımızda hemen hemen bütün vakanüvisler, askerin ak börk takma âdetinin nasıl ortaya çıktığını konu edinmişlerdir. Eserlerde; Orhan Bey'in kardeşinin, diğer beylerin askerlerinin kızıl börk taktıklarını, kendi askerlerinin de diğer askerlerden ayırt edilmeleri için ak börk takmalarının isabetli bir karar olacağını teklif etmesi üzerine Orhan Bey teklifi yerinde bularak askerlerine ak börk takmalarını emrettiğine dair

²⁹⁶ Âşıkpaşaoğlu, s. 229-230.

²⁹⁷ Naîmâ, s. 792.

²⁹⁸ Koçi Bey, s. 78-80.

bilgiler mevcuttur.²⁹⁹ Fakat Oruç Bey, ak b rk takılması tavsiyesinin Ali Paşa tarafından Orhan Bey'e iletilmesini ve Osmanlıların bu âdeti Bekta ilerden aldıklarını bildirmektedir. Hatta Oruç Bey, Orhan Bey'in Hacı Bektaş-ı Vel 'den bizzat izin almak suretiyle ak börkü Amasya'ya getirttiğini  ne sürmektedir.³⁰⁰   ıkpa ao lu ise ak b rk takma âdetinin kesinlikle Bekta ilerden alınmadığını aksine Bektaşilerin ak börkü Osmanlı askerinden aldıklarını ve Hacı Bektaş'ın hiçbir Osmanlı padi ahıyla diyaloğunun olmadığını ileri sürmektedir.³⁰¹ Hoca Sadettin, Orhan Bey zamanında beyaz rengin fazileti sebebiyle ak b rk takılmaya ba landığını, Yıldırım Beyazıt zamanında askerlerin çoğalması ile her sınıf askerin farklı bir renkte b rk taktıklarını, devlet büyüklerinin ise kıızıl b rk taktıklarını, Fatih Sultan Mehmet'in de sünnet olduğu için beyaz b rk giymeyi tercih ettiğini aktarmaktadır.³⁰²

Kızıl b rk takmanın Kızılba lıkla ilişkilendirilmesi sebebiyle önceden Türk beyliklerinde giyilen kıızıl börkün  sl m  hassasiyetler sebebiyle terk edildiği düşünülmektedir.³⁰³

6.2. Altın     f

Tarih kitaplarında     f giyme âdetinin Sultan I. Murat zamanında Pulunya Kalesi'nin fethedilmesiyle elde edilen ganimetler arasındaki altın tasları askerlerin başlarına takmaları üzerine başladığı belirtilmektedir.³⁰⁴ Hoca Sadettin Efendi ise altın     f giyme âdetinin Pulunya Kalesi'nin fethinden sonra yaygınlaşmaya başladığını söylemekle beraber altın     f  ilk icat eden kişinin Bolayır Fatih Gazi Süleyman Paşa olduğunu ileri sürmektedir.³⁰⁵ Gazi Süleyman Paşa'nın Mevl n  Celaleddin-i R m 'ye muhabbetleri olduğunu, bir seferleri sırasında Mevl n  Celaleddin-i R m 'nin halifelerinden biriyle görüştüğünü ve bu görüşme sırasında halifenin

²⁹⁹ Neşrî, s. 76.

³⁰⁰ Oruç Bey, s. 34.

³⁰¹   ıkpa ao lu, s. 223-224.

³⁰² Hoca Sadettin Efendi, s. 67.

³⁰³  lyas  z m, "Kızılbaş", *TDV  sl m Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara 2002, s. 546.

³⁰⁴   ıkpa ao lu, s. 66.

³⁰⁵ Hoca Sadettin Efendi, s. 68.

kendisine bir Mevlevî külâhı hediye ettiğini belirtmektedir. Süleyman Paşa'nın bu külâhı altınla süsleyerek padişah tacı hâline getirdiğini ve benzerlerini de yaptırarak yüksek mevkili sipahilere de giydirdiğini söylemektedir.³⁰⁶

İslam hukukuna göre erkeğin altın takması ve kullanması haram kabul edilmektedir.³⁰⁷ Ancak İmam Azam Ebu Hanife'den nakledildiğine göre bir sarığın üzerinde üç parmak kadar gümüş tellerle süslenmiş nakışın bulunmasında herhangi bir mahzur görülmemektedir. Bu nakışların altından olması bir görüşe göre mekruh kabul edilirken diğer bir görüşe göre mekruh değildir.³⁰⁸

6.3. Padişah ve Devlet Büyüklerinin İpekten Kıyafet Giyinmeleri

Sultan IV. Murat'ın doğuya düzenlediği seferler sonunda İstanbul'a dönüşü üzerine vezirler renkli şallar ve ipekten sarıklar takmışlar, yeniçeri ağası ve iç ağalar ipekten başlıklar sarınmışlar, Padişah da mücevherli ve ihtişamlı bir kıyafetle saraya ulaşmıştır.³⁰⁹

İpek ve altın erkeklere haram, kadınlara ise helaldir. Ancak erkekler için elbise üzerinde bulunan dört parmak kadar bir yerin ipekten olması helal kabul edilmiştir. Ayrıca kıyafetlerde dokuma ipi muteber kabul edilmiştir. Dolayısıyla dokuma ipinin pamuk veya keten gibi helal kabul edilen bir maddeden olması durumunda uzatma iplerinin ipekten olması sakıncalı görülmemiştir. Savaş zamanında ipek elbise giyme İmameyn'e göre caiz, İmam Azam'a göre ise caiz değildir. Caiz kabul edilmesi, ipeğin silahın zararlarını azaltması ve düşmanın kalbine korku vermesi sebebiyledir. İmam Azam ise savaş durumlarına ipek kullanılacaksa da ipeğin başka kumaşlarla karıştırılmış bir şekilde kullanılması gerektiğini söylemiştir.³¹⁰

³⁰⁶ Hoca Sadettin Efendi, s. 92-93.

³⁰⁷ Zuhaylî, c. 4, s. 2635.

³⁰⁸ İbni Âbidin, c. 6, s. 351.

³⁰⁹ Naîmâ, s. 1318.

³¹⁰ İbn-i Âbidîn, c. 6, s. 350-352.

Malikîler dışında cumhura göre bit veya kaşıntı gibi herhangi bir rahatsızlıktan dolayı ipek giymek caizdir. Malikîlere göre ise rahatsızlık durumu söz konusu olsa bile erkeğin ipek giyinmesi caiz görülmemiştir.³¹¹

Fakihlerin görüşleri incelendiğinde Hanefîlerde savaş sırasında ipek kıyafet caiz kabul edilmiştir. Ayrıca gerek sarıkta gerek kıyafette belli bir ölçüye kadar ipekten nakış ve süslemelerin bulunması da caiz kabul edilmiş, ayrıca dokuma ipi başka bir maddeden olmak kaydıyla kıyafetlerde uzatma ipinin ipekten olmasında bir mahzur görülmemiştir. Sultan Murat'ın ve devlet büyüklerinin sefer sonrası giydikleri kıyafetlerde ipeği tercih etme sebepleri insanlara ihtişamlı ve heybetli görünmek olduğu kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca kullanılan ipeğin miktarı ve başka kumaşlarla bir karışım hâlinde kullanılıp kullanılmadığı da tam olarak bilinemediği için İslam hukuku açısından herhangi bir mahzurdan söz etmek mümkün görünmemektedir.

6.4. Yahudilerin Kıyafetlerinde Düzenlemeler

Kazasker Molla Abdülkerim Yahudilerin daha iyi tanınmaları için turuncu sarık giymelerini yasaklamış ve mor ve kırmızı çuhadan takke giymelerini sağlamıştır.³¹²

Yine, 1594 senesinde Yahudi ve kâfirlerin sarı ve mavi giyinmeleri yasaklanmış, siyah ve kırmızı malzemeden yapılmış başlıklar giymeleri emir olunmuştur.³¹³

İslam topraklarında cizye ödemek suretiyle kalma hakkına sahip olan gayrimüslimler zimmî adı altında bir takım haklara sahip olmuşlardır. Bununla birlikte zimmîlerin İslam hukukuna göre kıyafet ve bineklerinde Müslümanlara benzemeleri yasaklanmıştır. Müslümanların kullandıkları kuşak yerine onların kalın iplikten yapılmış kemer kullanmaları emredilmiştir. Ayrıca onlara has bir başlık şekli ayarlanmak suretiyle Müslümanlara benzememelerinin sağlanması Müslüman idarecinin sorumluluğundadır. Hatta bineklerinde kullandıkları eyerin ve ayakkabı bağcıklarının bile Müslümanlardan farklı olması tavsiye edilmiştir. Zimmîlerin

³¹¹ Zuhaylî, c. 8, s. 355.

³¹² Naîmâ, s. 122.

³¹³ Naîmâ, s. 97.

kıyafetlerinde yapılan düzenlemelerin amacı onları bazı şeylere mecbur tutmaktan çok Müslümanlarla karıştırılmalarının önlenmesini sağlamaktır.³¹⁴

Osmanlı Devleti zamanında yapılan kıyafet düzenlemelerinin zimmîlerin tanınması ve Müslümanlardan ayırt edilmesi için yapıldığı anlaşılmaktadır.

6.5. Kâbe-i Muazzama'nın Tamirinde Altın ve Gümüş Kullanılması

Sultan Ahmet zamanında Kâbe-i Muazzama'nın tamirinde Kâbe'nin rûknü, bir tabakası ham gümüş ve bir tabakası ham altın ile kaplanmış demirden kuşaklar ile tamir edilmiştir. Süslemelerde altınlı tahtalar kullanılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in kabrine konulmak üzere altın bir sahifenin ortasına konmuş ve etrafı iki yüz yirmi adet kıymetli elmaslarla süslenmiş büyük ve kıymetli bir elmas gönderilmiştir. Naîmâ, Padişah'ın Allah rızası için böyle işleri murat ettiğini ancak bu mübarek mekânın böyle süslemelere ihtiyacı olmadığını söylemektedir.³¹⁵

Padişah, Kâbe'nin tamirinde bir saygı ve sevgi nişanesi olarak altın ve gümüş kullanılmasını arzu etmiştir. Ancak Kâbe ve mescitleri altın ve gümüşle süslemek haram kabul edilmiştir. Aynı şekilde Kâbe'nin üzerini üzerinde altın ve gümüşten süslemeler olan ipek örtüyle örtmek de haram kabul edilmiştir.³¹⁶

6.6. Saraylarda Altın ve Gümüş Kaplarda Yemek Yenmesi

Naîmâ, Sultan Ahmet zamanında sarayda gümüş ve altından tabaklar ve sergiler gibi akılları hayrette bırakacak derecede israfa varan harcamalardan söz etmektedir.³¹⁷

Altın ve gümüş tabaklarda yemek veya altın ve gümüşü süs eşyalarında kullanmak ya da oturulacak yerleri altın ve gümüşle süslemek mezhep imamlarının ittifakıyla haram kabul edilmiştir.³¹⁸

³¹⁴ Ebu Yusuf, s. 140-141.

³¹⁵ Naîmâ, s. 644.

³¹⁶ Zuhaylî, c. 4, s. 2634.

³¹⁷ Naîmâ, s. 635.

³¹⁸ Zuhaylî, c. 4, s. 2632.

6.7. Türbe ve Ziyaretgâhlar

Osman Bey'in kardeşi Aydoğdu, şehit olması üzerine şehit olduğu mevkide gömülmüştür. Daha sonra şehidin mezarı ziyaretgâh olmuş ve ağrı çeken atların kabrin etrafında üç kez dolaştırılması ile şifa bulduğuna inanılmıştır.³¹⁹ Orhan Bey zamanında Geyikli Baba adında bir dervişin vefatı üzerine kabri üzerine türbe, yanına da tekke ve cami yapılmıştır.³²⁰ Sultan Ahmet, Şeyh Ebunnur'un mezarını yeniden yaptırmış ve üzerine tekke inşa ettirmiştir.³²¹

İslam hukukuna göre kabirler üzerine mescit inşa etmek ve türbelerde hastalıklara şifa dilemek mekruh görülmüştür. Hatta gösteriş için kabirler üzerine bina yapmak haram kabul edilmiş ve bu binaların yıkılması gerektiği söylenmiştir. Hanefilere göre kabirlerin, zarar görmesini engellemek maksadıyla kerpiç tuğlalarla inşa edilmesinde bir mahzur görülmemiştir. Kabirler üzerine mescit inşa etmek Hz. Peygamber'in "Allah Yahudilerin belasını versin; onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler." hadisinden dolayı mekruh görülmüştür. Hanbelîlere göre kabirler üzerinde mescit inşa etmek haram kabul edilmiştir. Türbeyi öpmek ve hastalıklara şifa dilemek ise bidat kabul edilmiştir.³²²

Ebussuud Efendi, bir kişinin herhangi bir zor durumda evliyanın mezarı başında onlardan yardım dilemesi ve onların ruhları için kurban kesmesinde, Allah için kesmek, sevabını evliyanın ruhlarına bağışlamak şartıyla herhangi bir mahzur olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Karaca Ahmet tekkesine gelen hastaların şifa bulduğuna inanan kişilerin şifayı Allah'tan bilmeleri Karaca Ahmet'i ise Allah'ın salih bir kulu olarak görmeleri halinde bir sakınca olmadığını dile getirmektedir.³²³

Kâtip Çelebi, bazı âlimlerin, kabirlerde yatanlardan yardım istemenin cahil insanlar üzerinde puta tapanlara benzeme gibi bir etkisinin olmasından korktukları için kabir ziyaretlerinin tekrar yasaklanmasının uygun olacağı, bazı âlimlerin de daha ileri giderek neredeyse Hz. Peygamber'in kabrini ziyaretin dahi yasaklanmasının gerektiği

³¹⁹ Neşrî, s. 62.

³²⁰ Neşrî, s. 82.

³²¹ Naîmâ, s. 594.

³²² Zuhaylî, c. 3, s. 1552-1554.

³²³ Düzdağ, s. 228-229.

yönünde görüşler ortaya koyduklarını belirtmektedir. Bazı İslam âlimlerinin ise ibadet maksatlı olmayıp sadece kabirlerle ruhların ilişkisinden yola çıkarak mübarek zatların kabirleri başında onların ruhaniyetlerini aracı kılarak Allah’a dua etmenin caiz olabileceğini söylediklerini belirtmektedir. Fakat bundan daha güzelinin Hz. İbrahim’in ateşe atılırken yanına gelen Cebrail (a.s)’ı geri çevirip Rabbim benim kalbimdekini nasılsa biliyor demesindeki gibi hiçbir şeyi aracı etmemek olduğunu söylemektedir ve kabir ziyareti esnasında sadece orada yatanların ruhlarına dualar okuyup hediye etmenin daha doğru bir davranış olduğunu söylemektedir.³²⁴

Sonuçta İslam hukukuna göre kabirler üzerinde bina veya mescit inşa etmek mekruh görülmüştür. İnsanların türbelere gelip dua etmeleri ve yatanlardan yardım istemeleri ise bidat kabul edilmiştir. Bu konuda kabirlerde yatanlardan yardım istemenin caiz olmadığı yönünde fetvalar bulunsa da bazı âlimler kabirde yatan mübarek zatların ruhaniyetlerinin aracı kılınmasında bir sakıncanın olmadığını savunmuşlardır. Ancak en doğru olan böyle konularda sadece Allah’tan yardım dilemektir.

6.8. Raks ve Devran

Kadıızâdeli Üstüvani Hoca’nın Şam’dan gelmesi ve Ayasofya Camii’nde ders okutmaya başlaması üzerine etrafında pek çok kişi toplanmıştır. Üstüvanî’nin şöhreti saraya kadar ulaşmış ve has odada bile sohbet vermiştir. Ancak Üstüvanî’nin evliyaya dil uzatması ve tekfir etmesi, Halvetî tekkesini basıp devran yapan sufileri döverek dağıtması, Sivasî tarikatına mensup Şeyh Abdülkadir Çelebi’yi ölümle tehdit etmesi gibi faaliyetleri birçok karışıklığa sebebiyet vermiştir. Bu yüzden Üstüvani’ye, daha önce yaşamış bulunan hiçbir âlimin sufileri dövmek ya da öldürmekle cezalandırmadığı söylenmiş ve faaliyetlerine devam etmesi hâlinde cezalandırılacağı ya da sakalı kesilmek suretiyle tahkir edileceği söylenmek suretiyle Üstüvanî Şeyhülislam tarafından uyarılmıştır. Üstüvanî’nin raks ve teganni ile zikretmenin haramlığı hakkında sohbetlerine devam etmesine karşılık tarikat ehlinde de cevaplar

³²⁴ Kâtip Çelebi, s. 69.

gelmiştir. Ancak Üstüvani ile taraftarları, faaliyetlerine devam etmeleri sonucunda Köprülü Mehmet Paşa tarafından sürgün edilmişlerdir.³²⁵

Kadıızadeler ile Sivasî tarikatı mensupları arasında tartışmalar uzun yıllar devam etmiştir. Tartışılan konular arasında zikir esnasında raks ve devran, tütün ve kahve, büyüklerin elini, ayağını öpmek ve önlerinde eğilmek gibi meseleler yer almıştır. Yaşanan fikir ayrılıkları toplumun geniş bir kesimini etkilemiştir. Kadıızade'nin tütünün haram olduğuna dair içtihadına binaen çıkarılan tütün yasağı yüzünden binlerce kişi öldürülmüştür. Haramlığı sabit olmayan bir meselede Padişah'ın yasaklama emrine uymayanların katledilmelerinin vacip olduğuna dair verdiği fetvalar yüzünden çok fazla masum kanı akıtılmıştır. Naîmâ, işin iç yüzünde Padişah'ın halkı korkutmak gayesi olduğunu ve bu amaçla Kadıızade'nin fetvalarını kullandığını belirtmektedir. Naîmâ, aynı zamanda Padişah'ın Sivasî Efendi'ye olan gönül bağlılığını da devam ettirdiğini söylemektedir. Ayrıca Kadıızade'nin ölümünden sonra ona bağlı olanların bir takım fiilleri haram göstermek suretiyle ön planda kalmaya çalıştıklarından bahsetmektedir. Bu insanların ön planda kalmak sevdasıyla her bidati haram kabul etmek, her bidat sahibini ise tekfir etmek yoluna gittiklerini ve bu yolla insanları tarikat mensuplarından uzaklaştırdıklarını söylemektedir. Ayrıca Naîmâ Kadıızadelerin IV. Murat zamanında makam elde etmek sevdasıyla devlet otoritesine yakın durmaya çalıştıklarını, tarikat ehlinin ise dünyalıklardan uzak durma ilkesiyle devlet kapısından uzak durduklarını belirtmekte ve devlet otoritesine yaklaşma niyeti ile atamalara karışmaya varıncaya kadar devlet işlerine müdahil olan Kadıızadelerin Çınar Vakası'nda bile parmakları olduğunu iddia etmektedir. Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlığında ahenkli bir sesle okunan naatı susturmak, tekkeleri basmak, dervişlere iman tazelettirmek ve bütün bidatleri kaldırmak sloganıyla Sultan Mehmet Camii'nde toplanan Kadıızadelerin fitne çıkarmaları sebebiyle önce öldürülmeleri istenmiş, ancak Köprülü Mehmet Paşa'nın devreye girmesi ile sürgün edilmeleri ile yetinilmiştir.³²⁶

³²⁵ Naîmâ, s. 2093-2097.

³²⁶ Naîmâ, s. 2716-2725.

İslam âlimlerinin konu ile alakalı görüşlerine bakacak olursak; Zenbilli Ali Efendi; Bezzaziyye sahibinin devranı oyun kabul ettiğini ve bu yüzden haram ve yasaklanması gereken bir fiil olduğunu savunduğunu söylemektedir. Camiu'l Fetava isimli eserin sahibinin sufilerin devranının haram, onlara katılmanın da haram, haramı helal saymanın da küfür olduğunu iddia ettiğini, el-Pezdeviyye sahibinin de sufilerin devranını çirkin bir fiil ve açık bir haram olarak gördüğünü bildirmektedir. Devranı haram sayanların onu bir oyun olarak gördüğünü ve icma ile haram olan raksa benzediğini söylediklerini belirtmektedir. Ancak Zenbilli Ali Efendi bu görüşleri kabul etmemektedir. Devranın haramlığının Kur'an ve Sünnette sabit olmadığını ve ne zikrin oyun ne de zikreden kişilerin oynayan olmadığını söylemektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in zikir ve zikreden kişilerin faziletleri hakkında hadislerinin mevcut olduğunu ve zikreden kişilerin faziletini inkâr eden kişinin dinden çıkacağını belirtmektedir. Ayrıca devranın bir oyun olarak kabul edilmesi durumunda dahi mubah bir şeyle oynamanın mubah olduğunu söylemektedir. Yani nasıl ki ok ve yay ile oynamak mubah ise zikir de mubah olduğuna göre zikir esnasında oynamanın da mubah olduğunu savunmaktadır. Devranı helal kabul edenlerin kâfir olacağını savunmanın ise büyük bir hata olduğunu zira İmam Şafi'nin devranı helal kabul ettiğini ve bir müçtehidî kâfir kabul etmenin katil ve recim gerektirdiğini söylemektedir. Devran ile zikir edenlerin müşriklere benzemediğini bilakis tavaf eden hacılara benzediğini bu yüzden de müşriklere benzeme sebebiyle devranın haram kabul edilemeyeceğini iddia etmektedir. El-Bezzaziyye, el-Pezdeviyye ve Camiul Fetava sahiplerinin ne müçtehit ne de taklit edilenler sınıfından olduklarını, el-Keşşaf sahibinin de Mutezilî olduğu için görüşlerinin muteber olmadığını belirtmektedir. Üstelik İmam Azam'ın devran ile ilgili bir sözünün olmadığını, İmam Şafi'nin ise devranı caiz gördüğünü ve bazı meselelerde Şafi mezhebinin taklit edilmesinde sakınca olmadığını söylemekte ve görüşüne delil olarak zikrin çokça ve açıktan yapılmasının teşvik edildiği hadis-i şerifleri göstermektedir.³²⁷

³²⁷ Dilâver Güner, "Semâ ve Devran Hakkında İki Risale, 1. Zenbilli Ali Efendi'nin (ö. 932/1525) Risâlesi", *Marife Derisi*, Yıl 3, S. 1, Bahar 2003, s. 255-258.

Kemal Paşazade ise, Nisabü'l İhtisab, ez-Züheyra ve el-Uyun gibi kitaplarda sema ve devranın caiz olmadığı yönünde bilgiler olduğunu aktarmaktadır. Kendisi ise Kur'an ve güzel öğütler kastedildiği takdirde sema dinlemenin caiz ve müstehab olduğunu ancak bir müzik parçasını dinlemenin haram olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte sufilerden semaya hastanın ilaca muhtaç olduğu gibi muhtaç olanın sema yapabilmesi için bir takım şartların bulunduğundan bahsetmektedir. Bu şartlar da topluluğun aynı cinsiyetten oluşması, aralarında çok gençler ile fasık ve dünya ehlinin bulunmaması, ücret almak veya yemek yemek için yapılmaması, açılış yemekleri maksadıyla toplanılmaması, konuşma olmaması ve gösteriş için yapılmamasıdır. Cüneyd (r.a) gibi kimselerin semadan yüz çevirdiğini söylemek suretiyle kısaca semaya zamanlarında ruhsat olmadığından bahsetmektedir. Sahabenin de Kur'an okunması sırasında kendisinden geçen insanları kınadıklarını ve Hz. Peygamber'in ashabı arasında Kur'an okunması sırasında bayılma ve kendinden geçme gibi durumların söz konusu olmadığına dair haberlere dikkat çekmektedir. Bu konuda Abdullah b. Ömer'in, yanında Kur'an okununca bayılıp düşen bir kişi hakkında kendilerinin de Allah'tan korktuğunu ancak bayılıp düşmediğini, ashabın da böyle hareketlerde bulunmadığını ve bu kişinin karnına şeytan kaçtığını söylemesini delil olarak göstermektedir. Ayrıca raksın haramlığının icma ile olduğunu ancak helal sayanların tekfir edileceğine dair bilginin bulunmadığını söylemektedir.³²⁸

Osmanlı Devleti'nin önemli İslam âlimlerinden olan Şeyhülislam Ebussuud Efendi, tasavvuf ehlinin devranını mubah kabul etmenin küfrü gerektirdiğine dair fetvaların bulunduğunu ancak devrana ibadet gözüyle bakmamak şartıyla küfründe tevakkuf edildiğini söylemiştir. Halvetî taifesini ve bu kişilerle sohbet eden kişileri tekfir eden kişiye ne lazım gelmektedir şeklinde sorulan bir soruya karşılık tekfirin caiz olmadığını, bu kişiler arasında iyi kişiler olduğunu ve bu kişileri tekfir edenlerin ta'zir cezasını hak ettiklerini belirtmektedir. Bununla birlikte devranı ibadet kabul ederek yapanların mürtet olduğu, nikâhlarının geçersiz olduğu ve bu kişilerin kestiğinin yenmeyeceği şeklinde fetva vermiştir.³²⁹

³²⁸ Gürer, 2. Kemalpaşazâde'nin Risalesi, s. 259-260.

³²⁹ Düzdağ, s. 101.

Kâtip Çelebi, bazı tasavvuf ehlinin nefislerini tezkiye maksatlı dinledikleri ney gibi çalgı âletlerini dinlemelerini, hastalık karşısında zararlı ilaçların kullanılmasına benzetmiştir. Bu konunun şeriatçı geçinen bazı kişiler tarafından kesinlikle caiz olmadığı ileri sürüldüğünü fakat buna karşılık tasavvuf ehli tarafından bu yaklaşımların dikkate alınmayıp uygulamaya devam edildiğini belirtmiştir. Burada kendi görüşü; iki tarafın kendilerine has dünya görüşleri olduğu ve bu iki tarafın ortak bir paydada buluşabileceği yönünde bir umut taşımanın da boş bir beklenti olduğu yönünde olmuştur.³³⁰

Kâtip Çelebi, tasavvuf ehlinin zikir sırasında zikrin ahengiyle yaptıkları hareketleri, zahir ulemasının caiz görmediğini belirtmektedir. Sufilerin ise konuya çok farklı bir bakış açısıyla baktıklarına yer vermektedir. Sufiler, zikir esnasında meydana gelen hareketlere devran adını vermişler ve bunun raksla aynı tutulmaması gerektiğini söylemişlerdir. Zikir esnasında meydana gelen raksa benzeyen devran hareketlerin sebebini ise, vücutta meydana gelen hararetin tesiriyle insanî ruhun harekete geçmesine ve ruhaniyat tarafına meyiletmesine ve bu halin de insanın kendisinden geçip kendisini zikrin ahengine bırakmasına bağlamışlardır. Zikir esnasında kişinin kendisinden geçip sallanmasını talebelerin derslerini okurken sallanmalarına benzetmişler ve bu sallanmanın beyni güçlendirdiğini; dolayısıyla zikir esnasında belli bir ahenkle sallanmanın da bunun gibi tabi bir hâl olduğunu, sakıncası olmak bir tarafa zikrin tesirini vücutta artırma yolunda bir fayda sağladığını öne sürmüşlerdir. Bazı sufiler devrin sebebini bu şekilde açıklamış olsalar da bazı kişiler tarafından devran ve sema, insanları etkileme, mürit toplama ve böylelikle kendilerine geçim vasıtası sağlama aracı olarak kullanılmıştır. Bu sebeple sahte şeyhler ve müritler çıkmış ve bu kişiler devran ve sema adı altında gösterişli hareketlerle insanları etkilemeye çalışmışlardır. Zahir ulemasının yaptıklarının caiz olmadığını her fırsatta dile getirmelerine rağmen devran yapmaktan vazgeçmemişlerdir. Zamanla yapılanlar tarikatlar içinde bir âdet hâlini almış ve insanlar nazarında normal bir durum olarak karşılanmaya başlanmıştır. Bazı İslam âlimlerinin bu işin haram olduğunu sık sık dile getirmesi durumu değiştirmeye yetmemiştir. Kâtip Çelebi, bu tartışmalara girmenin

³³⁰ Kâtip Çelebi, s. 21.

yapanları engellemeyeceği ve yasaklanan şeylerin insanlara cazip gelmesiyle daha da çok yaygınlaşmasına sebep olacağı için müdahale etmemenin en doğru davranış olacağını söylemektedir.³³¹

Osmanlı Devleti zamanında Kadızadeler ile sufiler arasında kutuplaşmalara sebebiyet veren sema ve devran meselesi hakkında âlimler arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Devran Arapça bir kelime olup dönmek, dolanmak anlamlarına gelmektedir.³³² Sema ise, tarikat müntesiplerinin cezbe haliyle ayakta zikretmeleri demektir.³³³ Bazı âlimler sema ve devranı kâfir ve müşriklerin hareketlerine benzetmekte ve haram saymaktadır. Kimi İslam âlimleri daha da ileri giderek devranı helal kabul etmenin kişiyi küfre düşüreceğini söylemektedir. Bununla birlikte sufiler ise devranın raks olmadığını savunmakta ve onu daha çok Kâbe'yi tavaf eden hacıların hareketlerine benzetmektedir. Zenbilli Ali Efendi gibi âlimler ise devranın raksa benzetilmesinin doğru olmadığını ve hadis-i şeriflerde zikir ve zikir ehlinin övülmesi dolayısıyla asıl yanlış olan mevzunun bu kişilerin küfür ile itham edilmesi olduğunu savunmaktadır. Kâtip Çelebi bu şekilde tartışmaların kimseye bir faydasının olmadığını ve sufilerin kendi haklarında söylenen olumsuz sözlerle iltifat etmeyerek kendi yollarında devam ettiklerini söylemektedir. Ayrıca sufilerde gerek sema ve devranının gerek cezbe hallerinin bütününün ihlas içinde yapılmadığını ve bazen etrafına adam toplamak niyetiyle yapıldığından bahsetmektedir. Naîmâ ise Kadızadelerin sufilerin sema ve devranı hakkında ileri derecede yorumlarda bulunarak ön planda kalma çabalarından bahsetmekte ve onların her türlü bidati öne sürmek suretiyle devlete yakın durmak ve makam mevki sahibi olmak niyetlerinden söz etmektedir.

Gerek Kadızadelerin birçok şeyi bidat her bidati de haram kabul ederek insanları küfürle itham etmek suretiyle devlet kademelerine yakın davranmaya çalışmaları gerek bazı sufilerin gösteriş amaçlı sema ve devran yapıp sahte cezbe hareketleriyle etraflarına adam toplama çabaları bazı dünyevî menfaatler uğruna dinin kullanılması

³³¹ Kâtip Çelebi, s. 24.

³³² Pakalın, c.1, s. 435.

³³³ Pakalın, c. 3, s. 162.

anlamına gelmektedir. İhlassız ve samimiyetsiz bu hareketler toplumun bütününe etkilemiş ve verilen fetvalar insanların ölmelerine sebep olmuştur. Burada yapılması gereken Kâtip Çelebi'nin de dediği gibi böyle konuları tartışmaya açmamak, haramlığı konusunda kesin hüküm bulunmayan konularda katı yasaklar koymamak ve halkı böyle meselelerde vaz geçirmek için yumuşak bir üslup ile nasihat etmeyi tercih etmektir.

7. Saray Âdetleri

7.1. Hilat Verme Âdeti

Osmanlı tarihinde, padişahların onurlandırmak istedikleri kişilere hilat giydirme âdetine sıkça rastlanmaktadır.³³⁴

Osmanlı Devleti'nde padişahlar kendilerine has nakış ve yazılarla süslenmiş kaftanlar giymişler ve bunun içinde işinde özel terziler edinmişlerdir. Özel terzilerin yaptığı hilatler hâkimiyet hukuku olarak bazı kişilere ödüllendirme maksadıyla hediye edilmiştir. Hilat giydirme âdeti Osmanlı dışında pek çok medeniyette de görülmüştür. Örneğin Bizans, Anadolu Selçukluları, Selçuklular, Fatımîler ve Abbasîler bunlardan bazılarıdır. Hatta Sasanîler, eski Mısır ve eski Çin'de de bu âdetin mevcut olduğu söylenmiştir. Hilat giydirme âdetinin Osmanlılara tesirinde kısmen Memlukler ve Selçukluların kısmen de İlhanlılar vasıtasıyla Uzakdoğu geleneklerinden söz edilmektedir.³³⁵

7.2. Cûlus Bahşîşleri

Osmanlı Devleti'nde padişahların tahta geçtiklerinde askere dağıttıkları paraya cûlus bahşîşi denmektedir. Abbasîlerde bu âdetin “hakku'l biat” adı altında alındığı ve dağıtılan paranın hazineyi sarsacak ağırlıkta olduğu bildirilmektedir. Hükümdarın tahta oturduktan sonra askere bahşîş dağıtma âdetinin Selçuklular da dâhil olmak üzere İslam Devletlerinde, Moğollarda ve Bizans'ta da görüldüğü söylenmektedir. Osmanlılarda olduğu gibi tahta oturacak kişinin önceden belirlenmediği devletlerde

³³⁴ Peçevî, s. 76.

³³⁵ Köprülü, s. 158-161.

yeni hükümdar olan kişinin başlıca dayanağı olan orduyu memnun etmek adına bahşış dağıtması yerinde bir davranış olarak görülmüştür.³³⁶

7.3. Yer Öpme Âdeti

Peygamber Efendimiz bir kimseyle karşılaştıklarında sözlü olarak selâm verip almıştır. O'nun zamanında selâm vermek maksadıyla yere eğilmek veya yere kapanmak gibi bir âdet söz konusu olmamıştır. Ancak İslâmiyet'in kıtalara yayılmasıyla İslâm'a yeni giren bazı devletler eski alışkanlıklarından tamamen sıyrılamamıştır. Osmanlı'da padişah huzuruna çıkıldığında yer öpme âdeti bu alışkanlıklardan bir tanesidir. Yer öpme âdeti kula secde etmeye benzetilmiş ve bazı âlimler tarafından iş kişiyi küfre düşürmeye kadar gitmiştir. Fakat buradaki benzetme yerinde olmamaktadır. Çünkü secde yedi aza üzerine yapılmaktadır.³³⁷ Kâtip Çelebi böyle hükümler vermenin böyle bidatleri yapmaktan daha tehlikeli olduğunu savunmaktadır. Sebep olarak insanlar arasında yerleşmiş olan âdetleri yıkmamanın zor bir iş olduğunu göstermekte ve böyle konularda müsamahalı olmak gerektiğini dile getirmektedir. Bunun gibi konularda sünnete aykırı diye kavga ve çekişmelere düşmenin fayda yerine zarar getirdiğini belirtmekte, insanları vebale düşmekle itham etmenin de insanlar arasında husumete yol açma tehlikesinden dolayı yanlış bir davranış olduğunu söylemektedir.³³⁸

Osmanlı Devleti zamanında padişah huzuruna çıkıldığında el ve etek öpme, eğilme ve yer öpme âdetleri gibi bir takım uygulamalara rastlanmaktadır.³³⁹ Bu uygulamaları kula secde etmek gibi yorumlamak doğru görünmemektedir. Zira burada amaç padişaha olan saygı ve hürmeti zamanın örfi uygulamalarına uygun bir şekilde icra etmek olmuştur.

³³⁶ Köprülü, s. 153.

³³⁷ Kâtip Çelebi, s. 77-79.

³³⁸ Kâtip Çelebi, s. 79.

³³⁹ Naîmâ, s. 1299.

7.4. D    n Eğlenceleri ve Ziyafetler

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında sünnet düğünlerinde ve düğünlerde ziyafetler verilmiş, ilmî sohbetler yapılmış gazeller okunmuştur. Halkı eğlendirmek amacıyla maskaralar, cambazlar, maymuncular ve   enlik  iler de düğünlerde yerlerini almışlardır. D    ne katılan   ilimlere çeşitli hediyeler sunulmuştur. D    nlerin bir ay kadar devam ettiği de olmuştur.³⁴⁰ İstanbul'un fethinden sonra d    n   enlikleri At Meydanı'nda yapılmaya başlanmıştır. Düğünler için At Meydanı kıymetli kumaşlar ve eşyalarla süslenmiş, padişahlar i  in özel tahtlar yapılmış hatta padişahın geçeceği sokaklar bile kıymetli kumaşlarla düşünmeye başlanmıştır.³⁴¹ Yapılan masrafların israf boyutuna ulaşması ve d    nlerin bir ay hatta bazen daha fazla sürmesi sonucunda Kanunî Sultan Süleyman zamanında Sadrazam Lütfi Paşa, d    nlerin on beş günden fazla sürmemesi için bir düzenleme getirmiştir.³⁴² Ancak bazı padişahların s  s ve   atafata d      nl  kleri sebebiyle düğünlerde yapılan harcamalar tekrar israf boyutuna ulaşmıştır. Örneğin Sultan İbrahim zamanında padişah kızının d    n   i  in ellişer kişinin taşıdığı iki adet nahlin eski saraya götürülmesi esnasında dar sokaklarda bulunan evlerin tavan saçakları ve balkonları yıkılmak suretiyle halka maddî zararlar verilmiştir.³⁴³

D    n ve toplantılarda ziyafetler vermek ve eğlenceler düzenlemek Türklerde eski zamanlardan beri olmazsa olmaz geleneklerden biri olmuştur. Hatta böyle zamanlarda ziyafetler tertip etmemenin veya davet edilmesi gereken kişilerin   a  ırılmamasının isyanlara bile sebebiyet verdiği aktarılmaktadır. Türklerde hükümdar halkın velisi telakki edilmiş ve halkını doyurması ve giydirmesi hükümdarın bir vazifesi olarak algılanmıştır. Ziyafet verme âdetinin Abbasiler, Sasaniler ve Fatımilerde de olduğu belirtilmektedir.³⁴⁴

³⁴⁰ Hoca Sadettin Efendi, c. 2, s. 23-26.

³⁴¹ Peçevî, s. 50.

³⁴² Peçevî, s. 312.

³⁴³ Naîmâ, s. 1756-1757.

³⁴⁴ Köprülü, s. 155.

Düğünlerde ziyafet vermek padişahın tebaasına olan vazifelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Tartışmaya açık olan konu ise düğünlerde verilen ziyafetlerden ziyade israf boyutuna varan harcamalar ve düğünlerin gereğinden fazla uzatılması olmuştur. Zira düğünler için At Meydanı'nın kıymetli kumaşlar ve eşyalarla süslenmesi, yolların kıymetli kumaş ve kadifelerle döşenmesi, padişahlar için özel taht ve köşkerin yapılması ve düğünlerin günler boyunca sürmesi devlet hazinesi için büyük bir yük olmuş, zaman zaman düğün hazırlıkları esnasında halkın evlerine zarar verilmiştir.³⁴⁵

İsraf Kur'an ve Sünnette yasaklanmıştır. "... Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."³⁴⁶ "Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür."³⁴⁷ ayetleri ile israf açık bir şekilde yasaklanmıştır. Osmanlı'da düğünlerde yapılan israfın devlet hazinesine verdiği zarar hesaba katıldığında reayasının velisi hükmünde olan padişah için iki kat sakınca söz konusu olmaktadır.

Eğlencelerde bir diğer husus halkın eğlendirilmesi maksadıyla düğünlerde maskara ve cambaz gibi çeşitli hüner sahiplerinin yer almasıdır. Tasavvuf, şiir ve musikiye meraklı olan ve insanları eğlendiren ve güldüren hüner sahiplerine değer veren bir padişah olarak tanınan Sultan III. Murat'ın bu gibi insanları meclisinde bulundurduğundan söz edilmektedir.³⁴⁸

Şeyhülislam Ebussuud Efendi bir fetvasında cambaz oynamakta olan bir şehre hâkimin müdahale etmesi gerektiği ve müdahale etmediği takdirde üzerine vacip olan nehy-i ani'l münkeri yerine getirmediği için büyük günaha gireceği hakkında fetva vermiştir.³⁴⁹ Özet olarak halkı eğlendirmek maksadıyla düğünlerde cambaz ve maskaraların yer alması zamanın âlimlerinin caiz görmediği bir husus olmuştur.

³⁴⁵ Naîmâ, s. 1756-1757.

³⁴⁶ Araf, 7/31.

³⁴⁷ İsra, 17/27.

³⁴⁸ Peçevî, s. 275.

³⁴⁹ Düzdağ, s. 272.

İslam hukukunda da faydası olmayan, Allah'ı zikirden ve faydalı işlerden alıkoyan ve zamanın boşa harcanmasına sebep olan her bir oyun ve eğlencenin bir kısmının haram bir kısmının ise mekruh olduğu bildirilmektedir. Kumar ise haram kabul edilmiştir.³⁵⁰

7.5. Padişah Ölümünün Saklanması ve Padişah Ölümünün Ardından Yas Kıyafetlerinin Giyilmesi

Sultan I. Mehmet'in naaşı Şehzade Murat gelip tahta oturana kadar kırk gün saklanmıştır.³⁵¹ Sultan Murat'ın naaşı da Şehzade Mehmet'in gelip tahta oturmasına kadar muhafaza edilmiştir.³⁵² Kanunî Sultan Süleyman vefat ettikten sonra Şehzade Selim'in gelip tahta oturmasına kadar Padişah'ın ölümü gizlenmiştir.³⁵³

Fatih Sultan Mehmet Han'ın vefat etmesi üzerine Sultan Beyazıt başına kara bir şemle sarmış, devlet büyükleri de başlarına şemle sarınmak suretiyle yas tutmuşlardır.³⁵⁴

Sultan III. Murat'ın vefatı üzerine tahta oturan şehzade Mehmet de tahta geçmeden önce siyah sarık takmış ve matem elbisesi giymiştir.³⁵⁵

Devlet büyükleri şehzade Ahmet'in siyah sarık taktığını gördükten sonra Sultan III. Mehmet'in vefat etmiş olduğunu anlamışlar ve siyah sarık takmışlardır.³⁵⁶

Osmanlı Devleti'nde padişahların vefat etmesi üzerine siyah giyinmek eski Türklerde var olan bir gelenektir.³⁵⁷

Osmanlı Devleti'nde padişahların ölümü, tahta oturacak olan şehzade taht şehrine ulaşınca kadar ülkede bir karışıklık çıkmaması adına duyurulmamıştır.

³⁵⁰ Zuhaylî, c. 4, s. 2662.

³⁵¹ Âşıkpaşaoğlu, s. 28, Oruç Bey, s. 78.

³⁵² Âşıkpaşaoğlu, s. 153, Neşrî, s. 269.

³⁵³ Peçevî, s. 224.

³⁵⁴ Hoca Sadettin Efendi, s. 189.

³⁵⁵ Naîmâ, s. 105.

³⁵⁶ Naîmâ, s. 388.

³⁵⁷ Ömer Faruk Harman, "Matem", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara 2003, s. 127.

Tahta geçecek olan şehzadenin uzak bir memlekette olması veya Kanunî Sultan Süleyman Han'ın bir sefer sırasında vefat etmesi gibi durumlarda padişahların cesetleri muhafaza edilmiş ve ölümleri gizlenmiştir. Padişahın vefat haberini alan şehzade taht şehrine ulaştıktan sonra, önce matem elbisesi giyinip siyah sarık takmıştır. Defin işlemlerinin yerine getirilmesinden sonra tahta geçen şehzadeye devlet erkânı el öpmek suretiyle biat etmiştir.

7.6. Saray Müneccimleri

Peçevî, bazı İslam âlimlerinin, yıldızların dünya işlerine tesiri olduğuna inanmanın haram olduğu kanaatinde olduklarını ancak İmam Şafi gibi bazı İslam âlimlerinin ise Allah'ın müessir olduğu itikadında olmak şartıyla yıldızların hareketlerine göre dünya işleri hakkında hüküm çıkarmanın caiz olduğu konusunda fetvalarının bulunduğunu belirtmektedir. Yıldızların hareketlerinde olduğu gibi ayın da bazı hareketlerinin uğursuzluk sayıldığını ve yıldızlarla ayın uğursuzluk sayılan günlerinde vezaret makamına oturan Hafız Paşa, Recep Paşa ve şeyhülislamlık makamına oturan Hüseyin Efendi gibi kişilerin bu uğursuzluk neticesinde öldürüldüklerini belirtmektedir.³⁵⁸ Yavuz Sultan Selim Han'ın Şah İsmail ile Çaldıran Ovası'nda yapacağı savaştan galip çıkacağı yıldız biliminde usta olanlar ve muvakkitler tarafından söylenmiştir.³⁵⁹ Müneccim tarafından kendisine o gün bahtının düşük olduğu, talihinin uğursuz olduğu ve Padişah'tan çekinmesi gerektiği söylenen Nasuh Paşa, hasta olduğunu bahane ederek sarayından hiç çıkmamıştır.³⁶⁰ Müneccim Mehmet Efendi yıldız ilmindeki liyakati sebebiyle şehzade muvakkiti olmuş ve Sultan Ahmet'in vefat tarihini ince bir işaretle göstermiştir.³⁶¹

Osmanlı Devleti'nde yıldız ilmiyle uğraşanlar bir kısım yıldızların bazı konum ve hâlleri sebebiyle yeryüzünde sel, deprem ve yangın gibi felaketlerin baş gösterdiğini iddia etmişlerdir.³⁶² Güneş tutulması ve felaketler gibi bazı olayları da padişahların

³⁵⁸ Peçevî, s. 487.

³⁵⁹ Hoca Sadettin Efendi, c. 4, s. 197.

³⁶⁰ Naîmâ, s. 667.

³⁶¹ Naîmâ, s. 1124-1125.

³⁶² Peçevî, s. 261.

tahttan indirilmesine veya ölümlerine alamet olarak kabul etmişlerdir.³⁶³ Ay tutulmalarını ise sadrazamların görevlerinden alınmalarına işaret kabul etmişlerdir.³⁶⁴

İnsanlık tarihinin eski zamanlarından itibaren insanlar, yıldızların yeryüzünde ve insanlar üzerinde bir etki alanı olduğuna inanmışlardır. Bu yüzden Mezopotamya’da yıldızları incelemek üzere piramit şeklinde tapınaklar inşa etmişler, Babilli rahipler ise gök cisimlerinin ve yıldızların kutsallığına inanmışlardır. Bu inanışlar neticesinde Mısır, Çin ve Yunan medeniyetlerinde yıldızların konumları belirlenerek bu konumların insanlar üzerinde etkileri incelenmeye başlanmıştır. Uzun yıllar ay üstü âlemin ulvî olan âlem olup süflî âlem olan ay altı âlemi etkisi altında tuttuğuna inanılmıştır. XX. Yüzyılda ise astronomi ile astroloji bilimleri birbirinden ayrılarak böyle bir etkiletişimin bir hurafeden ibaret olduğu savunulmuştur.³⁶⁵

Eski Türklerde de yıldızların insanlar üzerinde etkisine inanılmıştır. İslamiyet’ten önce Araplarda da yıldızlara tapanlar ve gök cisimlerinin deprem, sel gibi felaketlerde etkileri olduğuna inanılmıştır. İslamiyet’ten sonra güneş, ay ve yıldızların Allah’ın ayetleri olduğu ve bunların yeryüzünde tesir etme gücüne sahip olmadıkları ayet ve hadislerle bildirilmiştir. Ancak Emevîler ve İranlıların tesiriyle Abbasîler zamanında yıldız ilmi tekrar revaç bulmuştur. Örneğin Halife Mansur bir kısım yıldız ilmine dair kitapları tercüme ettirmiş ve Bağdat’ı müneccimlerden görüş aldıktan sonra kurmaya karar vermiştir. Bazı halifeler zamanında ise müneccimler eleştirilmiş ve görüşlerinin isabetsiz olduğu vurgulanmışsa da Abbasîlerin son zamanlarında yıldız bilimi tekrar revaç bulmuştur.³⁶⁶

İslam âlimleri ay üstü âlemin ay altı âleme tesirinin olduğuna itikat etmenin tevhit inancına zarar vereceğini ve yıldızların bazı konumlarından dolayı bazı günleri uğurlu veya uğursuz saymanın haram olduğunu söylemişlerdir. Bazı Müslüman

³⁶³ Naîmâ, s. 1832.

³⁶⁴ Naîmâ, s. 1595.

³⁶⁵ İlyas Çelebi, “Yıldızname”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 43, İstanbul 2013, s. 545.

³⁶⁶ Çelebi, s. 546.

astrologlar ise yıldız konumları ile fiziksel olaylar arasında bir bağlantı kurmaya çalışarak yıldız ilminin fal ve sihirden farklı olduğunu savunmuşlardır.³⁶⁷

Yıldız ilminin uygulanma biçimi ise insanların doğum tarihleri esnasında yıldızların konumlarına bakmak suretiyle gaybdan haber verme veya yıldızların konumlarını incelemek suretiyle günlerin uğurlu veya uğursuz olduğunu tespit ederek önemli bir işe başlama kararı alma şeklinde olmaktadır.

İslam hukukuna göre ister yıldızlara bakarak gaybdan haber verdiğini iddia eden müneccim, ister kum üzerine bir takım nokta ve çizgiler çizmek suretiyle hüküm çıkaran remmal, ister cinlerden bir dostu bulunan ve onun vasıtasıyla gaydan haber verdiğini iddia eden kâhin olsun bu gibi şeylerin hepsi şer'an yasaklanmış ve reddedilmiştir. Bu gibi işlerle uğraşmak veya uğraşanları tasdik etmek küfür kabul edilmiştir. Yani gaybı bildiğini iddia eden kişi Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayete ters düşmek suretiyle kâfir olmaktadır. Ancak Allah tarafından ilham yoluyla ya da Allah'ın yarattığı bir takım delaletlerden yola çıkarak gaybı bildiğini iddia eden kişinin kâfir olmayacağı söylenmiştir. Bu durumda yıldız ilmi zemmedilen kısma girmemekte ve iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım gökyüzündeki yıldız, ay ve güneş gibi mahlûkatın hareketlerinin hesap edilmesidir. İkinci kısım ise Allah'ın takdiriyle gökyüzündeki mahlûkat vasıtasıyla yeryüzünde olacak olan olaylara işaretler elde etmektir. Burada yıldızların hareketlerinden mana çıkarmak doktorun hastanın nabzına bakmak suretiyle hastalığına teşhis koymasına benzetilmiştir. Ancak itikâdî anlamda bir sakıncanın oluşmaması için olan bitenin Allah'ın takdiriyle olduğuna inanılması ve çıkarılan hükümlerin kesin haber değil sadece bir istidlal olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.³⁶⁸

Osmanlı Devleti'nde padişahlar savaşa çıkma veya tahta oturma gibi önemli işlerde müneccimlerin görüşlerine başvurmuşlar ve bu işleri uğurlu sayılan günlerde yapmaya özen göstermişlerdir. Örneğin Naîmâ, Sultan Osman'ın yaşadığı elim olayların perde arkasında cülusunun ve Hotin seferine çıkma vaktinin uğursuz günlere

³⁶⁷ Çelebi, s. 546.

³⁶⁸ İbn-i Âbidîn, c. 4, s. 242-243.

denk gelmesini göstermektedir. Padişahların yanı sıra sadrazamlar gibi devlet büyükleri de müneccimlere başvurmuş ve onların yönlendirmeleriyle hareket etmişlerdir. Müneccimlerin padişahların ölümlerini ince işaretlerle bilmeleri ise onlar için işlerinde ustalık belirtisi sayılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde saraylarda müneccimlerin kendilerine yer edinmesinin önceki İslam Devletleri'nin tesiriyle olduğu düşünülmektedir. Gaybı Allah'tan başkasının bilemeyeceği itikadında olmak şartıyla gökyüzündeki mahlûkatın hareketlerini hesap etmek ve Allah'ın takdiriyle bazı hareketlerinden işaretler çıkarmak caiz görülmüştür. Dolayısıyla padişahların saraylarında muvakkitlerin bulunması, savaş yapılacak zamanların belirlenmesinde muvakkitlerin görüşlerine başvurulmasında bir sakınca görünmemektedir. Bununla birlikte bu gibi sözlerin gaybı bilmek olmadığı ve gaybı sadece Allah'ın bildiği itikadında olmak gerekmektedir.

8. Aile Hukuku ile Alakalı Meseleler

8.1. Padişahların Gayrimüslim Kralların Yakınlarıyla Evlenmeleri

“Mümin kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helaldir.”³⁶⁹ ayet-i kerimesi ve sahabenin ehli kitaptan olan kadınlarla evlilik yapması böyle bir evliliğin mubah olduğunu göstermektedir.³⁷⁰

Osmanlı Devleti'nde Orhan Gazi, I. Murat, Yıldırım Beyazıt Hristiyan prenseslerle evlenmişlerdir.³⁷¹

Peçevî, Yıldırım Beyazıt ve II. Murat'ın gayrimüslim hükümdarların yakınları olan kızlarla evlenmelerinin sebebini onların yardımıyla düşmanlara karşı zafer kazanmak arzusu olarak açıklamaktadır.³⁷²

³⁶⁹ Maide, 5/5.

³⁷⁰ Serahsi, c. 4, s. 210.

³⁷¹ Demir, s. 130.

³⁷² Peçevî, s. 15.

Osmanlı Devleti'nde padişahlar ehli kitaptan olan kralların kızları veya kız kardeşleri ile evlenmek suretiyle savaşlarda kralların güçlerinden faydalanmak gibi bir fayda gözetmişlerdir. Ehli kitap olan kadınlarla evlenmenin caiz olması ve böyle evliliklerin devletin için faydalı olması göz önünde bulundurulduğunda şer'î açıdan konuyla alakalı bir sakınca görünmemektedir.

8.2. Padişahların Cariyeleri İle Evlenmeleri

Fatih Sultan Mehmet Han döneminden itibaren padişahların evlilik tercihleri cariyelerden yana olmuştur. Padişahın haremını cariyelerden oluşturma isteğinin altında yatan sebep ise devlet idaresinin üst kademelerini devşirmelerden oluşturma isteğinin altında yatan sebep ile aynıdır. O da devlete Osmanlı hanedanlığından başka bir hanedanı yaklaştırmama çabasıdır. Fatih Sultan Mehmet Han ve kendisinden sonra gelen padişahlar hızla büyüyen ve bir imparatorluk hâline gelen Osmanlı Devleti'ne hiçbir hanedanın ortak olmaması ve devletin bekasının bozulmaması adına hür kadınlarla evlenmeme ve cariyelerle aile hayatı yaşama geleneğini benimsemişlerdir. Bu düzen tıpkı devşirme sistemi gibi Fatih Sultan Mehmet Han zamanından itibaren bir kural hâlini almıştır. Ancak II. Beyazıt ve Genç Osman'ın hür kadınlarla evlenmesi gibi bazı istisnalar da olmuştur. Fatih Sultan Mehmet Han da tahta oturmadan önce böyle bir evlilik yapmıştır.³⁷³

Padişahlar cariyelerin bir kısmıyla nikâh akdi yapmış bir kısmıyla ise nikâh akdi olmadan aile hayatı yaşamışlardır.³⁷⁴

Naîmâ, Osmanlı hanedanı âdetlerinde nikâhlanmanın olmadığını belirtirken Osmanlı padişahlarının cariyelerle aile hayatlarından bahsetmektedir. Eserinde Sultan İbrahim'in Kur'an-ı Kerim'de yer alan nikâhlanma emri ve Hz. Peygamber'in sünnetine uymak sebebiyle haremında bulunan bir cariyeyle nikâhlandığından bahsetmektedir.³⁷⁵ Ancak Sultan İbrahim'in nikâhlanmak için bir hürü seçmemesi bu geleneğin yine sürdürüldüğünü göstermektedir.

³⁷³ Demir, s. 130-131.

³⁷⁴ Demir, s. 131.

³⁷⁵ Naîmâ, s. 1788.

Hanefîlere göre özgür bir erkek özgür bir kadınla evli değilse dört cariye ile evlilik yapabilmektedir. Ancak hür bir kadınla evlenmeye gücü yetiyorsa cariye ile evlenmesi hoş karşılanmamıştır. Şafîlerde ise bir erkeğin ancak zaruret durumunda ve sadece bir cariye ile evlenmesi caiz görülmektedir.³⁷⁶ Bazı Hanefî âlimlerine göre hür bir erkeğin nikâhı altında hür bir kadın varken cariyeyle evlenmesi haram kabul edilmiştir.³⁷⁷ Efendi ile cariyesi arasında bir helallik söz konusu olduğu için efendi ile cariye arasındaki evlilik meşru görülmemiştir. Zira cariyelerle evlilik bir ihtiyaç söz konusu olduğunda caiz karşılanmıştır. Efendi ise cariyenin mülkiyetine sahip olduğu için zaruret durumu ortadan kalkmaktadır.³⁷⁸

Bir cariye efendisinden bir çocuk sahibi olduğu takdirde satılamamakta, hibe edilememekte ve efendisinin ölümü üzerine hürriyetine kavuşmaktadır.³⁷⁹

Osmanlı padişahlarının hür kadınlarla evlenmemelerinin altında politik sebepler yatmaktadır. Zira saraydan başka gidecek yeri olmayan cariyeler hür kadınların aksine Osmanlı hanedanlığı için herhangi bir tehdit unsuru oluşturmamışlardır.³⁸⁰ Bu sebepten tercih edilen cariyeler gerek nikâhlanmak suretiyle gerekse nikâhsız bir şekilde padişahlarla aile hayatı yaşamışlardır. Cariyenin efendisi ile nikâhsız bir şekilde aile hayatı yaşaması ve çocuk sahibi olması İslam hukuku açısından sorun oluşturmamaktadır. Ancak cariye ile efendinin nikâhlanması Hanefî mezhebinde caiz görülmemektedir.

³⁷⁶ Serahsî, c. 5, s. 108.

³⁷⁷ Serahsî, c. 5, s. 109.

³⁷⁸ Serahsî, c. 5, s. 129.

³⁷⁹ Mehmet Akif Aydın- Muhammed Hamidullah, “Kölelik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara 2002, s. 241.

³⁸⁰ Demir, s. 131.

SONUÇ

Her dönemin kendine has özellikleri vardır ve bugünün bakış açısıyla tarihî olayları anlamak ve doğru yargılarda bulunmak mümkün değildir. Vakanüvislerin eserleri Osmanlı tarihinin doğru bir şekilde anlaşılmasında çok önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

Osmanlı klasik dönem vakanüvislerinin eserleri incelendiğinde ortaya çıkan bir takım fikhî meselelerin şeriatın çizdiği sınırlar içerisinde kaldığı görülmektedir. Örnek olarak, padişahların gayrimüslim hükümdarların kızlarıyla evlenmeleri, savaşlar esnasında bağ ve bahçelerin bozulması ve ağaçların kesilmesi, Hz. Peygamber'e kötü söz söyleyen zimmînin ölümle cezalandırılması, tımar sistemi, padişah ve devlet büyüklerinin savaşlarda ipek kıyafet giymeleri ve gayrimüslimlere kıyafet düzenlemesi getirilmesi gibi meseleler İslam hukuku kurallarına uygun düşmektedir.

Vakıflarda yaşanan usulsüzlükler, tımar ve zeametlerde yaşanan haksızlıklar, mukataa vergisi, ölen kişilerin haksız yere mallarına el konulması, devlet adamlarının haksız yere öldürülmesi, cezalandırmalarda işkence yoluna başvurulması gibi uygulamalar ise İslam hukuku kurallarına uygun düşmemektedir. Ancak bu uygulamaların pek çoğunun bazı devlet adamlarının mal ve mevki sahibi olma hırslarından kaynaklandığı ve bu gibi hataların genele yansıtılmasının doğru olmadığı da yine vakanüvislerin olayları aktarırken verdikleri bilgilerden anlaşılmaktadır. Aman verilen kralın öldürülmesi, kale içinde kiliseye kapanmış halkın kalenin ateşe verilmesi ile ölmesi, eşkıyaların ölümüne terk edilmek suretiyle hapis edilmesi, elçilerin öldürülmeleri, İslam hukukuna aykırı uygulamalardır. Fakat bu gibi uygulamaların tekrar etmediği ve olayların tek bir örnekle kaldığı görülmektedir. Anadolu'da yaya yazma esnasında veya diğer memuriyetlerde yaşanan rüşvet olayları ise İslam hukukuna göre asla caiz kabul edilmemektedir. Saraylarda israf boyutunda harcamalar ile Kâbe'nin altın ve gümüşlerle süslenmesi de caiz olmayan uygulamalardandır.

Bir kısım uygulamalarda ise eski Türk devletlerinin ve komşu medeniyetlerin etkisinden söz edilebilmektedir. El ve etek öpme, hilat giydirme ile taltif etme, saray muvakkitlerinin sözlerine göre hareket etme, sakal kırma cezası, Pazar bâcı, cülus bahşişi verme, askerın ak börk giymesi gibi âdetler bu kısma girmektedir.

Bazı meselelerin arka planında politik sebepler bulunmaktadır. Örneğin kardeş katli, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde devletin bekası için elzem görülmüş; daha sonraki dönemlerde ise şehzadelerin, saraylarda hapis hayatı yaşamaya başlamasıyla birlikte, saltanat için bir tehlike unsuru olmaktan çıkmalarıyla birlikte başvurulmaması gereken bir uygulama olarak görülmeye başlamıştır. Yine bunun gibi devşirme sisteminin uygulanmaya başlaması, padişahların cariyeleri ile aile hayatı yaşamaları, padişah ölümlerinin gizlenmesi, fethedilen bölgelerde kiliselerin camilere çevrilmesi gibi uygulamaların altında politik sebepler yatmaktadır.

Tütün ve kahve tüketmenin caiz olup olmadığına zamanın İslam âlimleri farklı yaklaşımlarda bulunmuştur. Aynı şekilde raks ve devran hakkında da İslam âlimleri tarafından farklı fetvalara rastlanmaktadır. Bu konular etrafında Osmanlı'da çokça tartışmalar meydana gelmiş ve bu konular hakkında padişahlar tarafından katı yasaklar konulmuştur. Fakat bu konuların arka planında bir takım politik sebeplerin yattığı da yine vakanüvis kayıtlarından öğrenilmektedir.

Yıldırım Beyazıt zamanında uygulanmaya başlanan eski akçenin kaldırılması uygulaması, akçenin her seferinde değerinin düşürülmesi sonucunda bazı isyanlara sebep olmuş bir uygulama olarak görülmektedir.

Bazı padişahların tahttan indirilmesi ve çocuk yaşta bir şehzadenin tahta oturmak durumunda kalması ise hem tartışmalı bir konu hem de yaşanan talihsizlikler olarak görülmektedir.

Sonuç olarak İslam hukuku kurallarını uygulamayı esas almış ve yaklaşık altı yüz yıl hüküm sürmüş bir imparatorluk olan Osmanlı'da bir takım fikhî meselelerin arka planının tespit edilmesinde ve olayların doğru anlaşılmasında vakanüvislerin eserleri günümüze ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

- ÂŞIKPAŞAOĞLU; *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (çev. Nihal ATSIZ), İstanbul 1970.
- AHMED B. HANBEL, Ebu Abdullah Ahmed b. Mahmud b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybanî; *Müsned-i İmam Ahmed b. Hanbel*, 1. bs., y. y. 2001.
- AHMEDÎ; “*Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman, Üç Osmanlı Tarihi*, (Hazırlayan ATSIZ)”, 2. bs., İstanbul 2013.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet; “İrsâdî Vakıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 22, İstanbul 2000, s. 448.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet; *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, 1. Kitap, İstanbul 1990.
- AKMAN, Mehmet; “Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri”, *İlam Araştırma Dergisi*, c. 1, S. 2, Temmuz-Aralık 1996, s. 140-141.
- AKÜN, Ömer Faruk; “Koçi Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 26, 2002 Ankara, s. 143-148.
- APAYDIN, H. Yusuf, “Musiki”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 31, İstanbul 2006, s. 261-263.
- AYDIN, Mehmet Akif; HAMİDULLAH, Muhammed; “Kölelik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara 2002, s. 241.
- AZAMAT, Nihat, “Kalenderiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 24, İstanbul 2001, s. 253-256.
- BAŞOĞLU, Tuncay; “Tazir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul 2011, s. 198-202.
- BEYDİLİ, Kemal; “Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Âşıkî’ya Dair Biyografik Katkıları”, *Tarih Dergisi*, S. 71, 2020, s. 161-180.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah; *el-Camiu’l-Müsnedi’s-Sahihî’l-Muhtasar Min Umuri Rasulillah Sallallahu Aleyhi Vesellem ve Sünenihi ve Eyyamih*, 1. bs., y. y. h. 1422.

- CİN, Halil; AKGÜNDÜZ, Ahmet; *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, c. 1, 11. bs. İstanbul 1990.
- ÇELEBİ, İlyas, “Yıldızname”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 43, İstanbul 2013, s. 545.
- DAŞ, Abdurrahman; “Hoca Saadeddin Efendi’nin Hayatı ve Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 14, Aralık 2003, s. 166-171.
- DAŞCIOĞLU, Kemal; “Osmanlı Döneminde Rüşvet ve Sahtekârlık Suçları ve Bunlara Verilen Cezalar Üzerine Bazı Belgeler”, *Sayıştay Dergisi*, S. 59, s. 119.
- DEMİR, Abdullah; “*Hukuk Tarihimiz Açısından Fatih Sultan Mehmet*”, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, s. 129.
- DÖŞEMETAŞ, Ömer; “Sadrazam Lütfi Paşa’nın Hayatı ve İlmî Kişiliği”, *Anasay Dergisi*, S. 5, 2018, s. 34-42.
- DÜZDAĞ, Ertuğrul; *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, 5. bs., Şenlikköy 2005, s. 128.
- DÜZENLİ, Halil İbrahim; “Kiliseden Camiye Dönüştürme ve İstanbul’da Kiliseden Dönüştürülen Camiler Hakkında Notlar”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 16, 2020, s. 391-392.
- EBU BEKİR B. ŞEYBE; *el-Kitabü’l-Musannef-fi’l-Ehadis ve’l-Asar*, 1. bs., Riyad h. 1409.
- EBU YUSUF, Yakup b. Habib b. Sa’d b. Habte el-Ensârî; *Kitabü’l-Haraç*, y.y., t.y.
- EDİRNELİ ORUÇ BEĞ; *Oruç Beğ Tarihi*, (çev. Nihal Atsız), İstanbul 1972.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra; *Prof. Dr. Fikret Eren’e Armağan*, Ankara 2006, s. 71.
- EL-ENSÂRÎ Abdülhamîd İsmail; “Ehlü’l-Hal ve’l-Akd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul 1994, s. 539-541.
- ENGİN, Nihat; “Osmanlılarda Kölelik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara 2002, s. 246.
- ERDEM, Ekrem; “Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz”, *Bankacılar Dergisi*, S. 56, 2006, s. 10.

- EYİCE, Semavi; “Ayasofya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul 1991, s. 211-212.
- FULİN, Neslihan; “Osmanlı’da Rüşvet ve Cezası”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, c. 1, S. 1, 2019, s. 26.
- GÖKYAY, Orhan Şaik; “Kâtip Çelebi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara 2002, s. 36.
- GÜNAY, Hacı Mehmet; “Vakıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 46, İstanbul 2012, s. 479.
- GÜRER, Dilâver; “Semâ ve Devran Hakkında İki Risale, 1. Zenbilli Ali Efendi’nin (ö. 932/1525) Risâlesi”, *Marife Dergisi*, Yıl 3, S. 1, Bahar 2003, s. 255-258.
- HARMAN, Ömer Faruk; “Matem”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara 2003, s. 127.
- HANCZ, Erika; “Peçuylu İbrâhim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul 2007, s.216-218.
- HOCA SADETTİN EFENDİ; *Tâcü’t-Tevârih*, 2. bs., Ankara 1979.
- İBN-İ ÂBİDÎN Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Dımaşkî el-Hanefî; *Reddü’l-Muhtar Ale’d-Dürri’l-Muhtar*, 2. bs., Beyrut 1992.
- İBNİ KEMAL; *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, (Yayına Hazırlayan Şerafettin Turan), Ankara 1991.
- İBN-İ KEMAL, (Kemal Paşazade); *Tevârih-i Âl-i Osman*, IV. Defter, (Hazırlayan Koji İmazawa), Ankara 2000.
- İBN-İ KEMAL; *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, (Hazırlayan Şerafettin Turan), 2. bs., Ankara 1991.
- İBN-İ KEMAL; *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, (Hazırlayan Prof. Dr. Ahmet Uğur), Ankara 1997.
- İLGÜREL Mücteba; “Celâlî İsyanları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1993, s. 252-257.

- KÂTİP ÇELEBİ; *Mîzanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l-Ahakk*, İstanbul 1972.
- KAVAK Özgür, “Hal’, İstifa ve İhtilal: İslam Devletlerinde İktidarın El Değiştirmesi Üzerine Bazı Tespitler”, *Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. 24, S. 47, Şubat 2019, s. 146-147.
- KEMALPAŞAZADE, (İbn Kemal); *Tevarih-i Âl-i Osman*, III. Defter, (Hazırlayan Abdullah Satun), 1. bs., İstanbul 2014.
- KEMALPAŞAZADE; *Tevarih-i Âl-i Osman*, X. Defter, (Hazırlayan Doç. Dr. Şerafettin Severcan), Ankara 1996.
- KOÇİ BEY; *Koçi Bey Risalesi*, (Sadeleştiren Zuhuri Danışman), 1. bs. , Ankara 1985.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad; *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, 2. bs., İstanbul 2018, s. 161-162.
- KÖSE, Saffet; “İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2008, s. 148.
- KÖSE, Saffet; “Rüşvet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 35, İstanbul 2008, s. 303.
- KUT, Günay; “Ahmedî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1989, s. 165-167.
- LÜTFİ PAŞA; *Tevarih-i Âl-i Osman*, (çev. Kayhan Atık), 1. bs., Ankara 2001.
- MÜSLİM; b. Haccac Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisâburî; *eMüsnedi's-Sahihî'l-Muhtasar Binakli'l-Adli İla Rasulillah Sallahu Aleyhi Vesellem*, y. y., t. y.
- NAÎMÂ MUSTAFA EFENDİ; *Naîmâ Tarihi*, (çev. Zuhuri Danışman), İstanbul 1967.
- NEŞRÎ, Mehmet; *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi*, (Sadeleştiren Necdet Öztürk), 1. bs., Eylül 2011.
- NİŞANCI MEHMET PAŞA; *Nişancı Mehmet Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli, Hadisât*, (sadeleştiren Enver Yaşarbaş), İstanbul 1983.
- ÖZCAN, Abdülkadir; “Devşirme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1994, s. 254-257.
- ÖZCAN, Abdülkadir; “Neşrî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul 2007, s. 20-22.

- ÖZCAN, Abdülkadir; “Oruç b. Âdil”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul 2007, s. 425-426.
- ÖZEN, Şükrü; “Tütün”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 42, İstanbul 2012, s. 5-6.
- ÖZKAN, Mustafa; “Medine Vesikası”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. Ek-2, 3. bs., Ankara 2019, s. 214.
- PAKALIN, Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 3, İstanbul 1993.
- PEÇEVÎ, İbrahim; *Peçevî Tarihi*, (Bugünkü İfadeye Çeviren: Murat Uraz), c. 1, İstanbul 1968.
- SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl; *Mebisât*, y. y. 1993.
- SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl; *Şerhu's-Siyeri'l-Kebir*, y. y. 1971.
- ŞAHİNLER, Yakup; “Mustafa Naîmâ Efendi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Eseri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *Anasay Dergisi*, S. 1, 2017, s. 86-95.
- ŞÜKRULLAH; *Behcetü't-Tevârih*, (*Üç Osmanlı Tarihi*), (Hazırlayan Atsız), 2. bs., İstanbul 2013.
- TURAN, Şerafettin; “Kemalpaşazâde”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara 2002, s. 238-240.
- ÜZÜM, İlyas; “Kızılbaş”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara 2002, s. 546.
- YARAN, Rahmi; “Bidat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 6, İstanbul 1992, s. 129.
- YASTI, Mehmet; “Nişancı Mehmet Paşa'nın “Tevârih-i Âl-i Osman” Adlı Eserini Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde Bulunan Nüshası Üzerine”, *Türkiyat Araştırma Dergisi*, s. 137-148.
- YILDIZ, Sara Nur; “Şükrullah”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 39, İstanbul 2010, s. 257-258.
- ZUHAYLÎ, Vehbe b. Mustafa; *el-Fıkhu'l İslam ve Edilletuhu*, Dimaşk t.y.